

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Odsjek za sociologiju

Povijesno – umjetnički i socijalni karakter

Lenucijeve potkove u Zagrebu

-Diplomski rad-

Studentica: Petra Huljina

Mentor: dr.sc. Dragan Damjanović

Komentor: dr.sc. Ognjen Čaldarović

Zagreb, lipanj 2013.

Temeljna dokumentacijska kartica

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za povijest umjetnosti

Diplomski studij

Diplomski rad

POVIJESNO – UMJETNIČKI I SOCIJALNI KARAKTER LENUCIJEVE POTKOVE U ZAGREBU

Huljina Petra

SAŽETAK

Lenucijeva potkova jedinstveni je naziv za cjelinu od sljedećih osam trgova: Trg Nikole Šubića Zrinskog, Trg Josipa Jurja Strossmayera, Trg kralja Tomislava, Trg Ante Starčevića, Botanički vrt, Trg Marka Marulića, Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića, te Trg maršala Tita. Svi ovi trgovi nalaze se na području zagrebačkog Donjeg grada. Donji grad, a time i sama Lenucijeva potkova, počeo se razvijati u drugoj polovici 19. stoljeća kroz tzv. regulatorne osnove od kojih je najvažnija ona iz 1887. godine u kojoj se prvi put javlja ideja potkove. Autorom potkove smatra se Milan Lenuci, autor navedene regulatorne osnove, kojem je kao uzor poslužio bečki Ring. Ipak, Lenucijeva potkova, za razliku od Ringa nikad nije razrađena detaljnim urbanističkim planom već su pojedine građevine poticale daljnju izgradnju cjeline. Kao najvažnije građevine izgrađene na području Lenucijeve potkove treba navesti: Hrvatsku akademiju znanosti i umjetnosti, Umjetnički paviljon, Glavni kolodvor, Hrvatski državni arhiv, Muzej za umjetnost i obrt te Hrvatsko narodno kazalište. Većina građevina na području potkove nosi obilježje nekog od historijskih stilova, zbog čega se Lenucijeva potkova smatra najvećim ostvarenjem kulture historicizma u Hrvatskoj. Valorizacija potkove kao takve započinje nakon Drugog svjetskog rata kada započinje razdoblje aktivne zaštite spomenika. Zbog toga su intervencije na području Lenucijeve potkove tijekom druge polovice 20. stoljeća svedene na minimum. S druge strane, u tom

periodu potkova je prošla funkcionalnu transformaciju. Širenjem grada ona je od predgrađa postala gradski centar što je uzrokovalo smanjenje broja stanova za stanovanje u korist povećanja broja ureda i drugih javnih sadržaja te isčezavanja industrije koju zamjenjuju djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora. Ipak, Lenucijeva potkova najbolje je iskorištena kao javni prostor. Za vrijeme proljeća i ljeta, pa i jeseni, ukoliko to vrijeme dopušta, svi trgovi potkove su izrazito posjećeni. Kao glavni razlog posjećenosti navodi se ambijent, atmosfera, lokacija u centru grada, razni sadržaji te emocionalna vezanost uz ovaj prostor.

Rad je pohranjen u: Knjižnici Filozofskog fakulteta u Zagrebu:

Rad sadrži: 197 stranica, 86 reprodukcija. Izvornik je na hrvatskom jeziku

Ključne riječi: Lenucijeva potkova, Zelena potkova, Donji grad, historicizam, urbanizam

Mentor: dr. sc. Dragan Damjanović, doc.

dr. sc. Ognjen Čaldarović, red. prof.

Ocjenjivači: dr. sc. Frano Dulibić, izvanred. prof.

Datum prijave rada: 31. rujna 2012.

Datum predaje rada: 20. svibnja 2013.

Datum obrane: 11. lipnja 2013.

Ocjena: _____

Sadržaj

Sadržaj.....	4
Uvod.....	7
1. Prostorno, vremensko, stilsko i autorsko određenje Lenucijeve potkove.....	9
1.1 Prostorno određenje: Zagrebački Donji grad.....	9
1.2 Vremensko određenje: Utemeljiteljsko razdoblje.....	11
1.3 Stilsko određenje: Historicizam i secesija u Hrvatskoj.....	14
1.4 Uzori u oblikovanju.....	17
1.5 Pitanje autorstva: O Milanu Lenuciju.....	19
2. Društvena, gospodarska i kulturološka obilježja Zagreba u vrijeme izgradnje Lenucijeve potkove.....	21
2.1 Društveni uvjeti u vrijeme nastanka potkove: Nastanak modernog građanskog društva.....	21
2.2 Kultura, znanost i obrazovanje.....	23
2.3 Industrija, obrt i gospodarstvo.....	25
3. Nastanak Lenucijeve potkove kroz regulatorne osnove.....	27
3.1 Začetak Lenucijeve potkove 1826. godine.....	27
3.2 Početci urbanog planiranja u drugoj polovici 19. stoljeća.....	27
3.3 Regulatorna osnova 1865. godine i plan grada 1878. godine.....	28
3.4 Regulatorna osnova 1887. godine i plan grada 1892. godine.....	30
3.5 Dovršenje Lenucijeve potkove u 20. stoljeću.....	31
4. Arhitektonsko, hortikulturalno i skulpturalno uređenje Lenucijeve potkove.....	32
4.1 Trg Nikole Šubića Zrinskog.....	32
a. Povijest i hortikultura.....	32
b. Arhitektura.....	33
c. Skulptura.....	35
4.2 Trg Josipa Jurja Strossmayera.....	36
a. Povijest i hortikultura.....	36
b. Arhitektura.....	38
c. Skulptura.....	39
4.3 Trg kralja Tomislava.....	40
a. Povijest i hortikultura.....	40
b. Arhitektura.....	41
c. Skulptura.....	43
4.4 Trg Ante Starčevića.....	43
a. Povijest i hortikultura.....	43

b. Arhitektura.....	45
4.5 Botanički vrt.....	46
a. Povijest i hortikultura.....	46
4.6 Trg Marka Marulića.....	47
a. Povijest i hortikultura.....	47
b. Arhitektura.....	48
c. Skulptura.....	49
4.7 Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića.....	49
a. Povijest i hortikultura.....	49
b. Arhitektura.....	50
4.8 Trg maršala Tita.....	50
a. Povijest i hortikultura.....	50
b. Arhitektura.....	52
c. Skulptura.....	54
5. Promjena pozicije Lenucijeve potkove u zagrebačkom urbanizmu tijekom 20. stoljeća.....	56
5.1 Razvoj grada Zagreba od Prvog svjetskog rata do 1990 –ih...56	
5.2 Donji grad kao novi gradski centar.....58	
5.3 Promjena u percepciji: Donji grad kao predmet zaštite.....59	
6. Funkcija i značaj Lenucijeve potkove.....63	
6.1 Promjene u karakteru Lenucijeve potkove od Prvog svjetskog rata do 1990 –ih.....63	
6.2 Lenucijeva potkova kao javni prostor.....65	
6.3 Lenucijeva potkova kao privatni prostor.....67	
6.4 Lenucijeva potkova kao mjesto tercijarnih djelatnosti.....70	
6.5 Lenucijeva potkova kao mjesto kvartarnih djelatnosti.....71	
6.6 Lenucijeva potkova i problem prometa.....72	
7. Studija slučaja: Parkovi Lenucijeve potkove danas.....73	
7.1 Lenucijeva potkova kao javni prostor.....75	
7.2 Lenucijeva potkova kao privatni prostor.....84	
7.3 Lenucijeva potkova kao mjesto tercijarnih djelatnosti.....89	
7.4 Lenucijeva potkova kao mjesto kvartarnih djelatn.....91	
7.5 Lenucijeva potkova i problem prometa.....93	
Zaključak.....	96
Literatura.....	99

Prilog 1: Katalog slika.....	102
Izvori slika.....	136
Prilog 2: Transkripti intervjua.....	141

Uvod

Lenucijevom potkovom u Zagrebu naziva se slijed od osam trgova oblikovanih krajem 19. i početkom 20. stoljeća na području zagrebačkog Donjeg grada. Njenom izgradnjom Zagreb je dobio obilježje organiziranog središta srednjoeuropskog grada (Maroević, 2007: 83). O njenom povijesno – umjetničkom značaju dovoljno govori činjenica kako do današnjih dana ona predstavlja najveći *Gesamtkunstwerk*¹ u Hrvatskom urbanizmu te remek – djelo srednjoeuropskog historicističkog urbanizma (Maleković, 2000: 33). S druge strane ništa manje nisu značajna ni njena socijalna svojstva gdje je kroz perivoje, šetnice i drvorede ispunjen zahtjev građanstva za masovnom zabavom (Maleković, 2000: 31).

Lenucijevom potkovom stvoren je prvi planski javni prostor grada (Maroević, 2007: 84). Unatoč, izgradnji drugih dijelova grada i sve češćoj privatizaciji javnih prostora, ovu svoju ulogu, Lenucijeva potkova uspjela je zadržati do danas.

S obzirom na interdisciplinarni karakter ovog rada namjera mi je obraditi fenomen Lenucijeve potkove baveći se paralelno dvjema osnovnim temama a to su izgled i funkcija potkove. Ove dvije teme namjeravam posebno analizirati s obzirom na protok vremena. Koristeći metodu povijesne komparativne analize pokušat ću utvrditi razlike između izvornog i današnjeg izgleda i funkcije Lenucijeve potkove. Dakle, osnovni cilj ovog rada je pronaći odgovor na dva osnovna pitanja a to su: kakav je bio karakter i namjena potkove neposredno nakon njenog nastanka te koliko se ona promijenila do današnjih dana. Odgovor na ova pitanja pokušati ću pronaći kroz tri osnovna dijela.

Lenucijeva potkova skupno je djelo različitih osoba, različitih stilova i različitih kulturnih razmišljanja (Bojanić – Obad – Šćitaroci, 2004: 141). U prvom dijelu rada posvetit ću se stoga ispitivanju o kojim se to konkretno osobama, stilovima i kulturnim razmišljanjima radi. Dakle, prvi cilj mi je utvrditi neke osnovne podatke o Lenucijevoj potkovi kao što su vrijeme, mjesto i uvjeti nastanka. Kako bi otkrila ove uvjete, detaljnije ću razmotriti i društvenu situaciju Zagreba tog doba, a posebnu pažnju posvetit ću i samom procesu nastanka potkove.

¹Pojam *Gesamtkunstwerk* označava cjelovito umjetničko djelo. U slučaju Lenucijeve potkove radi se o jednom djelu tj. cjelini koja u sebi sadrži vrijedna ostvarenja skulpture, arhitekture i hortikulture.

Povjesničarka umjetnosti koja je u nas najviše pisala o Lenucijevoj potkovi - Snješka Knežević, nazivaje “*najljepšim reprezentativnim prostorom Zagreba što se postiže zajedničkim učinkom reprezentativne arhitekture, hortikulturalnog oplemenjenja i oduhovljenja skulpturom*“. (Gostl, 1994: 40).

U ovom diplomskom radu, sa stajališta povijesti umjetnosti, namjeravam provesti analizu ovih triju komponenata na svakom od osam trgova potkove. No, osim što je Lenucijeva potkove sama po sebi *Gesamtkunstwerk* neke njene građevine predstavljaju samostalni *Gesamtkunstwerk* u malom. Stoga ću u ovom drugom dijelu posebnu pažnju posvetiti najvrednijim i najmonumentalnijim arhitektonskim ostvarenjima cjeline.

Kao što je ranije istaknuto, vrijednost Lenucijeve potkove ne krije se samo u njenom stilu već i u funkcionalnosti koju je uspjela zadržati do današnjih dana. Naime, usprkos brojnim društvenim, političkim, kulturnim, urbanističkim i demografskim promjenama koje su obilježile stoljeće od izgradnje potkove do danas, ona je uspjela zadržati svoj položaj kulturnog centra Zagreba a parkovi poput Zrinjevca status jednog od omiljenih gradskih parkova. Stoga će u trećem dijelu ovog rada biti primijenjena sociološka analiza Lenucijeve potkove temeljena istodobno na više komponenata poput urbanističkih promjena do kojih je došlo tijekom proteklog stoljeća, te promjene društvene namjene potkove u cjelini i njenih pojedinih dijelova.

Kako bi detaljnije utvrdila sadašnje stanje i primijenjenost ovih funkcija potkove provela sam manje sociološko istraživanje koristeći metodu promatranja te metodu niskostrukturiranog intervjua. Cilj mi je na temelju provedenog istraživanja utvrditi koji se to urbanistički, stambeni, perceptivni i prometni problemi danas vežu uz Lenucijevu potkovu, te u konačnici doći do zaključka da li i koliko takva urbana struktura, nastala prije više od jednog stoljeća, zadovoljava potrebe stanovnika suvremenog grada i njemu pripadajućeg načina života.

1. Prostorno, vremensko, stilsko i autorsko određenje Lenucijeve potkove

1.1 Prostorno određenje: Zagrebački Donji grad

Lenucijevu potkovu čine sljedeći trgovi: Trg Nikole Šubića Zrinskog, Trg Josipa Jurja Strossmayera, Trg kralja Tomislava, Trg Ante Starčevića, Botanički vrt, Trg Marka Marulića, Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića, te Trg maršala Tita (Sl. 1). Svi ovi trgovi nalaze se na području Zagreba koje se naziva Donji grad (Sl. 2).

Termin Donji grad označava gradsku četvrt koja se proteže između Gornjeg grada, Trga bana Josipa Jelačića, Jurišićeve i Vlačke ulice na sjeveru te željezničke pruge na jugu. Na istoku on je omeđen Kvaternikovim trgom i Heinzlovom ulicom, dok mu zapadnu granicu predstavlja Ulica Republike Austrije.²

Svojim položajem između željezničke pruge na jugu, Trga bana Josipa Jelačića i Ilice na sjeveru, Petrinjske ulice na istoku te Savske ulice na zapadu, Lenucijeva potkova zauzima samo središte Donjeg grada.

Donji grad, a time i sama Lenucijeva potkova danas imaju dvostruko značenje. Naime, s obzirom na ostatak grada, koji se od nastanka potkove znatno proširio, Lenucijeva potkova čini uži centar i povijesnu jezgru grada. S druge strane, ako Lenucijevu potkovu pokušamo staviti u odnos sa starijim Gornjim gradom, ona predstavlja noviji dio Zagreba (Dakić, 1989: 25).

Naime, za razliku od Lenucijeve potkove koja je stara manje od dva stoljeća, Gornji grad predstavlja kolijevku današnjeg Zagreba čija povijest započinje još u srednjem vijeku. Već 1094. godine ugarski kralj Ladislav osniva biskupiju s lijeve strane potoka Medveščak na današnjem Kaptolu (Kuzmić, 1990: 16).³ Nešto više od stoljeća kasnije, točnije 1241. godine

² Dostupno na: <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=13067>

³ Činjenica da je u Zagrebu osnovana biskupija pokazuje da je on u to vrijeme već bio značajnije mjesto. Prve naseobine na širem zagrebačkom području pojavile su se već u vrijeme Rimskog carstva (Horvat, 1992: 1).

nastaje i Gradec, naselje s desne strane potoka Medveščak, kojeg kralj Bela IV. *Zlatnom Bulom* proglašava slobodnim kraljevskim gradom (Horvat, 1992: 2).⁴

Tijekom čitavog srednjeg vijeka život se odvijao na ta dva zagrebačka brežuljka (Sl. 3). Područje podno brežuljaka bilo je uglavnom nenaseljeno, prekriveno pašnjacima, livadama i oranicama. Prva naselja u Donjem gradu osnovana su uz vrelo Manduševac na području današnjeg Trga bana Josipa Jelačića. Ova naselja nisu osnovali Zagrepčani već doseljenici iz razvijenih dijelova Europe, većinom obrtnici i trgovci koji doprinose gospodarskom i društvenom napretku grada (Doklešić, 2010: 39).

Ovaj napredak obustavljen je u 15. stoljeću rastom opasnosti od Turaka (Doklešić, 2010: 39). Stanovnici iz predgrađa tada se ponovo povlače na dva brežuljka, a Kaptol se, po uzoru na susjedni Gradec i utvrđuje. Zbog opasnosti od Turaka mijenja se i struktura stanovništva. Naime, u grad, kako bi se zaštitili unutar utvrđenih zidina, tada počinje doseljivati plemstvo.

Iduća tri stoljeća život se i dalje zadržava na Gradecu i Kaptolu. Predgrađa se održavaju ali ne napreduju. Do promjene dolazi krajem 17. stoljeća kada se gradsko tržište s Gornjeg grada premješta na Harmicu – današnji Trg bana Josipa Jelačića (Doklešić, 2010: 39). Krajem sljedećeg stoljeća Donji grad dobiva još jedan važan element – novu javnu bolnicu na uglu Harmice i Ilice (Kampuš, Karaman, 1979: 126). Bolnica je potaknula izgradnju okolnih ulica poput današnje Gajeve i Bogovićeve ulice (Dobronić, 1983: 165).

Ipak, unatoč nekim razvijenim dijelovima Donjeg grada, još početkom 19. stoljeća područje današnje Lenucijeve potkove bilo je slabo izgrađeno, te se uglavnom koristilo kao poljoprivredno područje s brojnim pašnjacima, oranicama, vrtovima i vinogradima (Knežević, 1996: 17) (Sl. 4). Centrom grada i dalje se smatrao Gornji grad, gdje su smještene sve gospodarske, političke i kulturne ustanove.

Promjenu ovakvog rasporeda navješćuje rušenje južnih gradskih vrata Dverce 1812. godine, te rušenje sjevernih vrata dotadašnjeg grada 1830 – ih godina (Kampuš, Karaman, 1979: 139). No, do prave prekretnice dolazi tek sredinom stoljeća kada se kraljevskom naredbom Gradec i Kaptol s okolnim naseljima ujedinjuju jedinstveni *Slobodni kraljevski*

⁴ Bela IV bio je hrvatsko – ugarski kralj. U Zagreb je došao kako bi se sklonio od Mongola. Nakon što su Mongoli ušli u grad i spalili kuće i crkve Bela IV *Zlatnom bulom* dodijelio je Gradecu posjede i povlastice.

grad Zagreb (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 138). Tom prigodom ruše se i Mesnička vrata čime nestaju sve granice između Gornjeg i Donjeg grada.

Tek tada omogućen je nesmetan razvoj Donjeg grada. On je u početku tekao polako. Tijekom 50 – ih godina 19. stoljeća grad se nije znatno proširio; cjelokupni život i dalje je ostao vezan uz Gornji grad te sad već izgrađenu Ilicu i Trga bana Josipa Jelačića (Buntak, 1996: 754). Zagrebačka urbana politika svodila se tek na poboljšanje minimalnog urbanog i higijenskog standarda.

Do značajnijeg napretka dolazi desetljeće kasnije kada započinje sustavna urbanizacija Donjeg grada kroz regulatorne osnove. Na početku se pristupa uređenju sjevernih dijelova Donjeg grada kao svojevrsnog produžetka Gornjeg grada. Trg bana Jelačića preuređuje se tako u glavni gradski trg. Kako bi preuzeli njegovu nekadašnju ulogu tržišta, nastaju i prva dva trga Lenucijeve potkove – Trg Nikole Šubića Zrinskog i Trg maršala Tita. Do kraja 19. stoljeća, osnivanjem preostalih šest trgova Lenucijeve potkove, područje Donjeg grada širi se i na jug, sve do željezničke pruge (Sl. 5).

1.2 Vremensko određenje: Utemeljiteljsko razdoblje

Možemo se zapitati od kuda potreba za tako naglom urbanizacijom dotad zapuštenog poljoprivrednog područja. Jedan od glavnih uzroka možemo pronaći upravo u događajima političke prirode.

Naime, 19. stoljeće obilježeno je brojnim promjenama na političkom i društvenom planu, kako u Hrvatskoj, tako i ostatku Europe. Počevši s *Francuskom revolucijom* 1789. godine na Europskom tlu dolazi do niza revolucija, boreći se za građanska prava (Kampuš, Karaman, 1979: 121). Revolucije traju sve do sredine 19. stoljeća.

Početkom 19. stoljeća građanski sloj u Hrvatskoj, pa tako i Zagrebu, još je malobrojan i slab. Ipak, kao i u ostatku Europe, građanstvo kod nas uviđa potrebu za promjenom. Ova potreba ne proizlazi samo iz ideja koje su se javile u ostatku Europe već je ponajprije potaknuta konkretnom političkom situacijom u samoj Hrvatskoj.

Hrvatska koja se nalazi u sklopu Habsburške monarhije,⁵ u 19. stoljeću još je jače potisnuta uvođenjem dvaju apsolutizma, od kojih su oba težila nametnuti strani jezik te ugušiti hrvatsku nacionalnu posebnost. Prvi apsolutizam uvodi još 1815. godine knez Metternich nakon tzv. *Bečkog kongresa* (Kampuš, Karaman, 1979: 123). Kao reakcija na ovaj tip represije javlja se prvo mađarski nacionalizam koji utječe i na naše prostore u vidu pokušaja nasilne mađarizacije.

No, nedugo zatim, točnije 1830 – ih godina, jača i hrvatska nacionalna svijest. U tom duhu javlja se *Ilirski pokret* predvođen Ljudevitom Gajem koji se bori za priznanje narodnog jezika kao službenog u svim javnim ustanovama (Kuzmić, 1990: 59). Borba *iliraca* svoj vrhunac doseže 1848. godine kada se uspijevaju izboriti za trideset točaka zahtijevanja naroda među kojima kao najvažnije treba istaknuti ukidanje feudalnog sustava te postavljanje Josipa Jelačića za hrvatskog bana (Kuzmić, 1990: 59).

Kroz svoju dvadesetogodišnju borbu *Ilirski pokret* nije samo pridonio očuvanju narodnog jezika, već je i pomogao razvoju Zagreba kao glavnog grada. Naime, u vrijeme *narodnog preporoda* središte političkog života postaje Zagreb. Već se tada javlja vizija novog grada i njegovog proširenja na područje Donjeg grada (Knežević, 1996: 16). Ukinuće feudalnog sustava za koji se borio *Ilirski pokret* omogućilo je spomenuto ujedinjenje do tada razdvojenih naselja sredinom stoljeća (Kampuš, Karaman, 1979: 149).

Ipak, i nakon revolucije, položaj Hrvatske u Habsburškoj Monarhiji nije se značajnije promijenilo. Već 1851. godine uvodi se novi apsolutizam - *Bachov apsolutizam* (Maleković, 2000: 13). *Bachov apsolutizam* donio je ponovo sve stare probleme vezane i uz raniji apsolutizam poput centralizacije, zabrane uporabe nacionalnih simbola, a nasilnu mađarizaciju sada je zamijenila nasilna germanizacija.

No, ni ovaj politički režim nije dugo potrajao. Već 1860. godine, pritisnut vojnim neuspjesima ali i krizom državnih financija, kralj Franjo Josip I izdaje *Listopadsku*

⁵Habsburška Monarhija naziv je koji se odnosi na područja kojima je vladala austrijska grana dinastije Habsburg, a potom, od 1745. do 1918., i nasljednici iz dinastije Habsburg-Lothringen. Glavni grad bio je Beč (od 1583. do 1611.Prag). Monarhija se od 1804. do 1867. nazivala Austrijsko Carstvo, a od 1867. do 1918. Austro-Ugarska. Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Habsbur%C5%A1ka_Monarhija

diplomukojom narodu vraća ustav (Horvat, 1992: 305). Sedam godina kasnije, nakon poraza Austrije u ratu s Pruskom, javlja se i novo, dualističko uređenje Austro - Ugarske monarhije. Hrvatska je tako potpala pod ugarski dio monarhije (Buntak, 1996: 766). Već sljedeće godine sklopljena je *Hrvatsko – ugarska nagodba* koja je značila dominaciju Mađara nad Hrvatima te ponovnu mađarizaciju (Maleković, 2000: 39).

Reakcija na ovakav položaj Hrvatske, kao i nasilnu mađarizaciju, nije ni ovaj put izostala. Naime, kao što je raniji apsolutizam izrodio *Ilirski pokret*, tako 1860 – ih godina započinje tzv. *Utemeljiteljsko razdoblje* (Maleković, 2000: 13). Potaknuti sličnim događajima i usmjereni sličnim ciljevima, *utemeljitelji* su, kao i raniji *ilirci* djelovali na različite načine i u različitim društvenim sferama. Dakle, osim na političkom polju bili su angažirani i u sferi kulture, uprave, znanosti pravosuđa i školstva. Cilj im je bio pretvoriti Zagreb u reprezentativnu nacionalnu metropolu, te upravo građevinama kulturne i prosvjetne namjene simbolički reprezentirati hrvatsku nacionalnu posebnost (Maleković, 2000: 32). Većina ovih građevina smješta se upravo na prostoru trgova Lenucijeve potkove.

Izgradnja ovih objekata posebice je cvjetala tijekom 1870 – ih godina (Buntak, 1996: 769). Velika zasluga u tome pripisuje se tadašnjem banu Ivanu Mažuraniću koji je na tu poziciju postavljen nakon revizije spomenute *Hrvatsko – ugarske nagodbe*. Ulogu bana on obnaša sve do 1883. godine kada na njegovo mjesto dolazi Khuen Hedervary (Buntak, 1996: 774). S novim banom dolaze ponovo jači pokušaji mađarizacije što je uzrokovalo negodovanje i otpor sljedećih dvadeset godina. No, s druge strane, s Khuen Hedervaryjem u Hrvatsku stiže i strani kapital koji omogućava obnovu grada nakon potresa 1880. godine kao i daljnju izgradnju grada a time i ostvarenje *utemeljiteljskih* ideja o pretvaranju Zagreba u nacionalnu metropolu (Buntak, 1996: 775).

Ipak, unatoč kulturnom napretku postignutom u *utemeljiteljskom razdoblju* nezadovoljstvo Khuenovom vladavinom traje sve do 1903. godine kada on napokon odlazi s banske dužnosti (Buntak, 1996: 779). No, i nakon Khuenove vladavine, njegovi nasljednici nastavljaju započetu mađarizaciju. Stoga, nakon dugotrajnog nezadovoljstva 1918. godine Hrvatska izlazi iz Habsburške Monarhije te stupa u nove državnopravne odnose (Kampuš, Karaman, 1979: 183). Time započinje novo razdoblje kako za Hrvatsku, tako i za njen glavni grad Zagreb.

1.3 Stilsko određenje: Historicizam i secesija u Hrvatskoj

Politička situacija nije samo potaknula izgradnju Lenucijeve potkove već je također odredila njen stil.

Većina građevina u sklopu Lenucijeve potkove nosi obilježja nekog od historijskih stilova. Lenucijeva potkova smatra se tako najvećim ostvarenjem kulture historicizma u Hrvatskoj (Knežević, 2000: 114). Stoga treba precizirati što sve označava pojam historicizam.

Olga Maruševski (prema Maleković, 2000: 15) definira historicizam kao „*složeni fenomen koji obuhvaća širok krug životnih aktivnosti, od umjetnosti do znanosti, od sociologije do politike od ispitivanja društvenog značenja pojedinih institucija do njihovog arhitektonskog izraza (stila)*“.

Kada raspravljamo o historicizmu u umjetnosti treba istaknuti kako je to doba bez izvornog stila koje ga posuđuje od svuda, pretežito iz prošlosti.⁶ Dok je arhitekturu prve polovine i sredine 19. stoljeća obilježila „borba“ stilova, krajem 19. stoljeća stilski pluralizam postaje uobičajnim. Arhitekti često projektiraju u raznim varijantama neorenesanse, neobaroka, neogotike, neoromanike, kao i u drugim stilovima, a katkada kombiniraju motive porijeklom iz različitih stilova.

Početak 19. stoljeća na području Zagreba mnoge privatne kuće ukrašavaju se elementima klasicizma. Posebno značajno jest djelovanje graditelja Bartola Felbingera koji svojim radom uvodi svojevrsnu prekretnicu u razvoj urbane strukture i arhitektonskih detalja. No, historicizam se, u pravom smislu riječi, javlja se u Hrvatskoj tek sredinom 19. stoljeća.

Ova pojava nije bila samo pomodna, već je znatno povezana s određenom ideologijom koja se veže uz historicizam. Walter Götz ističe kako historicizam znači umjetnost u službi svjetskog poretka, državne ideje i novog svjetonazora (Maleković, 2000: 18). Pojava historicizma u Europi povezuje se tako s buđenjem nacionalne svijesti neke zemlje čime se barem na kulturnom polju nastoji oživjeti njena slavna prošlost. Historicizam u Hrvatskoj javlja se stoga upravo u *utemeljiteljsko doba* kada se nastoji iskazati kulturna i nacionalna samobitnost Hrvata.

⁶Enciklopedija likovnih umjetnosti definira historicizam u arhitekturi kao „*razdoblje između klasicizma i secesije kojeg karakterizira način građenja imitiranjem historijskih stilova, odnosno primjenom njihovih konstruktivnih i dekorativnih elemenata.*“ (prema Maroević, 2007: 73)

Kao dvije najvažnije osobe za razvoj historicizma u Hrvatskoj navode se Iso Kršnjavi, prvi hrvatski povjesničar umjetnosti te Herman Bolle, arhitekt tj. realizator ideja spomenutog Kršnjavija (Maleković, 2000: 29). Zajednički oni su radili na brojnim projektima, posebice novogradnjama, no kao njihova glavna suradnja ističe se kontroverzna obnova Zagrebačke katedrale, koja je u skladu sa stavovima Villet- le- Duca⁷ obnovljena u čistim oblicima gotike s brojnim gotičkim dodatcima te uklonjenim dodatcima kasnijih razdoblja (Maruševski, 1984: 157).

No, osim za crkvene građevine Kršnjavi se brinuo i za građevine svjetovne namjene. Naime, svojim projektima on je znatno doprinio izgradnji Lenucijeve potkove. Njegova želja bila je izgraditi Donji grad zgradama koje su, u skladu s idejom *utemeljiteljskog razdoblja*, simboli nacionalne samobitnosti, ustavnog prava, financijske moći, visoke kulture i obrazovanja (Maleković, 2000: 39). U suradnji s Hermanom Bolleom⁸ i biskupom Josipom Jurjem Strossmayerom on je potaknuo izgradnju nekih od najreprezentativnijih građevina u sklopu Lenucijeve potkove poput zgrade HAZU, Muzeja za umjetnost i obrt te obrtne škole i Kemijskog laboratorija. Sve one izgrađene su u stilu neorenesanse koju je Kršnjavi smatrao najprimjerenijom za svjetovne građevine (Maruševski, 1984: 60).

Ovaj procvat kulture, zahvaljujući ponajprije Kršnjavijevoj poziciji predsjednika Odjela za bogoštovlje i nastavu naglo je obustavljen 1895. godine kada je, nakon posjeta cara Franje Josipa I., Kršnjavi bio prisiljen dati ostavku (Damjanović, 2011: 10). Njegovim odlaskom s navedene pozicije ujedno završava *utemeljiteljsko razdoblje* (Maleković, 2000: 14).

Završetkom *utemeljiteljskog razdoblja* nije više bilo ni potrebe za stilom koji se uz njega vezao. Tako, osim u pogledu svjetonazora, krajem stoljeća dolazi i do promjene u ukusu i stilu.

Kao i u slučaju historicizma a i svih drugih prethodnih umjetničkih stilova, i ovaj novi stil prvo se javio u drugim, većim europskim zemljama. U Njemačkoj se tako od 1892. godine javlja novi stil nazvan *Jugendstil* (Maleković, 2003: 9). Nešto slično njemačkom

⁷Viollet- le –Duc jedan je od glavnih predstavnika restauratorskog pravca u Francuskoj. Kao tri osnovna načela kojih se treba držati prilikom obnove starije građevine on navodi: postizanje čistoća stila, jedinstva stila i uklanjanje kasnijih dodataka.

⁸Osim što je ostvario mnoge reprezentativne građevine na području Lenucijeve potkove, Bolleu se pripisuje i velika uloga u samom nastanku potkove. Herman Bolle jedan je od koautora regulatorne osnove Zagreba 1887. godine kojom je definirana Lenucijeva potkova.

Jugendstil javlja se i u umjetnostima Švedske, Engleske, Škotske, Francuske, Italije, Belgije, Austrije, Hrvatske i drugih zemalja. Za umjetnost tog vremena u Hrvatskoj se najčešće koristi termin secesija.

Razlike u stvaralaštvu u odnosu na raniji historicizam očite su tako već na Milenijskoj izložbi održanoj 1896. godine u Budimpešti. Upoznati s ovim stvaralaštvom, i naši umjetnici ubrzo su se okušali u njemu. Kao ključan događaj uzima se također jedna izložba – izložba Društva hrvatskih umjetnika održana u Umjetničkom paviljonu 1897. godine kada novi stil dobiva i svoje službeno ime – secesija (Maleković, 2003: 9).

Ono što karakterizira secesiju i razlikuje je od ranijeg historicizma jest ponajprije uporaba ornamenata poput vijugave linije, plošnog reljefa, stiliziranih florealnih i geometrijskih motiva (Maleković, 2003: 9). Ipak, kod nas se secesija u arhitekturi ne javlja u čistim oblicima već je modificirana (Domljan 1979: 16). Dakle, radi se najčešće o apliciranju navedenih motiva na historicističku podlogu.

Ovako opisan stil primijenjen je i na brojnim građevinama u sklopu Lenucijeve potkove, sagrađenim nakon 1900. godine kada počinje djelovanje mlade generacije arhitekata poput Aladara Baranya, Ignjata Fischera, Vjekoslava Bastla, Rudolfa Lubynskog i Stjepana Podhorskog (Domljan, 1979: 16). Secesijske građevine nalaze se tako i na gotovo svim trgovima Lenucijeve potkove. One prevladavaju na Mažuranićevom, istočnoj strani Marulićeva trga, u većoj količini zastupljene su i duž Mihanovićeve ulice, a u trgovima su prisutne i na istočnom kraku potkove (Maroević, 2007: 265).

Kao naša najveća i najreprezentativnija secesijska građevina ističe se zgrada Nacionalne sveučilišne biblioteke sagrađena također u sklopu potkove, na njenom zapadnom kraku. Zanimljivo je da je veliki utjecaj na ovakav ishod imao ponovo Iso Kršnjavi. Naime, upravo se on zalagao za izgradnju knjižnice u čisto secesijskim oblicima prema projektu Rudolfa Lubynskog (Maleković, 2003: 12).

Dakle, osim što je pridonio afirmaciji historicizma, Kršnjavi je također odigrao veliku ulogu u prihvaćanju secesije kao novog stila. U trgovima ona traje sve do 1930 –ih kada ju zamjenjuje moderna arhitektura.

1.4 Uzori u oblikovanju

Lenucijeva potkova, kao što joj i ime govori, ima oblik potkove ili slova u. Sastoji se dakle od tri kraka, istočnog i zapadnog koji su paralelni jedan s drugim, te okomito postavljenog južnog kraka koji ih povezuje (Sl. 6, 7).

Ovakav oblik, pretpostavlja se, proizlazi iz uobičajenog modela prstena primijenjenog u mnogim europskim gradovima 19. stoljeća čije je glavna funkcija bila proširiti povijesni grad te ga povezati s postojećim predgrađem (Knežević, 1996: 313).

U ovu svrhu nastao je i nama najbliži, ujedno i najpoznatiji primjer ovakvog urbanog oblikovanja – bečki *Ring* (Sl. 8). Naime, po carskom nalogu, kao i u slučaju zagrebačkog Gradeca i Kaptola, srušeni su srednjovjekovni zidovi nekadašnje gradske jezgre (Dobronić, 1983: 86). Kako bi se ta, dotad izdvojena jezgra, sada povezala s ostatkom grada u jednu cjelinu osmišljen je *Ring* kao vrlo široka ulica s višestrukim drvoredima i nasadima u smjeru i po toku nekadašnjih bedema (Dobronić, 1983: 86). Duž ovog pojasa smješten je niz avenija, bulevara i trgova s reprezentativnim privatnim ali i javnim palačama koje preuzimaju mnoge važne urbane funkcije, premještene iz stare jezgre.

No, osim zgrada utilitarne namjene, u sklopu *Ringa* ostavljeno je mjesta i za zelene površine. Naime, tijekom 19. stoljeća gradski parkovi postaju važan element mnogih europskih gradova. Početak ovog trenda vezuje se još uz Johna Ruskina i njegov zahtjev da vrtovi i trgovi budu otvoreni mnoštvu i spokoju (Maleković, 2000: 31).⁹ Od kraja 18. stoljeća javljaju se mnogi teorijski radovi koji slijede Ruskinovu ideju te nastoje postaviti parametre za te nove trgove i parkove. Tako Christian Cay Lorenz Hirschfeldt u svom dijelu *Theorie der Gartenkunst* predstavlja idejni program za pučki perivoj, naglašavajući kako mu funkcija treba biti podjednako socijalna rekreacijska i edukativna (Knežević, 2000: 103). Sličnog mišljenje jest i Joseph Stübgen koji u svom dijelu *Der Städtebau* govori o ukrasnim trgovima kao mjestima zdravlja, udobnosti i odmora (Knežević, 1996: 39).

Sva ova djela i primjeri znatno su utjecali na oblikovanje Lenucijeve potkove, kako izgledom, tako i karakterom, no ipak, sve ove utjecaje zagrebački primjer uspio je pretvoriti u nešto novo i originalno. Lenucijeva potkova smatra se tako jedinstvenom u čitavom europskom kontekstu. Više je razloga za to.

⁹John Ruskin engleski je kritičar umjetnosti, sociolog i pisac. On je također jedan od najvažnijih predstavnika razdoblja romantizma u zaštiti spomenika. Protiveći se restauraciji, Ruskin ističe kako svako djelo pripada njegovom stvaraocu i mi ga nemamo pravo mijenjati čak i ako je u pitanju njegova egzistencija (Marasović, 1983: 56)

Kao prvi razlog navodi se njezin oblik tj. promjena od uobičajenog oblika prstena u oblik potkove. Drugi razlog je njen nastanak. Naime, za razliku od *Ringa*, potkova nikad nije razrađena detaljnim planom već su pojedine građevine davale poticaj uređenju cjeline. Razlika se očituje i u smještaju cjeline. Naime, Lenucijeva potkova, kao i bečki *Ring* nalazi se blizu gradske jezgre. No, dok *Ring* nastoji povezati gradsku jezgru s predgrađem, prostor Lenucijeve potkove predstavlja samo predgrađe tj. potkovom se nastoji urbanizirati dotad periferno područje (Knežević, 1996: 314). Sljedeća posebnost jest karakter potkove. Naime, Lenucijeva potkova smatra se najvećim *Gesamtkunstwerk*om u hrvatskom urbanizmu (Maleković, 2000: 30) Pojam *Gesamtkunstwerk*, kao cjelovito umjetničko djelo, javlja se u doba historicizma i u ostatku Europe. No, Lenucijeva potkova kao spoj arhitekture, hortikulture i skulpture, u skladu s duhom utemeljiteljskog razdoblja, na jednom mjestu objedinjuje stilove prošlosti, mitove i junake nacionalnog otkupljenja (Maleković, 2000: 20). I kao posljednju razliku treba istaknuti razliku u namjeni. Naime, oba teorijska rada, i Hirschfeldtov i Stübhenov naglašavaju socijalnu namjenu gradskih parkova kao mjestu relaksacije, druženja i edukacije. Dok je tako bečki *Ring* imao poglavito namjenu postizanja protočnosti velegrada, Lenucijeva potkova više je usmjerena upravo ovoj socijalnoj funkciji (Maleković, 2000: 31).

„Lenucijeva potkova je originalna utoliko što je Lenuci poštivao lokalne, geografske i razvojne gradske elemente i na njima je gradio. Nije prenosio uzor već je na temelju uzora gradio.“ (Maroević, 2007: 84).

1.5 Pitanje autorstva: O Milanu Lenuciju

Definirajući mjesto, vrijeme, stil i uzore za oblikovanje Lenucijeve potkove mogli smo uvidjeti kako su postojale brojne okolnosti koje su potaknule nastanak ovog perivojskog okvira. No, postavlja se pitanje postoji li jedna određena osoba koja je, pod utjecajem ovih okolnosti, prva razvila tu ideju, dakle, tko je autor potkove.

Dugo vremena smatralo se da je to Milan Lenuci, prema kome je potkova ujedno i dobila ime (Knežević, 1996: 9) (Sl. 9). Stoga prvo treba razjasniti tko je bio Milan Lenuci i kolika je njegova uloga u začetku i realizaciji ideje potkove.

Iako poznat ponajprije kao zagrebački urbanist, Milan Lenuci rođen je u Karlovcu 1849. godine (Franković, 1988: 2). U Zagreb on dolazi tek u mladenačkoj dobi kako bi ondje

pohađao gimnaziju. Nakon gimnazije, svoje obrazovanje Lenuci nastavlja na Visokoj politehničkoj školi u Gracu, da bi se napokon 1874. godine vratio u Zagreb.

Nakon povratka, Lenuci započinje svoj rad na području Zagrebačkog urbanizma koji je trajao sve do njegovog umirovljenja 1912. godine. Njegovo djelovanje možemo tako podijeliti u dvije faze.

Prva faza traje od 1874. godine kada se zaposlio kao podmjernik u *Gradevnom uredu gradskog poglavarstva* u Zagrebu pa do 1891. godine kada je postavljan za predstojnika *Gradskog građevnog ureda* (Maleković, 2000: 470). Tijekom tih 17 godina Lenuci je radio na brojnim projektima komunalne prirode, industrijskog dizajna i arhitektonskog projektiranja. No, kao najvažniji za grad Zagreb, smatra se Lenucijev rad na području urbanog planiranja. Naime, upravo zbog njegovog sudjelovanja u izradi regulatorne osnove 1887. godine, u kojoj je prvi put razrađena ideja potkove, Milan Lenuci smatra se njenim autorom (Knežević, 1996: 9).

No, Milan Lenuci nije samo donio ideju potkove, već se o njoj kao cjelini brinuo i u drugoj fazi svog djelovanja od 1892. godine (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 1994: 141). Nakon što postaje predstojnik *Gradskog građevnog ureda* 1891. godine Lenuci preuzima ukupno prostorno i urbanističko planiranje grada Zagreba, pridajući posebnu pažnju dijelovima potkove (Maleković, 2000: 470). On tako izrađuje detaljne projekte trgova: Trga kralja Tomislava 1897. godine, južnog perivoja tj. Starčevićevog trga 1900. godine, te zapadnog perivoja odnosno Mažuranićevog i Marulićevog trga od 1901. godine do 1906. godine. Ovim projektima on nastoji konačno uobličiti perivojski okvir tj. postići simetričnost između istočnog i zapadnog kraka.

Ipak, unatoč svemu navedenome Lenucijevo autorstvo se od 80-ih godina 20. stoljeća dovodi u pitanje (Knežević, 2000: 101). Zbog toga se u posljednje vrijeme sve više koristi naziv Zelena potkova. Više je razloga za ovakav stav. Naime, kao prvi razlog navodi se činjenica da se ideja perivojskog okvira iz regulatorne osnove 1887. godine javlja još u njenom prednacrtu iz 1882. godine u čijoj izradi Lenuci nije sudjelovao (Knežević, 1996: 9). Drugi razlog jest taj što se začetci ideje potkove tj. njena dva ishodišna trga, javljaju još u doba prve regulatorne osnove 1865. godine kada Milan Lenuci nije obnašao nikakvu važnu funkciju na području grada Zagreba (Knežević, 1996: 10). Kao treći razlog navodi se činjenica da je prvi park potkove – Trg Nikole Šubića Zrinskog koji je svojom veličinom i uređenjem postao uzor za oblikovanje svih ostalih trgova, dimenzijama određen još 1826.

godine, prije rođenja Milana Lenucija. Kao četvrti razlog ističe se kako je potkova svoj konačni oblik dobila zahvatima koji vremenski slijede nakon Lenucijeva života i djelovanja (Knežević, 1996: 9). I kao posljednji razlog spominje se i to da unatoč brojnim projektima, mnoge Lenucijeve zamisli nikad nisu realizirane. Naime, Trg kralja Tomislava smatra se jedinim trgom potkove izvedenim u potpunosti prema Lenucijevoj zamisli (Knežević, 1996: 160).

Iz svega navedenog možemo zaključiti da Milan Lenuci nije autor potkove, no isto tako jasno je da tu zaslugu ne možemo pripisati nekome drugome. Neosporno je da je Milan Lenuci jedina osoba koja se godinama brinula za očuvanje osnovne ideje perivojskog okvira. Sigurno je da potkova, ali i čitav Donji grad, bez Lenucijevih intervencija ne bi imali svoj današnji izgled i vrijednost zbog čega je i sam naziv Lenucijeva potkova, koji smo koristili i u ovom radu, sasvim zaslužen i opravdan.

2. Društvena, gospodarska i kulturološka obilježja Zagreba u vrijeme izgradnje Lenucijeve potkove

2.1 Društveni uvjeti u vrijeme nastanka potkove: Nastanak modernog građanskog društva

Nastanak Lenucijeve potkove nije uvjetovan samo političkom nego i društvenom situacijom Zagreba u 19. stoljeću. Naime, tadašnje stanovništvo Zagreba utjecalo je na dva načina: promjenom svog broja i promjenom strukture.

Raspravljajući o broju stanovnika treba napomenuti kako u drugoj polovici 19. stoljeća dolazi do znatnog porasta broja Zagrepčana. Još u doba apsolutizma Zagreb je brojio oko 15.000 stanovnika (Buntak, 1996: 752) da bi tijekom prvih godina *utemeljiteljskog razdoblja* taj broj porastao na 20.000 stanovnika koliko ih je zabilježeno 1869. godine (Kampuš, Karaman, 1979: 160). Sljedeće desetljeće broji porast stanovnika za čak 47% pa tako broj stanovnika 1880. godine iznosi približno 30.000 (Iveljić, 2007: 31). Trend rasta nastavlja se do kraja *utemeljiteljskog razdoblja* tako da 1893. godine postoji 50.000 stanovnika (Slukan-Altić, 2006: 9) a na prijelazu stoljeća još 7000 stanovnika više (Buntak, 1996: 782). Najznačajniji porast broja stanovnika zabilježen je početkom 20. stoljeća tako da se broj stanovnika do Prvog svjetskog rata penje na 85.000 stanovnika (Slukan – Altić, 2006: 13).

Ovakav porast broja stanovnika zahtijevao je širenje postojećeg grada na dotad zapušteno područje Donjeg grada gdje se grade brojni stambeni objekti tj. objekti privatne namjene. To pokazuju i statistički podatci o broju kuća na području zagrebačkog Donjeg grada. Tako 1862. godine na području Donjeg grada postoje 323 privatne kuće, od čega je većina, točnije njih 188 još uvijek jednokatno, no postoji i veći broj dvokatnica (103) (Slukan – Altić, 2006: 8). Zabilježeno je i 29 trokatnica i 3 četverokatnice.

Do kraja utemeljiteljskog razdoblja paralelno s porastom broja stanovnika narastao je i broj kuća u Donjem gradu i to za 68.4%. Broj kuća na Donjem gradu tako 1893. godine iznosi 544, od čega i dalje prevladavaju jednokatnice, točnije njih 393 od čega je čak 205 novih (Slukan – Altić, 2006: 12). Broj dvokatnica i dalje je 103, no zato je porastao broj trokatnica kojih je 42, dakle 13 je novih. Broj četverokatnica se udvostručio i sad ih je 6.

Do značajnijeg porasta trokatnih i četverokatnih građevina dolazi početkom 20. stoljeća. Tako do Prvog svjetskog rata Donji grad broji 62 jednokatne, 133 dvokatne, 388 trokatnih i 207 četverokatnih građevina (Slukan – Altić, 2006: 16).

No, kao što smo već na početku istaknuli, urbanizaciju Donjeg grada nije potaknula samo promjena broja već i strukture stanovništva. Naime, još u prvoj polovini 19. stoljeća, u duhu revolucija širom Europe te djelovanja *hrvatskog narodnog preporoda* započinje propast plemstva i uspon modernog građanstva (Iveljić, 2007: 14). Do prave prekretnice dolazi već spomenute 1848. godine kada je zalaganjem preporodne generacije ukinut feudalni sustav. Četiri godine kasnije započinje zemljorasterećivanje koje je osiromašilo zagrebačko plemstvo (Buntak, 1996: 752). To daje poticaj usponu građanskog sloja koji baveći se trgovinom, poduzetništvom i novčarstvom postaje nova privredna elita (Iveljić, 2007: 14).

Usponom srednje klase razvija se i nova građanska kultura. Ona zahtjeva više prostora namijenjenog druženju i razonodi. Tako od 60 – ih godina 19. stoljeća veliku važnost dobivaju kavane ali i javni prostori poput šetnica, perivoja i drvoreda obogaćenih objektima namijenjenim masovnoj zabavi (Maleković, 2000: 31). Upravo je u ovu svrhu nastala i Lenucijeva potkova. Naime, potkova kao *Gesamtkunstwerk* nije služila samo kao monument utemeljiteljskog razdoblja već je u sebi, u skladu s Hirschfeldtovim zahtjevom, spojila socijalnu, rekreacijsku i edukativnu funkciju.

Socijalnu funkciju najbolje su ispunjavala dva ishodišna trga potkove. Trg Nikole Šubića Zrinskog od samih početaka profilirao se kao mjesto zabave, razonode i druženja i to svih slojeva građanstva. Od samog nastanka 1826. godine na njemu se pazarenje izmjenjuje sa veselicama, zabavama i priredbama (Doklešić, 2010: 55). Preuređenjem u perivoj, on se prilagođava višim slojevima građanstva, no i dalje ostaje mjesto održavanja različitih javnih priredbi i koncerata. Sličnu ulogu imao je i Trg Maršala Tita. Sve do izgradnje kazališta, na njemu se tijekom godina izmjenjuju cirkusi, panorame i panoptikumi (Doklešić, 2010: 77). Kao posebno značajne treba istaknuti gospodarske izložbe održane 1864. i 1891. godine na prostoru ovog trga (Sl. 10).

Lenucijeva potkova postala je i novi centar trgovine i to ne samo u smislu prehrambene potrebe koju zadovoljava sajmište. Naime, nakon izgradnje mnogih kuća privatne namjene na obodima trgova, u njihovim prizemljima otvaraju se trgovine s finijom robom namijenjene upravo novom građanskom sloju.

Što se tiče rekreacije, njoj su bili namijenjeni južni i zapadni krak potkove. Tako se još 1874. godine na današnjem Mažuranićevom trgu javlja klizalište, jedno od prvih sportskih poprišta u Zagrebu koje je brzo postalo omiljeno okupljalište gradske mladeži (Sl. 11). Na istom trgu uskoro se javljaju i drugi sportski sadržaji poput gombališta i teniskih igrališta. Dovođenjem zgrade Hrvatskog narodnog kazališta na susjednom trgu ovi sportski sadržaji preseljeni su na južni krak potkove, točnije na današnji Trg Ante Starčevića gdje se zadržavaju sve do Prvog svjetskog rata (Knežević, 2000: 110) (Sl. 12).

2.2 Kultura, znanost i obrazovanje

Nakon što smo utvrdili socijalnu i rekreacijsku funkciju Lenucijeve potkove treba nešto reći i o njenoj najvažnijoj funkciji – onoj edukativnoj. Naime, osim što se oblikovala kao mjesto trgovine, susreta i zabave, Lenucijeva potkova postala je i glavno mjesto kulture, znanosti i obrazovanja u Zagrebu.

Obogaćenje Zagreba kulturnim sadržajima započelo je još u prvoj polovici 19. stoljeća. Do značajnijeg kulturnog uzdizanja dolazi posebice u *preporodno doba* kada se u Zagrebu osnivaju brojne kulturne ustanove i organizacije. Kao primjer možemo navesti osnivanje kazališta. Kazališne predstave izvode se još od 1800. godine kada grof Antun Pejačević u svom domu podiže prostoriju za kazališne i druge priredbe (Kampuš, Karaman, 1979: 143). Prva kazališna zgrada podignuta je 1833. godine na južnoj strani Markova trga. Podigao ju je trgovac Krištof Stanković od dobitka na bečkoj lutriji (Kampuš, Karaman, 1979: 144). Predstave su uglavnom izvodile putujuće kazališne družine a u njoj je izvedene i prva predstava na hrvatskom – Kukuljevićev *Juran i Sofija* te prva hrvatska opera *Ljubav i zloba* Vatroslava Lisinskog (Kuzmić, 1990: 66).

Trudom *preporodne generacije* osnovan je i Narodni muzej u Opatičkoj ulici iz kojeg su proizašle mnoge današnje muzejske ustanove, a potaknuta je i izdavačka djelatnost (Buntak, 1996: 761). Godine 1838. Ilirci osnivaju Maticu Ilirsku, kasnije preimenovanu u Maticu Hrvatsku koja se bavila izdavanjem djela na narodnom jeziku (Kuzmić, 1990: 70).

Nakon početnog poticaja u *preporodnom vremenu* znatniji napredak postignut je u drugoj polovici 19. stoljeća. Djelovanjem *utemeljitelja* osnovane su brojne nove obrazovne, kulturne i znanstvene ustanove, a one stare iz *preporodnog vremena* preseljene su u veće i reprezentativnije zgrade smještene uglavnom na područje novog dijela grada – Lenucijeve potkove.

Tako je Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti, osnovana 1867. godine premještena iz zgrade Narodnog doma u novu zgradu na Trgu Nikole Šubića Zrinskog (Kampuš, Karaman, 1979: 161). Pjevačko društvo Kolo osnovano je 1862. godine a od 1885. godine ono djeluje u vlastitom domu na Trgu maršala Tita (Kampuš, Karaman, 1979: 161). U istom domu djeluje i Hrvatski sokol osnovan još 1874. godine. Iste godine osnovano je i Sveučilište smješteno u zgradi na Katarininom trgu da bi 1882. godine ono bilo premješteno također na Trg maršala Tita. Na istom trgu svoje mjesto dobio je i Muzej za umjetnost i obrt i Obrtna škola preseljeni 1887. godine iz Ilice (Horvat, 1992: 235). Svoje mjesto u centru trga dobilo je i novo kazalište sagrađeno 1895. godine (Kampuš, Karaman, 1979: 168). Tri godine kasnije Zagreb je dobio i Umjetnički paviljon namijenjen izlaganju domaćih umjetnika na Trgu kralja Tomislava (Knežević, 1996: 153). Izgrađena je i nova Sveučilišna knjižnica koja je 1913. godine svoje mjesto dobila na Trgu Marka Marulića (Kampuš, Karaman, 1979: 166).

2.3 Industrija, obrt i gospodarstvo

Promjena strukture građanstva u 2. polovici 19. stoljeća nije samo proizašla iz nepovoljne političke situacije. Ona je također i posljedica razvoja industrije. Naime, upravo je razvoj industrije omogućio nastanak bogatog građanskog sloja ali i porast broja stanovnika koji u Zagreb dolaze u potrazi za poslom.

Još u prvoj polovici 19. stoljeća u Zagrebu prevladava obrtna djelatnost unutar tradicionalnih cehovskih udruženja, dok prerađivačke i uslužne djelatnosti zaostaju (Kampuš, Karaman, 1979: 132). Proizvodnja se uglavnom ograničava na zadovoljavanje svakodnevnih potreba pučanstva. Od većih manufakturnih proizvodnji ističu se svilara u Maksimiru i kaptolska manufaktura papira na potoku Medveščak. (Kampuš, Karaman, 1979: 134).

Ideje o nastanku i razvoju pravih industrijskih postrojenja javljaju se već u vrijeme *Hrvatskog narodnog preporoda*. No, tek nakon revolucionarne 1848. godine i ukidanja

feudalizma stvaraju se uvjeti za razvoj kapitalističkog poduzetništva, posebice u prometu, novčarstvu i industrijskoj proizvodnji (Kampuš, Karaman, 1979: 155).

Ipak, pravi razvoj industrijske proizvodnje započinje tek desetljeće kasnije, nakon pada Bachova apsolutizma. Više je razloga za to. Kao prvi razlog možemo navesti carski patent iz 1859. godine kojim je uvedena sloboda obrta te omogućen prijelaz od manufakturnih prema industrijskim postrojenjima (Maleković, 2000: 39). Važno za industriju bio je i prisprijeće stranog kapitala koji daje financijski poticaj razvoju industrije (Buntak, 1996: 758). Znatnu ulogu imala je i prva velika Zemaljska gospodarska izložba održana 1864. godine na današnjem Trgu maršala Tita (Buntak, 1996: 758). No, kao najbitniji faktor za industrijalizaciju navodi se stizanje željeznice 1862. godine (Slukan-Altić, 2006: 6). Naime, izgradnjom odvojka Sisak - Zagreb - Zidani most, Zagreb je dobio današnji Zapadni kolodvor, te izravnu željezničku vezu s Trstom, Ljubljanom, Mariborom, Gracom i Bečom (Sl. 13).

Iste godine kada je izgrađena navedena željeznička pruga Zagreb dobiva svoja prva dva industrijska postrojenja: Kraljevski parni i povlašteni mlin te Kraljevsku povlašteni tvornica likera Polany (Slukan-Altić, 2006: 6). Osim njih, do početka 1870 – ih na području Zagreba otvaraju se i tvornica duhana, dvije tvornice kože, tvornica paketa, pogon za izradu posuđa od kamenine te gradske plinara (Kampuš, Karaman, 1979: 158).

Ipak, već sljedeće desetljeće, slomom bečke burze 1873. godine, javlja se kriza koja usporava brojne gospodarske inicijative (Iveljić, 2007: 135). Do značajnijeg napretka gospodarstva dolazi tek posljednje desetljeće 19. stoljeća u doba Khuena Hedervaryja kada strani kapital potiče razvoj industrije, posebice prehrambene (Buntak, 1996: 775). Veliku ulogu odigrala je i druga gospodarska izložba održana 1891. godine također na Trgu maršala Tita (Kampuš, Karaman, 1979: 155). Tako su 1890 – ih osnovane tvornice slada, octa, kandida, duhana, papira, sapuna, pokućstva, te ciglana (Buntak, 1996: 775). No, kao dvije najvažnije ističu se i danas poznate tvornice: Franck (Milčec, 2006: 155) i Zagrebačka pivovara (Milčec, 2006: 152) osnovane također krajem stoljeća. Na prijelazu stoljeća javljaju se i postrojenja metalne, tekstilne a posebice građevne industrije.

Ovaj industrijski i tehnički napredak omogućio je i poboljšanje uvjeta života cjelokupnog Zagrebačkog građanstva. Tako je osnutkom plinare još 1863. godine krenula plinska rasvjeta grada (Buntak, 1996: 778). Godine 1877. izgrađen je i vodovod kojeg je godinu dana kasnije otvorio ban Ivan Mažuranić (Kampuš, Karaman, 1979: 179). Važna za

čistoću grada bila je i odluka o izgradnji jednog centralnog groblja. Radi se naime o groblju Mirogoj, sagrađenom prema projektu već spomenutog Hermana Bollea, koje svoju ulogu obnaša još i danas (Kampuš, Karaman, 1979: 180). U posljednjem desetljeću za vrijeme gradonačelnika Mošinskog grad je dobio i kanalizacijski sustav a napokon je i riješen problem potoka Medveščak (Milčec, 2006: 47).

Krajem stoljeća Zagreb dobiva i svoj prvi konjski tramvaj. Njegova glavna trasa išla je od mitnice na današnjem Kvaternikovom trgu, Vlaškom i Ilicom do Južnog (danas Zapadnog) kolodvora (Iveljić, 2007: 33). Ta prva tramvajska pruga prolazi i zapadnom stranom istočnog kraka Lenucijeve potkove (Sl. 14). Osim unutar-gradskog prometa olakšano je i putovanje na dalje staze otvaranjem Glavnog željezničkog kolodvora na jugu Lenucijeve potkove (Horvat, 1992: 351).

U prvom desetljeću 19. stoljeća kvaliteta života još dodatno raste dolaskom električne energije u grad. Godine 1907. Zagreb je prvi put osvijetljen električnom rasvjetom u Ilici, Frankopanskoj i Praškoj ulici (Milčec, 2006: 55). Tri godine kasnije konjski tramvaj zamijenjen je električnim (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 138).

3. Nastanak Lenucijeve potkove kroz regulatorne osnove

3.1 Začetak Lenucijeve potkove 1826. godine

Nastanak i razvoj Lenucijeve potkove usko je povezan sa sudbinom Trga bana Josipa Jelčića, današnjeg glavnog gradskog trga. Trg bana Josipa Jelačića, tada još zvan Harmica dugi niz godine služio je kao stočno sajmište. No, 1826. godine javlja se želja da se dotadašnji sajmišni prostor preuredi u urbani trg (Knežević, 1996: 14). Zbog toga, smatralo se kako stočno sajmište treba premjestiti na neku drugu lokaciju. Kao najpovoljnija lokacija izabrana je obližnja sjenokoša – današnji trg Nikole Šubića Zrinskog.

Na izbor lokacije nije samo utjecala već spomenuta blizina s Harmicom već i povoljni položaj između Petrinjske i Savske ulice, dviju glavnih cesta tog doba kojima u Zagreb stižu ljudi i roba (Knežević, 1996: 16). Još je 1826. godine kupljeno zemljište za stočno sajmište (Knežević, 1996: 432).

Tako je nastao Novi terg, danas poznat kao Zrinjevac, najstariji donjogradski perivoj, te ishodišni lik Lenucijeve potkove. Svojem položajem i izgledom on nije samo potaknuo daljnju urbanizaciju Donjeg grada već je svojim dimenzijama pravilne pačetvorine odredio položaj i izgled ostalih trgova. No, za to je ipak trebalo pričekati drugu polovicu 19. stoljeća, kada počinje sustavno planiranje grada kroz regulatorne osnove.

3.2 Početci urbanog planiranja u drugoj polovici 19. stoljeća

Unatoč naporima preporodne generacije, osnivanju novog sajmišta, te uređenju glavnog gradskog trga, Zagreb je i u drugu polovicu 19. stoljeća ušao kao manji provincijski gradić. Njegove ulice bile su uske, nepravocrtne i nisu bile taracane niti imale pločnik (Dobronić, 1983: 161). Većina kuća i gospodarskih zgrada bilo je građeno proizvoljno, bez građevinske dozvole. Grad nije imao kanalizacije ni vodovoda, a osvijetljen je bio uljanicama i svijećama (Dobronić, 1983: 161). Jedan od većih problema predstavljao je i potok Medveščak koji je znao poplaviti Jelačićev trg i Ilicu (Milčec, 2006: 25).

Kako bi se ovakvo stanje popravilo, zaslugom gradonačelnika Janka Kamaufa, 1847. godine osnovan je *Odbor za poljepšanje grada* (Milčec, 2006: 21). Pet godine kasnije, kako bi se povodom dolaska cara Franje Josipa I. u Zagreb grad prikazao u što boljem svjetlu, ban Jelačić osniva i *komisiju za poljepšanje varoši* (Dobronić, 1983: 167). Ovi planovi uglavnom su se ograničili na rješavanje problema najužeg gradskog centra tj. glavnog trga i njegovih najbližih ulica.

Tek nakon ujedinjenja grada, pristupilo se ozbiljnije rješavanju navedenih problema. Tako je 1857. godine donesen *Red gradnje za zemaljski glavni grad Zagreb* (Dobronić, 1983: 169). Njime je propisan pravilni raster ulica koje se sada moraju sjeći pod pravim kutom. Osim za ulice, donesena su i nova pravila za građevine na obodima ulica. Tako je određeno da minimalna visina građevine mora biti jedan kat, građevine moraju biti isključivo građene od kamena ili opeke, te moraju biti neposredno jedna pored druge (Dobronić, 1983: 178).

No, osim što je donijela *Red gradnje* koji je predstavljao temelj za uređenje i proširenje Donjeg grada, 1857. godina bila je značajna za nastanak Lenucijeve potkove zbog još jednog razloga. Naime, upravo te godine započela je gradnja zgrade bolnice sestara milosrdnica u današnjoj Frankopanskoj ulici (Knežević, 1996: 20). Ova bolnica postaje tako prva veća građevina na današnjem Trgu Maršala Tita. Nakon njenog nastanka započinje razvitak ovog trga, drugog po nastanku od osam trgova potkove. Već 1862. godine uz isti trg smješta se i zgrada gradske plinare (Knežević, 1996: 21).

3.3 Regulatorna osnova 1865. godine i plan grada 1878. godine

Iste godine kada dobiva plinaru u Zagreb stiže još jedan novitet koji će potaknuti urbanizaciju Donjeg grada. Radi se o već spomenutom Zapadnom kolodvoru. Naime, zbog udaljenosti i nepristupačnosti navedenog kolodvora, javlja se potreba za probijanjem novih ulica koje bi povezale kolodvor s tadašnjim Donjim gradom.

Već sljedeće godine Hrvatska dvorska kancelarija zahtjeva spajanje ulice od kuće Edmunda Sacksa (u Gundulićevoj) do Samostanske (danas Varšavska) i Marofske (danas Masarykove) ulice (Iveljić, 2007: 31). Također, planirana je izgradnje ceste što spaja kolodvor sa Ilicom (Trg republike Austrije) i ceste što ga spaja s Donjim gradom (Prilaz) te ulicu koja bi spojila Jelačićev Trg s Novim tergom (Praška) (Knežević, 1996: 22).

Kako bi se navedene ulice probile i spojile u skladu s *Redom gradnje*, postalo je neophodno donošenje nekog šireg urbanog plana. Tako 1865. godine Zagreb dobiva svoju *prvu regulatornu osnovu* (Knežević, 1996: 28) (Sl. 15). Ova osnova stvorena je kako bi se ostvarila dva cilja: uređenje i uklanjanje mana u postojećem gradu te daljnje rasprostiranje grada pomoću novih ulica i trgova (Dobronić, 1983: 180).

Osim već spomenutih ulica, osnova na području Donjeg grada predviđa i tri trga: već utemeljeni Novi terg, bezimena trg južno od bolnice u Frankopanskoj te trg na prostoru današnjeg trga Francuske republike (Doklestić, 2010: 41).

Realizacija ovog plana počinje već sljedeće godine. Naime, nakon što je glavni trg dobio svoje današnje ime – Trg bana Josipa Jelačića odlučeno je da se na njega postavi i prigodni spomenik. Konjanička skulptura bana Jelačića, djelo kipara Antuna Dominika Fernkorna, dovršena je 1866. godine (Dobronić, 1983: 350). Kako bi joj se pružilo dostojno okruženje odlučeno je da će se s glavnog trga potpuno ukloniti tržište.

Tržište je, kao što je bio slučaj i sa sajmištem četrdeset godina prije, premješteno na Novi terg. Ova promjena namjene potaknula je njegovo preuređenje u pravi gradski trg. No, javio se i jedan problem. Naime, pojavilo se pitanje lokacije sajmišta koje je do tada okupiralo navedeni trg. Ono je prvo premješteno na prostor uz ciglanu da bi se 1870. godine premjestilo na drugi planirani, tada još bezimena trg (Knežević, 1996: 35). Dobivanjem ove uloge, današnjem Trgu maršala Tita napokon se određuju dimenzije.

Dakle, prvom regulatornom osnovom određeni su položaj i dimenzije dvaju trgova Lenucijeve potkove. Ipak, ova osnova još ne predviđa njihovo povezivanje u neku cjelinu. Začetci ove ideje javljaju se tek deset godina kasnije.

Nakon određenja lokacije palače Akademije 1876. godine na južnoj strani Zrinskog trga, predstojnik *Gradskog građevnog ureda* – Juraj Augustin iznio je ideju o produženju Zrinskog trga još dvama trgovima koji bi sezali sve do željezničke pruge (Gostl, 1994: 54) (Sl. 16).

Ova ideja razrađena je sljedeće godine kada je izrađen *prvopoznati plan Zagreba* (Dobronić, 1983: 180) (Sl. 17). Uključivši u sebe regulatornu osnovu 1865. godine ali i Augustinovu ideju iz 1877. godine planira se produženje mnogih ulica prema jugu. Tako je odlučeno produljenje Frankopanske ulice južno od Trga maršala Tita, produljenje Gundulićeve i Gajeve ulice prema jugu, izgradnja zapadne strane uz Zrinski trg, a ucrtane su i

današnja Mihanovićeve i Branimirova ulica na jugu paralelno s prugom (Dobronić, 1983: 182).

3.4 Regulatorna osnova 1887. godine i plan grada 1892. godine

Regulatorna osnova 1865. godine postavila je temelje razvoja Donjeg grada, no ona nije mogla zadovoljiti potrebe grada na dulje vrijeme. Naime, kako je grad rastao tako se uskoro javila potreba za novom regulatornom osnovom. Cilj nove osnove bio je sličan cilju prve osnove: korigirati nedostatke ranije regulatorne osnove te proširiti grad na one dijelove na koje se dotadašnja regulatorna osnova ne referira (Dobronić, 1983: 182).

Nacrt regulatorne osnove javlja se još 1882. godine (Knežević, 2000: 102) (Sl. 18). Tada *Gradsko poglavarstvo* donosi odluku da se javni perivoj u širini Sajmišta produži do željezničke pruge. Također, ono podržava ideju Jurja Augustina da se Zrinjevac produži do željezničke pruge te da se tamo oba perivoja spoje. Time je prvi put formulirana ideja potkove. Sljedeće godine počinje se određivati njen sadržaj i karakter.

1884. godine određena je lokacija Botaničkog vrta za kojeg se predviđa polovica predviđenog južnog perivoja (Knežević, 2000: 111). Također sagrađena je zgrada Hrvatskog sokola i Kola koja je označila južnu granicu Sveučilišnog trga.

Godine 1887. donesena je napokon *Druga regulatorna osnova Zagreba* (Doklešić, 2010: 41) (Sl. 19). Ona predviđa znatno proširenje grada prema istoku, jugu i zapadu dok samom Donjem gradu predviđa više javnih površina. Njen najznačajniji dio je upravo onaj koji se tiče Lenucijeve potkove. Naime, slijedeći nacrt iz 1882. godine ona jasno definira istočni, zapadni i južni krak potkove.

Dvije godine kasnije donesen je i nacrt grada koji se znatno oslanja na regulatornu osnovu, no unosi i neke novine. Kao najvažnija novina smatra se određenje lokacije Glavnog kolodvora čime Lenucijeva potkova dobiva svoju južnu granicu. Također, u njoj se prvi put javlja ideja da se Mažuranićev i Marulićev trg urede kao gradski perivoji (Gostl, 1994: 90).

Godine 1892. nastaje i *drugi plan grada Zagreba* koji prenosi rješenja regulatorne osnove uz neke preinake (Gostl, 1994: 91) (Sl. 20). Tada je odlučeno da se kolodvorska zgrada unese u arhitekturu Trga kralja Tomislava (Knežević, 1996: 128). Izgradnja zgrade kolodvora potaknula je i njeno prometno povezivanje sa glavnim trgom. Tako je do 1892.

napokon do kraja izgrađena današnja Praška ulica uz zapadni rub istočnog perivoja, a godinu dana kasnije i cesta uz istočni rub istočnog perivoja (Knežević, 1996: 133).

3.5 Dovođenje Lenucijeve potkove u 20. stoljeću

Realizaciju plana donesenog 1892. godine dodatno je potaknuo i planirani dolazak cara Franje Josipa I. u Zagreb 1895. godine. U tu svrhu započeto je uređenje Trga kralja Tomislava, te je dovršena zgrada Hrvatskog narodnog kazališta na Trgu maršala Tita.

Krajem stoljeća, Milan Lenuci nadovezuje se na intervencije ostvarene povodom careva dolaska. On tako već 1897. godine donosi detaljnu regulaciju Trga kralja Tomislava (Maleković, 2000: 471). Izgradnja kazališta potakla ga je i na izradu osnove za uređenje ostatka zapadnog perivoja kojeg je on zamišljao kao elegantno poprište sportskih događaja. No, za razliku od njegovog plana uređenja Trga kralja Tomislava, ovaj plan nije prihvaćen.

Zapadni perivoj ipak se oblikuje u prvoj polovici 20. stoljeća. Marulićev trg na kraju je uređen kao perivoj nakon što je na njemu 1913. godine sagrađena reprezentativna zgrada Sveučilišne knjižnice (Knežević, 2000: 111) (Sl. 21).

Regulatornom osnovom 1920. godine napokon je određena i današnja forma Starčevićevog trga (Doklešić, 2010: 66) (Sl. 22). Šest godine kasnije trg je dobio i svoju najreprezentativniju građevinu - hotel Esplanada. Iako je nova neoklasicistička - artdecoovska zgrada učinila južni krak potkove još reprezentativnijim njome je ujedno i prekinuta prvobitna ideja Lenucijeve potkove.

4. Arhitektonsko, hortikulturalno i skulpturalno uređenje Lenucijeve potkove

4.1 Trg Nikole Šubića Zrinskoga

a. Povijst i hortikultura

Trg Nikole Šubića Zrinskog (Sl. 23) ishodište je istočnog kraka Lenucijeve potkove. Osnovan je već 1826. godine (Knežević, 1996: 14) kada dobiva svoj oblik i dimenzije na površini od 2,7 ha (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 142). No, svoj današnji poznati izgled Zrinjevac je morao pričekati više od četrdeset godina.

Naime, tek 60 – ih godina 19. stoljeća javlja se ideja o uređenju navedenog trga. Već spomenuta regulatorna osnova iz 1865. godine predviđa tako na Zrinskom trgu tržnicu s pazarnicom, župnom crkvom, glazbenim zavodom i đačkim domom (Knežević, 1996: 32). Dodatni poticaj ostvarenju ovog plana trebalo je biti i preimenovanje trga sljedeće godine kada, povodom 300. obljetnice smrti Nikole Šubića Zrinskog, trg dobiva njegovo ime (Gostl, 1996: 40). Ipak, sve je više – manje ostalo na razini ideje pa trg još 1869. godine obnaša ulogu sajmišta.

Do prave promjene dolazi početkom 70 – ih godina zahvaljujući ponajprije zalaganju gradonačelnika Dragutina Cekuša koji zastupa ideju o prenamjeni trga u perivoj (Gostl, 1994: 42). Tako već 1870. godine novi gradski inženjer Rupert Melkus predstavlja nacrt i troškovnik za uređenje Zrinskog perivoja (Doklešić, 2010: 56). Njegova je ideja bila podijeliti površinu trga na četiri dijela, u sredini ostaviti rotondu a vanjske i unutarnje šetnice obrubiti alejom platana (Doklešić, 2010: 56). Provedba Melkusova plana započinje iste godine kada se trg nasipava i dobiva sustav za odvodnju a pristupa se i trasiranju okolnih ulica, nogostupa i kolnika (Knežević, 1996: 35).

1872. godine donesena je odluka o uređenju središnje plohe perivoja (Gostl, 1994: 43). Ovaj zadatak povjeren je Rudolfu Siebecku, upravitelju gradskih vrtova u Beču, koji za

Zrinjski perivoj predviđa stil engleskog parka (Doklešić, 2010: 56). On tako, uz već navedene platane, Zrinjevac dekorira nasadima u tradicionalnim oblicima geometrijskog parka: grbovima i kartušama na rubovima i uz rotundu (Doklešić, 2010: 56). Svi radovi dovršeni su do 1873. godine kada je Zrinjevac predan na uporabu (Knežević, 1996: 40).

No, već pet godina kasnije ponovo se započinje s uređenjem Zrinjevca. Novi gradski vrtlar Josip Peklar tada dijeli već četiri postojeća polja stazama u dvije cjeline tako da ih je sada osam (Doklešić, 2010: 57). U sredini su četiri rotunde unutar kojih se predviđa smještaj fontana. Iste godine Zrinjevac je dobio još jedan bitni element – plinsku rasvjetu (Gostl, 1994: 46).

Godine 1891. na red je došlo i treće preuređenje Zrinjevca. Povod je ovaj put bio Glazbeni paviljon, poklon Eduarda Priestera, postavljen iste godine na sredinu perivoja (Doklešić, 2010: 57). Nacrt za uređenje je ponovo izradio Rupert Melkus a nasade je izveo također spomenuti Josip Peklar (Knežević, 1996: 136). Preuređen je tako južni dio perivoja gdje je izveden polukrug s bistama i dekorativnim kružnim nasadom (Knežević, 1996: 136). Također, raspisuje se natječaj za četiri vodoskoka u kružnim rotondama.

Prvi vodoskok tzv. Bolleov vrganj postavljen je 1893. godine na sjevernu stranu perivoja. Već sljedeće godine izvedena su i dva betonska bazena u južnim rotondama prema projektu Egidija Kornitzera (Gostl, 1996: 53). Stoga je odlučeno da će se i perivoj hortikulturalno preoblikovati u stilu engleskog parka. Hortikulturalni projekt dovršen je 1894. godine prema projektu Franje Jeržabeka (Knežević, 1996: 140).

Zrinski trg danas još uvijek nosi obilježja svoje treće verzije iz 1894. godine.

b. Arhitektura

Još 1865. godine Trg Nikole Šubića Zrinskog krase svega devet kuća (Knežević, 1996: 25). Svojom veličinom ističu se tri kuće dok ostatak čine manji kućerci i vrtovi.

No, s obzirom da je 1870. godine donesena odluka o preuređenju trga u perivoj, javila se potreba i za reprezentativnom arhitekturom na obodima (Knežević, 1996: 51). Plan je prvotno bio da se stare zrinske kuće uklone kako bi se trg ispunio arhitekturom javnog sadržaja.

Jedna od prvih građevina na trgu bila je palača Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti (Sl. 24), podignuta 1880. godine na južnom obodu. Prvi nacrt za nju izradio je

Friedrich Schmidt 1875. godine, dok je drugi nacrt preuređen uz pomoć njegova učenika Hermana Bollea (Cvitanović, 1976: 131). Prema ovom drugom nacrtu 1878. godine započela je gradnja monumentalne troetažne građevine, istaknutog središnjeg dijela sa stubištem i ulaznim trijemom. Konačni rezultat bio je čvrsti kubični blok zidan od opeke s rustikom na uglovima (Cvitanović, 1976: 131). Glavno pročelje je raščlanjeno visokim prozorima naglašenih plastičnih okvira, pilastrima, lavljim glavama i drugim renesansnim ukrasima. Ova palača je značajna zato što predstavlja prvi primjer monumentalnog historicizma u Zagrebu (Cvitanović, 1976: 131). No, sama palača imala je i veliko značenje za arhitekturu samog Zrinskog trga - svojom visinom i reprezentativnošću postavila je kriterije za sve kasnije građevine izgrađene na njegovim obodima.

Naime, iako je zamišljen kao trg ispunjen ponajprije javnim sadržajima, s obzirom na porast cijene zemljišta nakon uređenja perivoja, obode trga većinom su zauzele reprezentativne palače privatne namjene. Usprkos svojoj privatnoj namjeni, palače su oblikovane reprezentativno, u neorenesansnom stilu koji je postao glavno obilježje navedenog trga (Doklešić, 2010: 57).

U ostvarenju ove neorenesansne cjeline sudjelovali su najvažniji arhitekti historicizma. Jedan od njih je i arhitekt Janko Jambrišek. On tako, za vrijeme svog djelovanja od 1859. godine pa do 1892. godine gradi jednokatne, dvokatne ili trokatne građevine simetričnih kompozicija fasada s neorenesansno – klasicističkim dekorativnim elementima (Dobronić, 1983: 8). Fasade imaju najčešće prozor istaknut arhitravom ili zabatom, poneki su flankirani pilastrima ili polustupovima ili imaju profilirane okvire. Istaknuta su ulazna vrata i krovni vijenci, dok se u prizemlju ili samo na rubovima zgrade javlja rustika. Ove karakteristike nose i njegove građevine sagrađene na Zrinskom trgu: Opća zagrebačka štedionica i zalagaonica, dvokatnica Cecilije Schweinburg, te palača Bogdana Medakovića. No, kao Jambriškovo najvažnije djelo ističe se zgrada Sudbene palače koju gradi kao dio konzorcija zagrebačkih poduzetnika koji čine Ivan Plochberger, Franjo Klein, Janko Grahor, te Janko Jambrišek (Dobronić, 1983: 57). Građevina je oblikovana slično kao i ostale Jambriškove građevine s rizalito istaknutim središnjim dijelom, naglašenim arhitravom, rustikom u prizemlju i prozorima druge etaže istaknute troklastim zabatom.

Osim Sudbene palače, i ostali navedeni graditelji imali su, poput Jambriška, neka samostalna ostvarenja na Zrinskom trgu. Ivan Plochenberger gradi tako palaču Martela Ožegovića koju kao i Jambriškove građevine krase rustikalno prizemlje (Dobronić, 1983: 52).

Franjo Klein i Janko Grahor grade pak trokatnicu Ivana Burattija (Sl. 25), također s rustikom u prizemlju te balkonima na sva tri kata (Dobronić, 1983: 77).

Gradnja oboda trga traje sve do 1904. godine tako da na Zrinjevcu, osim neorenesansnih možemo pronaći i građevine secesijskih i posthistoricističkih stilskih karakteristika (Knežević, 2000: 108). Kao primjer možemo navesti dvokatnicu Stjepana Antolkovića koju njen graditelj Janko Holjac na pročelju bogato dekorira florealnim motivima.

c. Skulptura

Ideja o skulpturalnoj dekoraciji trga javila se već 1866. godine. Naime, odmah nakon preimenovanja trga javila se ideja da trg dobije skulpturu Nikole Šubića Zrinskog (Gostl, 1994: 41). No, zbog navedenih problema prilikom preobražaja tržišta u perivoj, odustalo se od navedene ideje. Četiri godine kasnije kada je preobrazba uistinu započela ponovo se javila i ideja o spomeniku. No, realizacija je ponovo prekinuta velikim potresom 1880. godine (Gostl, 1994: 42). Zrinjevac tako nikad nije dobio skulpturu Nikole Šubića Zrinskog. Umjesto nje na predviđeno mjesto u središtu trga postavljen je vodoskok, no ni on nije bio dugog vijeka. Godine 1891. zamijenio ga je već spomenuti glazbeni paviljon, poklon liječnika Eduarda Priestera (Sl. 26) (Doklešić, 2010: 57).

No, usprkos neuspjehu s pokušajem podizanja spomenika Zrinskom, istoimeni trg nije ostao bez skulpturalne dekoracije. Naime, 1878. godine povodom 300. obljetnice smrti Julija Klovića kipar Ivan Rendić izradio je skulpturu njegova poprsja (Sl. 28) (Gostl, 1994: 48). Potaknuta Klovićevim primjerom, Matica Hrvatska odlučila je da se Zrinjevac ukrasi poprsjima i drugih znamenitih i zaslužnih Hrvata na području umjetnosti znanosti i javnog života (Gostl, 1994: 47). Zrinjevac tako sljedećih godina dobiva još tri poprsja: Andriju Medulića 1879. godine, Frana Krstu Frankopana 1884. godine, te Nikolu Jurišića 1886. godine (Sl 28 – 31) (Gostl, 1994: 48). Ova poprsja, također djela Ivana Rendića, postavljena su na južni dio trga nasuprot palači Akademije. Početkom 20. stoljeća ova galerija dopunjena je sa još dva poprsja: Ivana Mažuranića i Ivana Kukuljevića Saksinskog (Sl. 32, 33). Ove skulpture, djelo kipara Rudolfa Valdeca, postavljene su 1911. godine na južne uglove trga (Gostl, 1994: 48).

Osim navedenih poprsja, Zrinjevac krasi još jedna zanimljiva skulpturalna dekoracija. Radi se naime o meteorološkom stupu iznađenom prema projektu Hermana Bollea (Sl. 27)

(Gostl, 1994: 48). Stup je bio poklon liječnika Adolfa Holzera, koji je tražio da se smjesti na Jelačićevom trgu, no, još od 1884. godine on zauzima mjesto na Zrinjevcu (Gostl, 1994: 48).

4.2 Trg Josipa Jurja Strossmayera

a. Povijest i hortikultura

Današnji Trg Josipa Jurja Strossmayera (Sl. 34) drugi je trg istočnog kraka Lenucijeve potkove. Nastavlja se na Trg Nikole Šubića Zrinskog koji mu je ujedno i poslužio kao uzor. Naime, prilikom oblikovanja Strossmayerova trga u početku se željelo osloniti na prototip koji je postavio Zrinjevac, no se vremenom on je zadobio nešto introvertiraniji karakter (Knežević, 2000: 108).

Ideja o novom gradskom parku koji bi se nastavio na tek uređeni zrinjevački perivoj javila se već 1876. godine kada započinje izgradnja palače Akademije na južnom dijelu Zrinskog trga (Knežević, 1996: 109). Već tada Mirko pl. Halper dolazi na ideju da se oko palače Akademije oblikuje novi trg (Knežević, 1996: 109). Dodatni poticaj realizaciji ove ideje daje i određenje lokacije zgrade Kemijskog laboratorija južno od Akademije. Sljedeće godine Juraj Augustin iznosi svoju viziju o produženju Zrinskog trga dvama perivojima sve do željezničke pruge (Doklešić, 2010: 59). Oblik prvog od tih dvaju trgova konačno je definiran nacrtom Donjeg grada iz 1882. godine tj. regulatornom osnovom 1887. godine. Oblik i dimenzije trga izvedene su iz ulične mreže izgrađene ranijim urbanim planom čime on zauzima 2,33 ha površine (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 145).

Godine 1883. započinje uređenje perivoja prema projektu *Gradskog građevnog ureda* (Knežević, 1996: 111). Perivoj tada dobiva središnju rotondu do koje vode dijagonalne staze od Akademije tj. od Zrinskog trga. Također izgrađena je još jedna šetnica koja paralelno prati palaču Akademije.

1884. godine u središnju rotondu postavljena je skulptura Sv. Jurja što je potaknulo i hortikulturalno oblikovanje perivoja (Gostl, 1994: 55). Oko kipa je tako oblikovana šetnica obrubljena prstenom drveća i dekorativnog šišanog grmlja od čega se posebno ističu egzotične azaleje i rododendrone (Gostl, 1994: 55). Bilje je slobodno raspoređeno u poljima

između šetnica, jedino je oko spomenika parter geometrijski oblikovan. Ovo hortikulturalno oblikovanje pripisuje se također tadašnjem gradskom vrtlaru Josipu Peklaru (Gostl, 1994:54).

Dvije godine kasnije trg je dobio još jednu reprezentativnu građevinu javne namjene. Radilo se naime o zgradi Matice Hrvatske postavljenoj na istočni obod trga (Knežević, 1996: 115). Iste godine trg je dobio i svoj prvotni naziv. Nazvan prema svojoj ishodišnoj zgradi dobio je ime Akademički trg (Knežević, 1996: 115).

No, unatoč početnom uređenju i imenovanju trga još i prije *Druge regulatorne osnove* koja ga je definirala, Akademički trg, gotovo do kraja stoljeća, zadržao se samo na sjevernom dijelu svoje površine. Tek povodom dolaska cara u grad ozbiljnije se pristupa uređenju južnog dijela trga. Na njemu se tada postavlja spomenik Petru Preradoviću, oko kojeg se sadi drveće i grmlje, dok su uz obode trga, povodom izgradnje okolnih ulica, posađeni drvoredi (Knežević, 2000: 108).

Godine 1923. javlja se ideja o preoblikovanju postojećeg trga. Povod je ponovo bio postava jednog spomenika. Naime, odlučeno je središnju rotondu na kojoj se nekad nalazio spomenik Sv. Jurja ispuniti novom skulpturom, skulpturom Josipa Jurja Strossmayera (Knežević, 1996: 276). Nedugo zatim javila se ideja o preuređenju perivoja. Javili su se brojni prijedlozi, među njima i oni Viktora Kovačića i Ivana Meštrovića koji su željeli Akademički trg pretvoriti u arhitektonski trg (Knežević, 1996: 279). Ipak, do takve radikalne preobrazbe nije došlo. Postavljen je samo spomenik oko kojeg je djelomično ostvarena Meštrovićeva ideja velikog popločenog trga (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 146). Nestao je raniji kružni motiv ali trg je uspio zadržati svoj prepoznatljivi karakter. Pet godina nakon postave spomenika trg je i preimenovan u Trg Josipa Jurja Strossmayera (Knežević, 1996: 457).

Deset godine kasnije pristupa se i četvrtom, za sad posljednjem preoblikovanju trga. Intervencijom pejzažnog arhitekta Ćirila Jegliča perivoj je hortikulturalno preoblikovan sadnjom breza, grmlja i trajnica (Gostl, 1994: 55). Ipak, unatoč bojnim projektima i preoblikovanjima, trg je uspio zadržati komunikacije postavljene 1884. godine kao i ideju središnjeg boravišta s kontinuiranim slijedom obodnih klupa (Knežević, 2000: 108).

b. Arhitektura

Položaj Trga Josipa Juraj Strossmayera odredile su dvije monumentalne građevine. Prva je već spomenuta zgrada Akademije koju trg dijeli sa susjednim Zrinjevcem dok je druga zgrada Kemijskog laboratorija smještena na jugu trga. Zgrada Kemijskog laboratorija dovršena je 1883. godine prema projektu Hermana Bollea (Sl. 35) (Knežević, 1996: 111). Kako bi je prilagodio već postojećoj zgradi Akademije, Bolle je oblikuje u neorenesansnom stilu. Njen utjecaj jasno je vidljiv kroz istaknuti središnji dio pročelja, polukružno zaključene prozore na višim etažama te primjenu rustike na uglovima.

Nakon dovršetka ove Bolleove palače započinje popunjavanje oboda trga. Od javnih građevina ističe se jedino palača Matice Hrvatske sagrađena 1886. godine prema projektu Ferdinada Kondrata (Sl. 36) (Knežević, 1996: 116). Sve ostale građevine, kao i na susjednom Zrinjevcu, bile su privatne neorenesansne palače.

Kao najreprezentativnija, ističe se palača baruna Ljudevita Vranyczanyja sagrađena na istočnom obodu prema projektu Otta von Hofera (Cvitanović, 1976: 137). (Sl. 37) Radi se o monumentalnoj palači sastavljenoj od dva jednaka krila. Oba krila raščlanjena su sa deset prozorskih osi od kojih su prozori na svakoj od etaža različito oblikovani (Cvitanović, 1976: 136). Krajevi krila posebno su istaknuti rizalitima obrubljenim s po dva para korintskih pilastara i natkriveni trokutstim zabatom (Cvitanović, 1976: 136). Na spoju ovih dvaju krila oblikovano je reprezentativno pročelje s trijemom u prizemlju i loggiom na prvom katu, zaključeno također trokutastim zabatom (Dobronić, 1983: 247).

Osim neorenesansnih, tijekom 1880 –ih godina Strossmayerov trg obogaćuje se i građevinama neobaroknih i rokoko stilskih karakteristika. Najveću zaslugu tome možemo pripisati arhitektu Lea Hönigsberga i Julija Deutscha (Dobronić, 1983: 104). Oni grade četiri građevine na trgu. Prva od njih je dvokatnica Mirka pl. Halpera, posebna po tome što je prva zgrada koja u tlocrtu ima oblik polovine kruga, gdje na uglu dominira impozantna osmerostrana kupola (Dobronić, 1983: 110). Sljedeća važna građevina jest Hotel Palace (Sl. 38) s pročeljem izvedenim u žbuci s atikom, figuralnim ukrasima nad njom, karijatidama nad ekerom, balkonima, balustradama i stupovima od kamena (Dobronić, 1983: 114). Tijekom 1890 –ih oni grade još i dvokatnicu Artura Spitzera, te trokatnicu samog Lea Hönigsberga, sličnih stilskih karakteristika kao i prethodne dvije građevine (Dobronić, 1983: 131).

Osim historicizma koji dominira, na trgu ima i jedna secesijska građevina. Radi se o kući Eugena Radoa sagrađenoj 1898. godine prema projektu Ignjata Fischera (Knežević,

1996: 147). Ovo je prva secesijska kuća čitavog istočnog kraka potkove (Knežević, 1996: 147).

c. Skulptura

Sudbinu Trga Josipa Jurja Strossmayera obilježile su tri skulpture.

Prva od njih je konjanička skulptura Sv. Jurja u borbi sa zmajem, djelo Antuna Dominika Fernkorna (Gostl, 1994: 55). Ova skulptura nastala je još desetljećima prije. Naime, još 1867. godine kupio ju je nadbiskup Juraj Haulik za park Maksimir gdje je provela punih 17 godina (Gostl, 1994: 55). Nakon toga smještena je ispod stuba kod kamenitih vrata sve dok je nadbiskup Mihanović nije poklonio Akademiji. Skulptura je tako 1884. godine dobila svoje mjesto u središnjoj rotondi na Akademičkom tj. Strossmayerovom trgu. No, ni ovo nije bila njena konačan lokacija. Naime, od 1908. godine ona krasi jedan drugi trg Lenucijeve potkove – današnji Trg maršala Tita.

Druga važna skulptura jest skulptura Petra Preradovića. Ovo djelo kipara Ivana Rendića poklonio je gradu tadašnji intendant Hrvatskog narodnog kazališta, Stjepan pl. Miletić (Gostl, 1994: 55). Djelo je smješteno ispred zgrade Kemijskog laboratorija 1895. godine (Knežević, 2000: 108), no ni ono se, kao ni kip Sv. Jurja nije zadržalo na Strossmayerovom trgu. Još 1956. godine skulptura je premještena na današnji Preradovićev trg (Doklešić, 2010: 61).

Trg Josipa Jurja Strossmayera danas krasi samo jedna monumentalna skulptura. Radi se o skulpturi samog Josipa Jurja Strossmayera, dijelu Ivana Meštrovića (Sl. 39) (Doklešić, 2010: 61). Još od 1926. godine ova skulptura zauzima središnji rondo trga u kojem je nekad obitavao Sv. Juraj (Gostl, 1994: 55).

Osim ovih triju monumentalnih skulptura, na trgu se nalaze i tri poprsja na bistama, kao svojevrsni produžetak zrinjevačke galerije znamenitih i zaslužnih Hrvata. Prvo poprsje jest ono Ruđera Boškovića (Sl. 41), djelo kipara Tome Rosandića postavljeno na sjeveroistok trga 1911. godine povodom 200. obljetnice njegove rođenja (Gostl, 1994: 48). Dvije godine kasnije u nastavku prema jugu postavljeno je i poprsje Augusta Šenoje (Sl. 40), djelo kipara Rudolfa Valdeca. Sa suprotne strane zapadno od Akademije nalazi se i bista Dragutina Domjanića. Sredinom stoljeća, na sasvim južni dio iza Kemijskog laboratorija postavljen je i spomenik Streljani, djelo kipara Frane Kršinića (Knežević, 1996: 457) (Sl. 42).

4.3 Trg kralja Tomislava

a. Povijest i hortikultura

Ideja o uređenju područja današnjeg Trga kralja Tomislava (Sl. 43) javila se u spomenutoj studiji Jurja Augustina koja već 1877. godine predviđa produženje Zrinskog trga još dvama perivojima. Nedugo nakon navedene studije realiziran je prvi trg – onaj J. J. Strossmayera, dok je za sljedeći trg u njegovom nastavku trebalo pričekati još neko vrijeme.

Studija iz 1882. godine utvrđuje južne dijelove Lenucijeve potkove a među njima i današnji Trg kralja Tomislava. Regulatorna osnova koja je slijedila pet godina kasnije odredila mu je format i oblik dodijelivši mu 2,92 ha zemljišta (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 146). Ipak, sve do posljednjeg desetljeća 19. stoljeća ovo područje ostalo je sjenokoša i oranica.

Do preokreta dolazi napokon 1890. godine kada se utvrđuje lokacija zgrade Glavnog kolodvora (Doklešić, 2010: 61). Odbor za ispitivanje regulatorne osnove odlučilo je da će se zgrada postaviti u osi sa zgradom Akademije na Trgu Nikole Šubića Zrinskog tj. da će zgrada postati južna granica budućeg trga a time i južna granica čitavog istočnog kraka Lenucijeve potkove (Knežević, 1996: 128).

Zgrada kolodvora napokon je dovršena 1892. godine što je potaknulo izgradnju oboda trga tj. povezivanje zgrade kolodvora sa glavnim trgom (Knežević, 1996: 129). No, perivoj sam po sebi ostaje neuređen još sljedeće tri godine.

Tek 1895. godine, povodom dolaska cara Franje Josipa I. u grad započinje se s uređenjem perivoja. Tom prigodom pošljunčane su staze, a trg je prigodno dobio i novo ime - Trg Franje Josipa I. (Doklešić, 2010: 64). Izgled trga uglavnom se oslanjao na Melkusev prototip tj. na ranija dva perivoja istočnog kraka potkove od kojih je preuzeo dimenzije te naglašenu uzdužnu os (Knežević, 2000: 109). Kao i ostali trgovi, i ovaj je imao naglasak na središtu u kojem je postavljena fontana Egidija Kornitzera (Gostl, 1994: 58).

Ono po čemu je ovaj trg jedinstven jest njegova visina tj. dekorativni parter je snižen zbog čega su oblikovane i drvene stube koje vode u perivoj s južne, istočne i zapadne strane (Gostl, 1994: 58).

Unatoč opsežnim radovima, ovo uređenje perivoja smatralo se samo privremenim rješenjem. Njegovom uređenju ozbiljnije se pristupilo tek nakon što je trg 1898. godine dobio svoju sjevernu granicu u vidu zgrade Umjetničkog paviljona (Doklešić, 2010: 64). Trg je tada oblikovan prema projektu Milana Lenucija kao spoj ukrasnog parka (Schmuckplatz), skvera (Gartenplatz) i arhitektonskog trga (Architekturplatz) (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 147).

Godine 1905. raspisan je natječaj za oblikovanje novih pristupnih stuba (Gostl, 1994: 59). Prvu nagradu na ovom natječaju dobio je arhitekt Viktor Kovačić. On je imao viziju monumentalizacije parka arhitektonskim okvirom i simboličnom opremom poput alegorijskih likova, vaza, kandelabra, no izvedena su samo stubišta koja su sada od kamena. Franjo Jeržabek tada je i hortikulturalno uređio parter u stilu francuskog neobaroka (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 147).

Od 1927. trg nosi svoje današnje ime – Trg kralja Tomislava (Knežević, 1996: 281). Pripadajuću skulpturu morao je pričekati do sredine stoljeća kad je skulptura kralja Tomislava postavljena na južni dio trga.

b. Arhitektura

Arhitekturu Trga kralja Tomislava obilježavaju dvije monumentalne zgrade. Prva od njih je zgrada Glavnog kolodvora (Sl. 46, 47). Još 1884. godine gradska općina donijela je odluku o izgradnji kolodvora a njegova lokacija utvrđena je nacrtom grada pet godina kasnije (Dobronić, 1983: 250). Godinu dana nakon određenja lokacije grad otkupljuje zemljište za gradnju kolodvora. Odlučeno je tako da će se prijemna zgrada kolodvora izgraditi u osi s obližnjim zgradama Akademije i Kemijskog laboratorija kako bi zatvorila već tada planirani trg (Dobronić, 1983: 250). Izgradnja nacrtu povjerena je arhitektu ugarskih državnih željeznica Ferencu Pfaffu (Knežević, 1996: 130). Prema njegovim projektima zgrada je dovršena 1892. godine (Doklešić, 2010: 61). Radi se o dugačkoj zgradi s pročeljem od 186,5 metara (Dobronić, 1983: 252). Izvedeno pročelje potpuno je simetrično; naglašen je središnji dio iz kojeg izlaze jednokatna uvučena krila s nešto višim naglašenim krajevima koji se koriste kao ulazi (Knežević, 1996: 130). Središnji dio oblikovan je u neoklasicističkom stilu poput pročelja hrama. Raščlanjuju ga četiri korintska stupa sa po jednim pilastrom sa svake strane te velikim zabatom ispunjenim alegorijskim figurama (Dobronić, 1983: 252). Sve elemente dekoracije projektirao je sam arhitekt Pfaff, a izvelo ih je građevinsko poduzeće Vilim Maršenko iz Budimpešte (Dobronić, 1983: 252).

Druga monumentalna zgrada je ona Umjetničkog paviljona (Sl. 44, 45). Krajem 19. stoljeća, pod utjecajem intenzivnijeg razvoja likovnog života u Hrvatskoj javlja se potreba za izložbenim paviljonom u kojem bi se mogle postavljati velike izložbe umjetničkog i kulturnog značaja (Ukrainčik, 1998: 8). Posebni zagovaratelj ove ideje bio je slikar Vlaho Bukovac koji se početkom desetljeća vraća iz Pariza u Zagreb te okuplja mlade slikare i kipare u tzv. Društvo Hrvatskih umjetnika (Ukrainčik, 1998: 8). Druga okolnost koja je pridonijela podizanju Umjetničkog paviljona bila je Milenijska izložba održana u Budimpešti 1896. godine (Knežević, 1996: 152). Povodom izložbe podignut je i paviljon prema projektu Florisa Korba i Kalmana Giergla. Radilo se o dvokrilnom paviljonu s monumentalnom kupolom nad središtem. Iste godine ban Khuen Hedervary odlučuje da će se paviljon nakon završetka izložbe premjesti u Zagreb (Knežević, 1996: 152). On je odredio i točnu lokaciju – Trg Franje Josipa I. Tamo su ga već sljedeće godine rekonstruirali bečki arhitekti Ferdinand Fellner i Herman Helmer (Ukrainčik, 1998: 11). Gradnju su izveli Leo Hönl i Julije Deutsch pod nadzorom Milana Lenučija (Ukrainčik, 1998: 12). Fellner i Helmer držali su se izvornog projekta Korba i Giergla no uveli su i neke promjene. Kao prvo oni su prilagodili projekt postojećoj konfiguraciji tla tako da južni dio ima dvije etaže a sjeverni jednu (Ukrainčik, 1998: 12). Također, oni su dodali skulpturalnu dekoraciju koja navješćuje novi secesijski stil. Iznad glavnog sjevernog ulaza postavljene su tako sjedeće muške skulpture tj. alegorijski likovi slikarstva i kiparstva, djelo Rudolfa Valdeca u secesijskom stilu dok su dva bočna pročelja ukrašena poprsjima slikara. Istočnu stranu tako krasi poprsje trojice slikara za koje se tada vjerovalo da su slavenskog podrijetla: Klovića, Medulića i Capaccia, dok su na zapadnom pročelju tri najveća slikara renesanse: Michelangelo, Raffael i Tizian (Gostl, 1994: 63.). Umjetnički paviljon tako u konačnici sadrži elemente više različitih stilova poput empira, renesanse, klasicizma i secesije (Knežević, 1996: 157). On je posljednji historicistički monument unutar Lenučijeve potkove a ujedno i prvi koji navješćuje modernu arhitekturu koristeći željeznu konstrukciju.

Osim ovih dviju monumentalnih građevina, koje su definirale sjever i jug Trga kralja Tomislava, na prijelazu stoljeća izgrađeni su i istočni i zapadni obodi. Kao i u slučaju prethodna dva trga radilo se većinom o neorenesansnim, neorokoko i secesijskim kućama privatne namjene (Knežević, 2000: 110).

c. Skulptura

Ovaj veliki reprezentativni trg krasi samo jedna skulptura postavljena tek polovicom 20. stoljeća. Radi se o konjaničkoj skulpturi kralja Tomislava, naručenoj još 1927. godine od kipara Roberta Frangeša Mihanovića (Sl. 48, 49) (Knežević, 1996: 280). Iste godine, trg je prema ovoj skulpturi dobio i ime.

Skulptura je dovršena 1934. godine, a godinu dana kasnije Frangeš Mihanović ju je izložio u svom atelijeru (Gostl, 199: 63). No, vrlo brzo su se javili razni sporovi što se tiče smještaja ali i same orijentacije skulpture. Sporni su bili i reljefi na postamentu. Naime, Frangeš je planirao postolje ukrasiti s prikazima krunidbe kralja Tomislava i splitskog sabora, no oni su se smatrali ideološki nepodobnim (Gostl, 1994: 63). Spomenik je tako 1947. godine napokon postavljen na centar trga no s izmijenjenim reljefima na postamentu. Naime, oni više nisu bili djelo Frangeša – Mihanovića već Ivana Sabolića i Želimira Janeša (Gostl, 1994: 63). Zapadnu stranu postamenta krasila je tako ideološki pročišćena scena krunidbe dok je na istočnu apliciran prizor pomirbe srpskog kneza Zaharija i bugarskog kralja Petra. Tek 1991. godine na postolje su vraćeni izvorni Frangešovi reljefi (Gostl, 1994: 64)

4. 4 Trg Ante Starčevića

a. Povijest i hortikultura

Trg Ante Starčevića (Sl. 50) jedan je od trgova južnog kraka Lenucijeve potkove. On se nastavlja naprethodno spomenuti Trga kralja Tomislava tj. postavljen je okomito na njega.

Ideju južnog kraka Lenucijeve potkove donijela je također regulatorna osnova 1887. godine. Oblik i dimenzije samog trga određene su tri godine kasnije nakon što je određen položaj i veličina Botaničkog vrta (Knežević, 1996: 186). Svoj konačni oblik trg je dobio detaljnom regulacijom okoliša zgrade novog kolodvora 1892. godine (Knežević, 1996: 186).

1894. godine trg dobiva i svoju prvu reprezentativnu građevinu. Radi se o zgradi Narodnog doma Ante Starčevića kojom započinje izgradnje Mihanovićeve ulice koja obrubljuje južni perivoj sa sjevera (Knežević, 1996: 188). Dvije godine kasnije, razvitkom Mihanovićeve ali i istočne Praške ulice javlja se ideja o uređenju perivoja na prostoru današnjeg Starčevićevog trga. No, predviđeni plan nikad nije ostvaren.

Naime, na južnom dijelu trga u produžetku Haulikove ulice od 1898. godine predviđa se izgradnja nadvožnjaka za premoštenje željezničke pruge (Knežević, 2000: 110). Trg Ante

Starčevića stoga je skraćen za trećinu svoje površine. Godine 1900. započelo je uređenje preostale površine trga po uzoru na susjedni Tomislavac. U sredinu perivoja postavljena je rotonda do kojeg vode uzdužne i poprečne staze dok obode trga krase stabla u stilu engleskog parka (Knežević, 1996: 194).

Tri godine kasnije konačno je odbačena ideja o gradnji nadvožnjaka tako da je trg vratio svoj izvorni oblik. No, s obzirom da je perivoj dovršen na već smanjenoj površini, ostatak prostora odučilo se iskoristiti kao igralište za tenis i klizalište (Knežević, 2000: 110).

Ovi sportski tereni na trgu se nalaze sve do Prvog svjetskog rata (Knežević, 2000: 110). Problem nadvožnjaka tada je konačno riješen gradnjom podvožnjaka u produžetku Kumičićeve ulice (Knežević, 1996: 258). Stoga se još 1914. godine počinje razmišljati o izgradnji hotela na ovom, sada praznom dijelu perivoja (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 149).

Ipak, prostor nekadašnjeg klizališta ostaje nepopunjen sve do 1920. godine kada regulatorna osnova predio sjeverno od kolodvora predviđa za gradilišta (Knežević, 1996: 262). Sljedeće godine raspisuje se natječaj za izgradnju dviju monumentalnih građevina - zgrade Središnjeg ureda za osiguranje radnika i hotela Esplanade.

Dovršetkom hotela Esplanade 1925. godine perivoj oblikovan na sjevernoj strani trga dobiva ulogu dekorativnog partera samog hotela (Doklešić, 2010: 66). Kako bi se prilagodio izgledu hotela, već sljedeće godine nastaje novi projekt partera, pripisan gradskom vrtlaru Franji Jeržabeku (Knežević, 2000: 110). U duhu art - decoa, on presijeca perivoj sa sedam zrakasto položenih staza koje proizlaze iz središnje elipse te uklanja raniju bujnu vegetaciju koju zamjenjuje mladim sadnicama drvoreda uz središnji plato (Gostl, 1994: 67). Perivoj dovršetkom 1928. godine dobiva i svoje današnje ime –Trg Ante Starčevića (Knežević, 1996: 513).

No, ovo nije kraj uređenju Trga Ante Starčevića. Naime, za razliku od drugih trgova Lenucijeve potkove on je doživio znatne preinake i krajem prošlog stoljeća. Tako je 1973. godine ponovo preuređen zbog probijanja pothodnika ispod kolodvora prema projektu Božidara Sterna (Knežević, 1996: 513). Perivoj je tada, intervencijom Zvonimira Kanija, ostao bez drveća u ovalnom krugu koje je zamijenjeno niskim biljnim pokrivačem (Gostl, 1994: 67).

Posljednja promjenavezna uz trg i perivoj dogodila se 1994. godine kada se ispod trga podižu podzemni trgovački centar i garaža. Tom prigodom ponovo je preuređen i perivoj,

sada prema projektu Dragutina Kiša (Doklešić, 2010: 67). Kiš, parafrazirajući izvorni projekt Franje Jeržabeka iz 1928. godine, perivoju vraća elipsu, u sredinu stavlja veliku kružnu fontanu s vodoskokom te postavlja sadnice divljeg kestena i šimšira (Gostl, 1994: 68).

b. Arhitektura

Ono po čemu je Trg Ante Starčevića poseban jest to što je otvoren sa triju strana tj. ima samo jednu uličnu frontu. Stoga se sve građevine koje pripadaju Starčevićevom trgu nalaze uzduž Mihanovićeve ulice. Mihanovićeve ulice izgrađena je između 1898. godine i 1911. godine. Većina građevina nosi secesijska i protoracionalistička obilježja.

Prva građevina Starčevićeva trga i Mihanovićeve ulice bila je već spomenuta zgrada Narodnog doma Ante Starčevića (Sl. 51). Zemljište za zgradu kupljeno je još 1894. godine. Zgrada je dovršena godinu dana kasnije prema projektu Lea Hönigsberga i Julija Deutscha. Radi se o ugaonoj dvokatnici sa središnjim rizalitom nad kojim se diže upola s krilatom figurom na vrhu (Dobronić, 1983: 131).

Izgradnjom Mihanovićeve ulice, do Starčevićevog doma počinju se podizati i privatne palače poput kuće Mihelić 1895. godine i kuće Bahinski 1896. godine.

Novom regulatornom osnovom 1920. godine na trgu su predviđene dvije monumentalne zgrade. Prva od njih je zgrada hotela Esplanade građena prema projektu Dionisa Sunka od 1922. godine do 1925. godine (Sl. 52) (Knežević, 1996: 256). Druga važna građevina jest Središnji ured za osiguranje radnika građen od 1925. godine do 1928. godine prema projektu Rudolfa Lubynskog (Knežević, 1996: 256). Obje građevine nose posthistoricistička stilska obilježja među kojima prevladava neostklasicizam.

4.5 Botanički vrt

a. Povijest i hortikultura

Botanički vrt (Sl. 53) smatra se također jednim od parkova Lenucijeve potkove. Smješten je na južnom kraku potkove, u nastavku Trga Ante Starčevića. Ono po čemu se razlikuje od ostalih trgova potkove jest činjenica da je jedini koji je ograđen i kontroliran u uporabi (Knežević, 2000: 111).

Odluka o smještaju Botaničkog vrta donesena je 1884. godine, te je unesena u regulatornu osnovu 1887. godine (Knežević, 1996: 122). Tada se planiralo da će se vrt prostirati od zapadne obodnice današnjeg Marulićevog trga pa do Haulikove ulice (Doklešić, 2010: 71). Ipak, kada je vladin *Građevni odsjek* 1889. godine izradio novi položajni nacrt njegova je površina smanjena do današnje Kumičićeve ulice (Doklešić, 2010: 71).

Iste godine profesor Antun Heinz i Viteslav Durchanek izradili su nacrt samog vrta (Knežević, 2000: 111). Njegova izgradnja započinje već 1890. godine. Veliku ulogu odigrala je pritom Jubilarna gospodarsko – šumarska izložba predviđena za 1891. godinu (Gostl, 1994: 71). Vrt je tako već sljedeće godine, u vrijeme održavanja izložbe bio otvoren za uporabu (Knežević, 1996: 542).

Godine 1890. sagrađena je vrtlarska kućica a sljedeće godine izvršeni su i prvi zemljani radovi (Knežević, 1996: 542). Dovršene su i zidarske radnje za buduće staklenike a usred vrta izgrađen je okrugao bazen za vodoskok (Gostl, 1994: 71). Do kraja 1892. godine perivoj je tako, na površini od 3,85 ha (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 149) oblika izduženog pravokutnika bio opremljen biljnjacima, ribnjacima, umjetnim brežuljcima, mostovima, umjetnim spiljama, klupama (Gostl, 1994: 74).

Ipak, zbog nedostatka novca vrt je ubrzo počeo propadati. Posebice je nazadovao u vrijeme između svjetskih ratova (Gostl, 1994: 74). No, unatoč neodržavanju partera koje je uzrokovalo i privremeno zatvaranje vrta, vrt je krajem 1920-ih na svom zapadnom dijelu dobio dvije nove građevine. Radi se o zgradi Fiziološkog laboratorija te nikad dovršenoj zgradi Botaničkog instituta (Gostl, 1994: 74). Ove dvije građevine u konačnici su potaknule ponovo oživljavanje Botaničkog vrta. Nakon rata, vrt je ponovo procvao, posebice u ovom izgrađenom zapadnom dijelu (Gostl, 1994: 74)

Botanički vrt svoju dvojnu funkciju gradskog parka i botaničkog vrta obnaša i danas. On je uspio zadržati svoju kompleksnu znanstvenu i didaktičku funkciju ali su ga uništile brojne interpolacije i loše održavanje geometrijskog partera (Knežević, 2000: 111).

4.6 Trg Marka Marulića

a. Povijest i hortikultura

Trg Marka Marulića (Sl. 54) nalazi se sjeverno od kompleksa Botaničkog vrta. On predstavlja jedan od triju trgova koji zajedno tvore zapadni krak Lenucijeve potkove.

Izgradnja zapadnog kraka potkove planira se također regulatornom osnovom 1887. godine no dugo vremena postoji neslaganje oko njegove potencijalne funkcije. Tako se u početku ovaj dio potkove namjenjuje stambenoj izgradnji (Gostl, 1994: 40). Nacrt grada 1889. godine predlaže pak da se prostor južno od sajmišta preuredi u gradski perivoj (Gostl, 1994: 37). Ipak, s ovom namjenom nije se slagao sam autor potkove Milan Lenuci. Godine 1901. on iznosi svoju viziju zapadnog perivoja kao poprišta sportskih događanja s klizalištem i sportskim igralištima (Knežević, 1996: 210).

Lenucijeva ideja djelomično je realizirana tri godine kasnije kada je preseljeno klizalište sa susjednog Mažuranićevog na današnji Marulićev trg. No, već sljedeće godine rađa se ideja o smještaju Sveučilišne knjižnice i muzeja na južnom dijelu zapadnog perivoja. Ovu ideju na kraju prihvaća i Lenuci koji 1906. godine donosi osnovu za uređenje zapadnog perivoja, stilski sličnu onoj koja je provedena na Trgu kralja Tomislava (Knežević, 1996: 218).

Lenucijev prijedlog nije prihvaćen, no ideja knjižnice je ostala. Godine 1910. konačno je utvrđena i njena lokacija (Knežević, 2000: 111). Odlučeno je smjestiti je na južni dio današnjeg Marulićevog trga. Tri godine kasnije određena je namjena i sjevernom dijelu trga – na njega se imaju postaviti dvije zgrade sveučilišnih instituta (Knežević, 2000: 111).

Odluka o izgradnji ovih reprezentativnih objekata potaknula je i hortikulturalno uređenje plohe trga. Autor perivojskog partera bio je vrtlar Viteslav Durchanek (Knežević, 1996: 235). Prema njegovom planu djelomično je izveden secesijski program s eklektičnim motivima francuskog partera i pojedinostima romantične egzotike (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 151).

Površina trga od 2,98 ha (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 150) određena je 1928. godine kada je južni dio zapadnog perivoja napokon priznat kao zasebni trg te je dobio svoje današnje ime (Knežević, 2006: 553). Sljedeće desetljeće Marulićev trg dobiva i svoju prvu skulpturu – kip Frane Bulića postavljen ispred južnog pročelja knjižnice (Doklešić, 2000: 72). No, skulpturu samog Marka Marulića morao je čekati sve do kraja 20. stoljeća. Naime, tek od 1999. godine ona krasi središnju plohu trga (Knežević, 2000: 111).

Postava ovih spomenika potaknula je i preoblikovanje samog partera. Hortikulturalna dekoracija trga danas svodi se tako na drvorede na obodima, te središnji četverostrani parter unutar kojeg je Marulićev spomenik obrubljen gredicama sezonskog cvijeća (Gostl, 1994: 95). Durhanekovom secesijskom oblikovanju danas nema ni trga (Doklešić, 2010: 72).

b. Arhitektura

Trgom Marka Marulića dominiraju tri monumentalne zgrade. Prva od njih, a ujedno i najreprezentativnija, jest zgrada Sveučilišne knjižnice smještena na južnom dijelu trga, pročeljem okrenutim prema sjeveru (Sl. 55, 56). Potreba za novom zgradom knjižnica javila se još 1876. godine (Knežević, 2003: 93). Njena lokacija napokon je utvrđena 1903. godine a šest godina kasnije raspisan je i arhitektonski natječaj (Knežević, 1996: 225). Gradnja knjižnice započela je 1911. godine prema projektu Rudolfa Lubynskog (Knežević, 1996: 97). Građevinske radove izvela je tvrtka Ernsta i Adolfa Erlicha koristeći se pritom modernim materijalima poput armiranog betona i željezne konstrukcije primijenjene ranije i na zgradi Umjetničkog paviljona (Knežević, 2003: 97). Konačni rezultat bila je horizontalno izdužena građevina s naglašenim središnjim dijelom. Naime, i sjeverno i južno pročelje u sredini su rizalitno istaknuti i zaključeni trokutastim zabatom (Sl. 57, 58). Dodatni naglasak na središtu pruža i monumentalna kupola. Vertikalni naglasak građevini pružila je izmjena jednostavnih pravokutnih prozora i pilastara s jonskim kapitelima koji se duž čitave fasade protežu kroz obje etaže. No, osim ovih elemenata klasične arhitekture, fasadu knjižnice krasi i secesijski elementi poput ornamentalnog dekora te bogatog skulpturalnog programa izvedenog od strane najistaknutijih predstavnika kiparstva secesije (Knežević, 1996: 97). Glavno, sjeverno pročelje krasi tako alegorije četiriju fakulteta zagrebačkog sveučilišta: prava, teologije, filozofije i medicine, koje je u kamenu izveo kipar Robert Frangeš - Mihanović (Knežević, 2003: 102). Zabat južnog pročelja (Sl. 57) krasi pak reljef u kamenu Rudolfa Valdeca koji prikazuje alegoriju prosvjete tj. književnosti dok se na uglovima kupole nalaze grupe od po četiri bakrene sove koje se pripisuju Valdecovom učeniku Ferdi Ćusu (Knežević, 2003: 102). Ovaj simbolički program nastavlja se i u unutrašnjosti kroz slikana djela. U atriju se tako nalaze prikazi pet gradova: Dubrovnika, Senja, Jajca, Đakova i Zagreba dok studentsku čitaonicu krasi slika Vlahe Bukovca – Razvitak hrvatske kulture (Sl. 59) (Knežević, 2003: 103). U velikoj čitaonici nalaze se tri slike Mirka Račkog koje alegorijski prikazuju razvitak znanosti u starom, srednjem i novom vijeku. U profesorskoj čitaonici nalaze se alegorije znanosti, umjetnosti, znanja i spoznaje (Knežević, 2003: 103). Zgrada Biblioteke, ujedinjujući

arhitekturu, skulpturu te slikarstvo predstavlja najvažniji *Gesamtkunstwerk* secesije u Hrvatskoj (Meleković, 2003: 13).

Druge dvije monumentalne građevine Marulićeva trga nalaze se na njegovom sjevernom dijelu i pripadale su Prirodoslovnom fakultetu. Prva od njih jest zgrada Kemijskog laboratorija dovršena 1920. godine na istoku trga prema projektu Vjekoslava Bastla (Gostl, 1994: 95). Šest godina kasnije dovršena je i zapadna zgrada Fizikalnog instituta prema projektu Eugena Steinmanna (Gostl, 1994: 95). Obje građevine jednake su visine i posjeduju slične stilske karakteristika. Dakle, radi se o neoklasicističkim dvokatnicama raščlanjenim pravilnim ritmom otvora i suzdržanom uporabom klasičnog vokabulara (Knežević, 1996: 237). Posebna pozornost posvećena je sjevernim pročeljima s polukružnim istakom dvorane i raskošnim balkonom na prvom katu (Knežević, 1996: 237).

Obodi trga izgrađeni su između 1897. godine i 1930. godine te nose stilska obilježja neorenesanse, secesije, posthistorizma i racionalizma (Doklešić, 2010: 72).

c. Skulptura

Trg Marka Marulića krasi dvije skulpture. Prva od njih je skulptura Frane Bulića (Sl. 60), djelo kipara Frane Kršinića postavljena 1935. godine ispred južnog pročelja zgrade sveučilišne knjižnice (Gostl, 1994: 95).

Godine 1999. trg je napokon dobio i skulpturu samog Marka Marulića (Sl. 61), djelo Vlade Radasa koju se smješta na sjever, između dviju zgrada instituta.

4.7 Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića

a. Povijest i hortikultura

Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića zauzima središnju poziciju zapadnog kraka Lenucijeve potkove. Nastavlja se dakle, na Mažuranićev trg tj. nalazi se u liniji sa Strossmayerovim trgom na istočnom kraku potkove.

Svoju sjevernu granicu trg dobiva još 1884. godine kada je u sklopu susjednog Trga maršala Tita sagrađena nova zgrada Hrvatskog sokola i Kola (Doklešić, 2010: 74). No, usprkos tome, sve do nacrtu grada 1889. godine, kao i susjedni Marulićev trg, Mažuranićev trg predviđen je za stambenu gradnju. Plan grada Zagreba iz 1892. godine područje južno od

zgrade Hrvatskog sokola i Kola označava kao perivoj (Gostl, 1994: 91). Ipak, plan perivoja nije nikad ostvaren. Od 1874. godine površina današnjeg trga služila je kao klizalište da bi 1905. godine na njoj bilo uređeno gombalište Hrvatskog Sokola te ljetna restauracija Kola (Doklešić, 2010: 74).

Do promjene ovakvog izgleda trga dolazi tek u razdoblju između svjetskih ratova. Naime, 1929. godine trg je preimenovan od Trga Ivana Mažuranića u Trg Ivana Antuna i Vladimira Mažuranića (Knežević, 1996: 553). Odvajanjem od susjednog Marulićevog trga, određena je konačno i površina trga od 2,29 ha (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 150). Već sljedeće godine započinje se sa preuređenjem ove površine. Tako je na sjevernom dijelu trga umjesto gombališta sagrađeno ograđeno dječje igralište, dok je na južnom dijelu uređen parter po Lenucijevom modelu s dva sučelna polurotonda (Knežević, 2000: 112).

b. Arhitektura

Izgradnja oboda Mažuranićeva trga ovisila je o dvije stvari. Prva od njih je parcelacija gradskog majura 1884. godine na zapadnoj strani, dok je druga uklanjanje stare plinare na istoku trga 1911. godine (Knežević, 2000: 112). Zapadni obod trga izgrađen je tako između 1898. godine i 1909. godine te nosi stilska obilježja historicizma i secesije dok je istočni obod građen od 1913. godine do 1924. godine u oblicima secesije i posthistoricizma (Knežević, 2000: 112).

Iako je u planu bilo da se na trgu izgradi novo sveučilište ili hotel, njegove obode na kraju su ispunile samo palače privatne namjene. Kao jedna od reprezentativnijih, ističe se kuća Dr. Edmunda Franka (Sl. 62). Sagrađena na uglu sa Kukovićevom ulicom 1913. godine prema projektu Viktora Kovačića palaču obilježava jednostavnost, u oblicima i u materijalu (Šen, 1927: 7). Tu jednostavnost oživljuje ritam arkada sa stupovima na gornjem katu. Krov podsjeća na firentinske renesansne palače, u skladu sa željama naručitelja (Šen, 1927: 7).

Osim palača privatne namjene trg krasi i jedna monumentalnija zgrada javne namjene. Radi se o zgradi Trgovačko – obrtničke komore, današnjeg Etnografskog muzeja sagrađenoj 1903. godine (Sl. 63). Projektirao ju je Vjekoslav Bastl a izveli su je Leo Hönigsberg i Julije Deutsch (Knežević, 1996: 203). Kao i većinu drugih građevina projektiranih od strane

Hönigsberga i Deutscha, i ovu krasi kupola nad središnjim dijelom. Naglasak na središtu pojačavaju i rizalit pred kupolom te veliki središnji prozor. Vrh rizalita krasi alegorijske figure trgovine i obrta dok se pred kupolom nalazi alegorija Hrvatske kako štiti obrt i trgovinu. Skice za skulpture izradio je Rudolf Valdec a izveli su je Dragutin Morak i Ivan Stević (Dobronić, 1983: 130). Utjecaj secesije vidljiv je i u detaljima kao što su oblikovanje šprljaka prozora te rešetkastom oblikovanju središnjeg prozora.

4.8 Trg Maršala Tita

a. Povijest i hortikultura

Posljednji trg Lenucijeve potkove jest Trg Maršala Tita (Sl. 64). On se nastavlja na Mažuranićev trg te tako zaključuje zapadni krak Lenucijeve potkove.

No, iako je, kada idemo od istoka prema zapadu posljednji, on nipošto nije i najmlađi. Naime, današnji Trg maršala Tita jedan je od najstarijih trgova potkove koji se počeo formirati još dvadeset godina prije Druge regulatorne osnove.

Svoju prvu reprezentativnu građevinu trg je dobio već 1859. godine. Radilo se o zgradi zemaljske bolnice sestara milosrdnica čime je već tada određena sjeverna granica trga (Gostl, 1994: 78). Tri godine kasnije trg je dobio i svoju prvotnu južnu granicu u vidu pogona plinare smještene na jugoistoku budućeg trga (Knežević, 1996: 21). Važnost trga raste nakon što je na njemu održana prava Dalmatinsko – hrvatsko - slavonska gospodarska izložba 1864. godine (Gostl, 1994: 81). Stoga se već sljedeće godine on unosi u prvu regulatornu osnovu kao jedan od triju trgova budućeg Donjeg grada.

Dimenzije trga koji se prostire na površini od 2,2 ha (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 141) izvedene su iz komunikacija što teku iz obližnjeg Zrinjevačkog trga (Knežević, 1996: 21). Veza ovih dvaju trgova dolazi do izražaja i pet godina kasnije kada je povodom uređenja Zrinjevca u perivoj, odlučeno premjestiti stočno sajmište upravo na današnji Trg maršala Tita (Knežević, 1996: 45). Svoju novu ulogu trg preuzima 1872. godine, da bi u skladu s njom pet godina kasnije dobio i ime – Sajmišni trg (Knežević, 1996: 49).

Sajmište na trgu postojalo je sve do 1882. godine kada se u ishodišnu zgradu trga odlučuje premjestiti Sveučilište. S obzirom na novu namjenu zaključeno je kako bi se trgu ispred sveučilišta trebao podariti reprezentativni izgled (Doklešić, 2010: 77). Dodatni poticaj

za uređenje trga stigao je kada su obode zaposjele dvije nove monumentalne zgrade – Hrvatski sokol i Kolo sagrađeni 1884 godine na jugu trgate Obrtna školai muzej započeti 1887. godine na zapadu trga (Gostl, 1994: 81). No, usprkos svim navedenim sadržajima, kao i u slučaju Zrinjevca, bilo je teško otjerati stočno sajmište sa trga.

Godine 1888. trg dobiva i novo ime - Sveučilišni trg (Doklešić, 2010: 79). No, do značajnije promjene dolazi tek tri godine kasnije kada je na prostoru trga održana Druga gospodarska izložba. Upravo se njoj pripisuje zasluga za konačno preseljenje sajmišta (Gostl, 1994: 82).

Sljedeće tri godine trg više nije služio kao sajmište, no nije ni preobražen u perivoj kao što se planiralo. Uređenju trga pristupilo se tek 1895. godine nakon što je odlučeno da će se u njegovom središtu izgraditi reprezentativna zgrada Hrvatskog narodnog kazališta (Knežević, 1996: 178). Trg tada nije oblikovan kao perivoj već kao arhitektonski trg, nadahnut velikim historicističkim sklopovima Beča i Budimpešte (Bojanić-Obad-Šćitaroci, 2004: 145). Zelene površine, oblikovane su prema projektu Franje Jeržabeka a svode se na istočnu, zapadnu i sjevernu stranu kazališta koje krasi zeleni parter sa šišanim grmljem i sezonskom cvijećem, te vrt u sklopu dvorišta sveučilišne zgrade (Gostl, 1994: 87).

Početak 20. stoljeća trg dobiva i prigodnu skulpturalnu dekoraciju. Naime, 1908. godine na njega je prenesena skulptura sv. Jurja sa Strossmayerova trga a dvije godine kasnije središte trga krasi i Zdenac života Ivana Meštrovića (Gostl, 1994: 90). Upravo je postav ove druge skulpture potaknuo oblikovanje sjevernog dijela trga gdje su sljedeće godine uređeni nasadi i cesta.

b. Arhitektura

Prva građevina koja je zaposjela Trg Maršala Tita bila je zgrada Zemaljske bolnice, građena prema projektu Ludwiga Zettla od 1857. godine do 1859. godine (Sl. 65) (Knežević, 1996: 20) Radi se o neoromaničkoj zgradi sa tri istaknuta rizalita, jednim središnjim i dva ugaona (Gostl, 1994: 78). Unatoč svojoj prvotnoj namjeni ona nikad nije služila kao bolnica. Naime, nakon što se kratko vrijeme u nju smjestila realna gimnazija, iznajmljena je na deset godina tvornici duhana. Od 1882. godine ona obnaša ulogu Sveučilišta (Gostl, 1994: 81).

Sljedeća važnija građevina podignuta je na istočnoj strani trga. Radi se o palači Hrvatsko - slavonskog gospodarskog društva sagrađenoj 1877. godine prema projektu Franje Kleina (Sl. 66) (Knežević, 1996: 48). Ova građevina najbolje je Kleinovo djelo (Dobronić,

1983: 59). Radi se o neorenesansnoj dvokatnici s po jednim izložbenim paviljonom sa svake strane. Fasada je jednostavna, raščlanjena prozorima i dekorirana rustikom na središnjem dijelu i uglovima. Najveći naglasak je na prvom katu gdje su prozori polukružno zaključeni s edikulama a na sredini je postavljen balkon dekorirana s četiri velike ženske figure (Dobronić, 1983: 59).

Nakon što je trg izabran kao lokacija za Sveučilište, na njemu svoje mjesto dobivaju i druge važne institucije. Tako već 1884. godine, trg dobiva i svoju južnu granicu u vidu zgrade koju su zajednički dali sagraditi športsko društvo Hrvatski sokol i pjevačko društvo Kolo (Sl. 67) (Gostl, 1994: 81). Prvi dio sagrađen je do 1883. godine prema projektu Milana Lenucija i Aleksandra Seća dok je drugi dovršen godinu dana kasnije prema projektu Matije Antolca (Doklešić, 2010: 78). Godine 1890. još je dodan treći dio koji je služio kao spremište HNK (Dobronić, 1983: 236). Unatoč više različitih autora i namjena, građevina je u konačnici dobila izgled kompaktne cjeline. Neoromanički elementi sa trokutasto zaključenim središnjim dijelom jasno odaju utjecaj nasuprotne građevine Sveučilišta.

Dvije godine prije dovršenja Sokola i Kola svoje gradilište na zapadu trga Guido Pongratz ustupa Obrtnoj školi (Knežević, 1996:99). Na tom je mjestu između 1887. i 1891. godine podignuta nova zgrada Obrtne škole i muzeja prema projektu Hermana Bollea (Gostl, 1994: 82)(Sl. 68). Kao najprimjereniji Bolle je izabrao stil njemačke renesanse, no isto tako nije mogao zaobići utjecaj lokalne arhitekture. Naime, trodjelnu podijelu pročelja raščlanjenu polukružno završenim prozorima možemo pronaći i na dvije prethodno spomenute zgrade istog trga. Ono po čemu je zgrada muzeja posebna jest veliki središnji portal nad ulazom te piramidalni krovci koji prate oblikovanje pročelja.

Nakon izgradnje ovih monumentalnih kompleksa koji su definirali sjevernu južnu i istočnu granicu trga izgrađuju se i uglovi. Tako je 1889. godine na jugoistoku trga svoje mjesto dobio Učiteljski dom (Sl. 69), sagrađen prema projektu Lea Hönigsberga u neorenesansnom slogu s istaknutim glavnim portalom, naglašenim rizalitima i četverostranom kupolom s alegorijskim figurama (Knežević, 1996: 168), dok su se na sjeverozapadnom uglu smjestile Narodne novine Krune Wiedmanna (Gostl, 1994: 86).

Sredinom sljedećeg desetljeća napokon je ispunjena i središnja ploha trga. Naime, nakon dvoumljenja između više lokacija poput Ilice, Jelačićeva trga i Zrinjevca, 1894. godine odlučeno je da će se novo Hrvatsko narodno kazalište (Sl. 70) sagraditi upravo na tadašnjem Sveučilišnom trgu (Gostl, 1994: 87) Gradnja je započela iste godine prema projektu čuvenih

graditelja kazališta Ferdinanda Fellnera i Hermanna Helmera (Gostl, 1994: 87). Već sljedeće godine trg krasi novo neobarokno kazalište izrazito razvedenih masa. Njegovo glavno pročelje oblikovano je na sjeveru kao pročelje tipa loggie koje se već javlja u nekim ranijim Fellnerovim djelima (Cvitanović, 1976: 143)(Sl. 71). Radi se o pročelju omeđenom dvama tornjastim tijelima prekrivenim šljemovima. Između njih nalazi se u prizemlju monumentalni ulaz s portalom a na drugoj etaži loggia s ograđenim balkonom. Bočne fasade okrenute prema istoku i zapadu dugačke su, s istaknutijim bočnim i uvučenijim središnjim dijelom. Njihova fasada u prizemlju je raščlanjena pilastrima i nišama a na katovima polustupovima i prozorima. Ove razvedene mase fasade prati i oblikovanje krovništva koje je prekriveno bakrom na različitim visinama. Krovništvo također odražava unutarnji raspored prostorija. Naime, posebice je naglašena pozornica koja je smještena ispod najvišeg krovništva, dok se gledalište nalazi također pod posebnim, nešto plicim krovništem. Osim arhitektonskih elemenata raščlambe, pročelje kazališta krasi i skulpture četiriju poprsja: Ivana Gundulića i Julija Palmotića na sjeveru, Dimitrija Demetra na istoku (Sl. 72) te Vatroslava Lisinskog na zapadu. Ovo bogato barokno rješenje vanjštine nastavlja se i u unutrašnjosti kazališta. Sve prostorije u kojima se zadržava publika dekorirane su mnoštvom plastičnih detalja, ornamenata, štukatura i pozlata koje ispunjavaju zidne plohe, stupove i svodove (Cvitanović, 1976: 143). No, najbogatije je naravno dekorirana glavna dvorana koja je optočena galerijama i ložama. U njoj, osim već spomenute pozlate i štukature svečani dojam pojačavaju i likovna dijela. Strop gledališta izveo je bečki slikar Alexander Demetrius Goltz, dok je strop foajea ukrasio Ivan Tišov. Svečani zastor kazališta povjeren je pak Vlaha Bukovcu koji na njemu slika Hrvatski preporod (Sl. 73).

Nakon izgradnje kazališta intenzivira se i izgradnja oboda. Tako je 1899. godine na sjeveroistočnom uglu podignuta dvokatnica s kazališnom kavanom u prizemlju prema nacrtima Matina Pilara (Sl. 74) (Gostl, 1994: 90).

Posljednju građevinu trg je dobio između 1961. i 1964. godine kada je na sjeverozapadnom uglu sagrađena zgrada Željpoša (Ferimport) prema nacrtima Stanka Fabrisa (Sl. 75) (Gostl, 1994: 90).

c. Skulptura

Najveći dio skulpturalne oprema Trga maršala Tita potječe iz 20. stoljeća. Izuzetak predstavlja već spomenuta skulptura Sv. Juraja koja od 1908. godine krase današnji Trg maršala Tita (Sl. 78) (Gostl, 1994: 90).

Dvije godine nakon premještanja skulpture Sv. Jurja trg dobiva i svoju drugu skulpturu. Radi se dijelu Ivana Meštrovića Zdenac života (Sl. 76) kupljenog od strane grada na izložbi Meštrović – Rački. Skulptura je prema osnovi Ignjata Fischera postavljena između kazališta i sveučilišta. Radi se o valjkastoj brončanoj formi oblikovanoj isprepletenim ljudskim likovima koji klečeći posežu za vrućkom vode kao izvorom života (Ivančević, 1995: 16). Ovo djelo predstavlja spoj impresionizma koji se očituje u obradi likova i secesije čiji je utjecaj vidljiv u dekorativnoj kompoziciji (Kečkemet 1983: 7).

Više od pola stoljeća kasnije trg je oplemenjen još jednom Meštrovićevom skulpturom. Radi se naime o dijelu Povijest Hrvata (Sl. 77) postavljenom ispred zgrade Sveučilišta nakon njenog preuređenja prema projektu Jurja Denzlera (Gostl, 1994: 90). Stvorena u kasnijoj fazi Meštrovićeva stvaralaštva ova skulptura, oblikovana kao potpuno simetrična i statična odražava potpuno drugačiji duh od ranijeg Zdenca života.

5. Promjena pozicije Lenucijeve potkove u zagrebačkom urbanizmu tijekom 20. stoljeća

5.1 Razvoj grada Zagreba od Prvog svjetskog rata do 1990 –ih godina

Od početka pa do polovice 20. stoljeća svi veliki gradovi na zapadu kao i u zemljama u razvoju proširili su se nakon čega, drugu polovicu stoljeća, napose godine od 1960. pa do 1992. obilježava još veći rast (Giddens, 2007: 572). Dakle, tijekom 20. stoljeća dolazi do nagle urbanizacije tj. povećanja gradskog i smanjenja seoskog stanovništva.¹⁰ Kao glavni razlog za nju spominje se industrijalizacija (Čaldarović, 1987: 10). Industrijalizacija je, kako u 19. tako i u 20. stoljeću dala osnovni pečat urbanizaciji potaknuvši migraciju iz sela u grad.

Ovaj globalni proces urbanizacije nije zaobišao ni Zagreb. Početak Prvog svjetskog rata 1914. godine nakratko je zaustavio razvoj grada, no nakon rata započinje novi teritorijalni i demografski rast Zagreba koji traje još i danas (Sl. 79). Naime, nakon dugotrajnog nezadovoljstva i unutrašnjih revolucija 1918. godine raspada se Habsburška Monarhija (Kampuš, Karaman, 1979: 184). Iste godine Hrvatska ulazi u novu političku zajednicu s Kraljevinom Srbijom i Crnom Gorom u Kraljevstvo Srba, Hrvata i Slovenaca (Kuzmić, 1990: 112), zvanu od 1929. godine Kraljevinom Jugoslavijom (Kampuš, Karaman, 1979: 184).

I unutar nove države Zagreb je uspio zadržati položaj glavnog grada Hrvatske. Domaća buržoazija obogaćena još u doba Monarhije, razvijenom industrijom uspjela je izboriti vodeću poziciju u financijskom životu Jugoslavije (Kampuš, Karaman, 1979: 186). Daljnji razvoj industrije tijekom prvih desetljeća 20. stoljeća potaknuo je i novi priliv radnika, zaposlenih u industriji i drugim privrednim poduzećima. Godine 1931. godine Zagreb broji tako čak 185.581 stanovnika (Kampuš, Karaman, 1979: 187).

Veći broj stanovnika potaknuo je i daljnje širenje grada. Grad se znatno povećao već u prvom desetljeću nove države kada započinje realizacija novog modernog Zagreba pod vodstvom gradonačelnika Vejkoslava Heinzla (Milčec, 2006: 71). Za vrijeme njegova mandata od 1920. do 1928. godine grad se širi od nekadašnjeg donjogradskog pojasa na sve

¹⁰ Najčešće se pod urbanizacijom misli na proces povećanja tzv. gradskog stanovništva pa prema tome i smanjivanje seoskog stanovništva. No, osim ove definicije urbanizacija se može shvatiti i u širem smislu kao proces širenja gradskog načina života (Čaldarović, 1989: 9).

strane pa tako i na jug preko željezničke pruge gdje siromašniji radnici grade skromnije nastambe čineći tako početak današnjih četvrti Trešnjevke i Trnja (Kuzmić, 1990: 117). Nešto vrijednija arhitektonska ostvarenja s pravilnim stambenim blokovima grade se prema jugoistoku uz potez Zvonimirove ulice te prema Trgu kralja Petra Krešimira IV. (Kampuš, Karaman, 1979: 188). Do kraja Heinzlove vladavine nastaju tako čitave nove četvrti poput Peščenice, Volovčice, Sigečice, Kruga, Martinovke, Rebra i Zavrtnice (Milčec, 2006: 71).

Širenjem grada širi se i komunalna mreža, pa tako i novi dijelovi Zagreba dobivaju vodovod, kanalizaciju, plin i električnu energiju (Kampuš, Karaman, 1979: 195). Još jedan od pokazatelja širenja grada bilo je i širenje tramvajske pruge. Krajnje točke tramvaja tada postaju Maksimir, Mihaljevac, Črnomerec i Savski most koje ujedno predstavljaju i nove granice grada (Kuzmić, 1990: 117). Povećanjem broja stanovnika, povećala se i potreba za nekim drugim javnim ustanovama. Tako do Drugog svjetskog rata grad dobiva nove škole, ambulante ali i bolnice. Godine 1930. Zagreb dobiva i novu veliku gradsku tržnicu Dolac (Milčec, 2006: 78).

Nakon Drugog svjetskog rata započinje intenzivna obnova grada i pripreme da se Zagreb osposobi za ulogu glavnog grada Hrvatske (Kampuš, Karaman, 1979: 220). Godine 1941. Zagreb broji 260.000 stanovnika dok je njihov broj godine 1948. dosegao i 300.000 stanovnika (Kampuš, Karaman, 1979: 237). Ovaj proces urbanizacije grada vezan je ponovo uz proces industrijalizacije. Naime, 1950 – ih godina nastaju prvi zagrebački industrijski giganti poput Končara, Plive, Kraša poznati još i danas (Kuzmić, 1990: 135). Godine 1955. Zagreb tako broji 126 tvorničkih pogona u kojima je zaposleno 57.000 radnika (Kampuš, Karaman, 1979: 226).

Kao i ranije, rast broja stanovnika potaknuo je i širenje samog grada (Kuzmić, 1990: 137). Zagreb je tako u drugoj polovici 20. stoljeća postao prvim hrvatskim velegradom (Rogić, Mišetić, Štambuk, 2004: 14). Širenje grada je posebno intenzivno za vrijeme gradonačelnika Većeslava Holjevca između 1952. i 1963. godine (Milčec, 2006: 97) kada broj Zagrepčana već doseže 400.000 stanovnika (Kampuš, Karaman, 1979: 237). Zagreb se tada širi preko Save gdje započinje masovna stambena izgradnja a javljaju se i prvi neboderi (Milčec, 2006: 97). Već 1956. godine formiraju se i prve gradske četvrti: Savski gaj i Zapruđe.¹¹ No, osim na jug, Zagreb se širi i na ostale strane te se tako 1950-ih, gradu dotad ograničenom na prostor Maksimira do Črnomerca priključuju i Kustošija, Bukovac, Dubrava,

¹¹ Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

Podsused, Stenjevac, Vrapče, Šestine, Gračani, Remete, Markuševac i Resnički gaj. (Kampuš, Karaman, 1979: 237).

Kako bi se svi ovi dijelovi grada povezali u jednu cjelinu, 1957. godine sagrađen je i novi most preko Save, poznat danas kao Most slobode. Godine 1973. sagrađen je i Most mladosti preko kojeg je šest godina kasnije sagrađena tramvajska pruga sve do Sopota¹². Napokon 1981. godine sagrađen je i Jadranski most, nedaleko od starog Savskog mosta.¹³

Iste godine kada je sagrađen Jadranski most Zagreb broji oko 650.000 stanovnika¹⁴. Grad se tada posebice širi na istok te obuhvaća i naselja gornje Dubrave poput Čučerja, Granešine, Miroševca, Slanoveca i Jalševca.

Sljedeći novi zamah urbanizmu daje svjetsko studentsko sportsko natjecanje *Univerzijada 87'* održano 1987. godine (Kuzmić, 1990: 159). Ovom prigodom grad je pod vodstvom gradonačelnika Borisa Buzančića dobio mnoštvo novih objekata, poput kompleksa Cibone i obnovljenog športskog centra na Šlati (Milčec, 2006: 102). No, pozornost se nije pridavala samo sportskim objektima već cjelokupnoj fizionomiji grada. Povodom *Univerzijade* uređeni su i Trg bana Josipa Jelačića te pročelja mnogih zgrada na Donjem gradu. Grad je dobio i novi Autobusni kolodvor, hotel Dubrovnik, muzej Mimarar, a započinje i izgradnja nove Sveučilišne knjižnice.¹⁵

5.2 Donji grad kao novi gradski centar

U roku od jednog stoljeća grad Zagreb uspio je poprimiti izgled velegrada. Grad još 1900. godine ograničen uglavnom na područje Gornjeg i Donjeg grada, uspio je do kraja 20. stoljeća višestruko povećati svoj teritorij ali i broj stanovnika. Kako bi mogao pravilno funkcionirati, ovaj rast grada zahtijevao je i paralelni rast samog područja koje se smatra gradskim centrom. Postojeća jezgra tijekom 20. stoljeća širila se tako sve više u tkivo Donjeg grada zahvaćajući i njegove prostore (Benić-Hlebac, 1977: 85). Dakle, tijekom stoljeća Donji grad prošao je transformaciju od novog dijela grada do novog gradskog centra.

¹² Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

¹³ Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

¹⁴ Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

¹⁵ Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

Naime, porastom broja stanovnika raniji gradski centar, Gornji grad postao je premali za mnoge djelatnosti. Stoga je već početkom 1930 –ih godina kada je zabilježen najveći demografski porast stanovnika u povijesti Zagreba, projektantska misao između ostalog, usmjerena i na formiranje gradskog centra unutar postojeće povijesne jezgre zbog čega se predviđaju intervencije na području Trg bana Josipa Jelačića i njemu najbližim dijelovima Donjeg grada (Maroević, 1977: 119). Gradskim središtem postaje tako cjelina Gradeca, Kaptola i sjevernih dijelova Donjeg grada, dakle, dvaju ishodišnih trgova Lenucijeve potkove.

Nakon Drugog svjetskog rata problemom nedovoljno velikog povijesnog središta bavi se i niz urbanističkih dokumenata. Tako Regulatorna osnova 1953. godine proširuje zonu centra sve do željezničke pruge čime pojam središta obuhvaća i preostale trgove Lenucijeve potkove.

No, i ovo središte uskoro je postalo premalo za brzošireći grad. Već *Generalni urbanistički plan* 1971. godine ističe kako u postojećem gradskom centru više nije moguće organizirati različite djelatnosti (Dakić, 1977: 100). Prostor gradskog centra tada se širi na cijeli Donji grad a predlaže se i njegovo daljnje širenje preko pruge na područje Trnja.

No, iako je prostor južno od Glavnog kolodvora tijekom sljedećih desetljeća obogaćen mnogim monumentalnim građevinama koje su postale dio zagrebačkog identiteta poput Zagrepčanke, kompleksa Cibone, Tehničkog muzeja i koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog, on se nikad nije spojio s Donjim gradom u jedinstveni gradski centar. Glavna prepreka ovom širenju predstavljala je željeznička pruga, zbog čega se jezgra širila samo u smjeru istok – zapad (Perković, 1978: 18)

Centar Zagreba 1989. godine obuhvaća tako Donji grad, zajedno s Gornjim gradom, Kaptolom, do područja Kvaternikova trga na istoku te Trga Francuske Republike na zapadu (Dakić, 1989: 25).

5.3 Promjena u percepciji: Donji grad kao predmet zaštite

Gradsko središte ima dva značaja: ono je prostor u kojem su smješteni najvažniji sadržaji javnoga života no ono je ujedno i prostor koji ima određeni povijesni značaj.

Kada govorimo o Donjem gradu, ovaj prvi uvjet ostvaren je već u vrijeme izgradnje Lenucijeve potkove kada su izgrađene mnoge reprezentativne građevine i javni prostori koji

su postepeno preuzimali mnoge centralne funkcije koje su nekad obitavale na Gornjem gradu (Slukan-Altić, 2006: 11). No, kako bi Donji grad ispunio i ovaj drugi uvjet te postao dio gradske povijesne jezgre trebalo je proći više vremena.

Naime, iako je već na početku 20. stoljeća postao centar novog proširenog grada, Donji grad nije uživao isti stupanj zaštite kao Gornji grad. Problem je upravo bila njegova starost. Dakle, naspram starijeg Gornjeg grada, Donji grad nije se smatrao starim pa stoga ni vrijednim. Stanje se nije znatno promijenilo ni u razdoblju između ratova kada zbog funkcionalističke ideologije Donji grad nije shvaćen u svojoj pravoj vrijednosti. Naime, on je dio arhitekture historicizma koju je funkcionalizam odbacivao (Domljan, 1977: 114).

Tek nakon Drugog svjetskog rata, započinju dva kontinuirana procesa vezana uz samo središte Donjeg grada - Lenucijevu potkovu - a to su spoznaja njene vrijednosti i utvrđivanje njezine zaštite (Knežević, 1996: 289). Povijest umjetnosti prepoznaje je tada kao izvorno graditeljsko djelo kulture 19. stoljeća te joj dodjeljuje naziv Lenucijeva potkova (Knežević, 2000: 101). No, iako je valorizirana, za pokretanje same akcije zaštite potkove trebalo je proći još neko vrijeme.

Tako se još 1959. godine, u sklopu natječaja za izradu idejnog nacrtu urbanističkih rješenja prostora između Ilice, Frankopanske, Gundulićeve, Trga Maršala Tita, Mažiranićevog i Marulićevog trga i Mihanovićeve ulice, predlaže rušenja zgrade Rektorata te zgrade pjevačkog društva Kolo (Dakić, 1977: 88). S druge pak strane, protivilo se bilo kakvim intervencijama na području Zrinjevca, smatrajući jedinom mogućom promjenom adaptaciju postojećih građevina za različite funkcije (Dakić, 1977: 88). Upravo to nam govori o različitom stupnjevima vrednovanja različitih dijelova Lenucijeve potkove. Naime, iako se uviđa vrijednost određenih dijelova potkove, još uvijek, ona se ne poima kao cjelina. Stoga je istočni, stariji i reprezentativniji krak uživao veću razinu zaštite od zapadnog, mlađeg kraka koji je uvijek bio podložan intervencijama o čemu svjedoči i zgrada Željploha, neprikladna interpolacija na Trgu Maršala Tita.

Za očuvanje objekta poput zgrade Rektorata bilo je ključno osnivanje *Zavoda za zaštitu spomenika kulture* u Zagrebu 1961. godine (Benić-Hlebec, 1977: 84). Naime, njime započinje politika aktivne zaštite reprezentativnih objekata.¹⁶ Kako je nedugo prije toga

¹⁶Razdoblje aktivne zaštite spomenika započinje nakon Drugog svjetskog rata. Aktivna zaštita spomenika promatra objekte i ambijente kao dijelove živog organizma. Zbog toga se proširuje interes od zaštite pojedinačnih objekata na čitave blokove, četvrti, naselja, gradove i šire

valorizirana i secesija kao stil, došlo je do promjene vrednovanja mnogih secesijskih objekata rasprostranjenih i na trgovima Lenucijeve potkove.

Za očuvanje Lenucijeve potkove ali i čitavog Donjeg grada bila je još važnija odluka o valorizaciji ne samo pojedinačnih objekata već i čitavih urbanističkih cjelina. *Zavod za zaštitu spomenika kulture* grada Zagreba tako već 1962. godine donosi rješenje da se u *Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba* upiše urbanistička cjelina Donji grad s trgovima, ulicama i parkovima koji danas nose naziv: Trg Maršala Tita, Rossweltov trg, Mažuranićev trg, Marulićev trg, Botanički vrt, Starčevićev trg, Trg kralja Tomislava, Zrinski trg, te urbanistička cjelina Vlaške ulice od Bakačeve do Draškovićve ulice (Dakić, 1977: 99). U obrazloženju ove odluke ističe se kako navedene cjeline predstavljaju dokument historicističkog razvoja grada te predstavljaju najvrednije svjedočanstvo urbanizma i arhitekture 19. stoljeća na našem području (Benić-Hlebec, 1977: 84). Ističe se također vrijednost prstena parkova koji se ubrajaju u antologiju europskog urbanizma 19. stoljeća.

Godine 1968. *Zavod za zaštitu spomenika kulture* upisuje u *Registar nepokretnih spomenika kulture grada Zagreba* urbanističku cjelinu Stari grad Zagreb koja je obuhvaćala Gornji grad i čitavi Donji grad (Dakić, 1977: 99). Tim aktom, Donji grad je, baš kao i Gornji priznat kao starina tj. povijesna jezgra novog grada Zagreba. On je postao prostor u kojem se poistovjećuju pojam kulturnog povijesnog sloja i pojam gradske jezgre (Benić-Hlebec, 1977: 85).

Generalni urbanistički plan 1971. godine dijeli grad u nekoliko zona (Dakić, 1977: 94). U Zoni broj dva nalaze se sjeverni dijelovi potkove, dakle, dva ishodišna, najreprezentativnija trga Zrinjevac i Trg maršala Tita dok se u trećoj zoni nalazi ostatak potkove do željezničke pruge. To govori da, iako su 1962. godine zaštićeni svi trgovi potkove, još uvijek ih se ne sagledava kao cjelinu i ne namjenjuje se svim dijelovima ista funkcija.

Konačno, 1997. godine Lenucijeva potkova je preventivno zaštićena kao cjelina a dvije godine kasnije upisana je i u *Registar spomenika Republike Hrvatske* (Knežević, 2000: 114).¹⁷

prostore. Glavna polaznica aktivne zaštite jest jednaki pristup svim povijesnim slojevima i njihovo jednako valoriziranje (Marasović, 1983: 77).

¹⁷Pojam spomenik kulture obuhvaća vrijedne predmete, od pojedinačnog predmeta, preko arhitekture, do naselja i prostornih cjelina. U posljednje vrijeme pojam spomenika kulture

odražava se i u brizi za očuvanje grada kao estetskog, umjetničkog, prostornog i društvenog fenomena prošlog vremena (Maroević, 2007: 242)

6. Funkcija i značaj Lenucijeve potkove

6.1 Promjene u karakteru Lenucijeve potkove od Prvog svjetskog rata do 1990 -ih

Kao vrijeme nastanka Lenucijeve potkove uzima se najčešće druga polovina 19. i početak 20. stoljeća. Većim dijelom ona je dakle dovršena do Prvog svjetskog rata. U razdoblju između ratova intervencije se uglavnom svode na popunjavanje praznih prostora već osmišljenih trgova kao što je to bio slučaj s obodima Mažuranićeva i Marulićeva trga. Među većim intervencijama može se navesti podizanje hotela Esplanade na Starčevićevom trgu kojim je konačno i prekinuta osnovna ideja kontinuiranih parkova. Također, tijekom 20. stoljeća mnogi trgovi dobili su novu skulpturalnu dekoraciju što dokazuju i skulpture kralja Tomislava, Josipa Jurja Strossmayera, Marka Marulića, Frane Bulića i Povijesti Hrvata.

Kada govorimo o širem Donjem gradu, intervencije nakon Drugog svjetskog rata uglavnom su se svele na ispunjavanje praznih parcela unutar blokovske izgradnje te nadogradnju dijela starijih zgrada.

Dakle, sve u svemu možemo reći kako u povijesno – umjetničkom smislu, od 30 – ih godine 20. stoljeća Lenucijeva potkova nije znatno promijenila svoj karakter. *„Njenom izgradnjom postignuta je ravnoteža koja je isključivala potrebe za drugim intervencijama, a istodobno je odražavala poštovanje prema vrijednosti tog dijela grada“* (Maroević, 2007: 264).

Glavni povijesno - umjetnički zadatak postao je stoga očuvanje izvornog stanja cjeline kao svjedočanstva kulture historicizma. Ovaj zadatak više – manje uspješno je proveden do današnjih dana. Naše vrijeme, dakle, posljednjih 50 - ak godina donijelo je svega dvije veće interpolacije - zgradu Željplaha na Trgu Maršala Tita te Importane centra na trgu Ante Starčevića.

No, iako nije mijenjala svoj izgled, Lenucijeva potkova ipak je doživjela veliku transformaciju u posljednjem stoljeću. Ovaj put transformacija nije bila povijesno - umjetnička već sociološka. Naime, već spomenutom transformacijom Donjeg grada u novo gradsko središte, i sama Lenucijeva potkova postala je središte rastućeg velegrada.

Milan Prelog (prema Dakić, 1989: 16) ističe kako se po funkcionalnoj kompleksnosti i diferenciranosti struktura gradski centar bezuvjetno odvajaju, razlikuje od drugih dijelova

grada. Zorislav Perković (1978: 22) navodi da to što neki dio grada čini centrom jesu: društveno – povijesni faktori, simbolična vrijednost i položaj u samom gradu te sadržajna struktura. Budući da je Lenucijeva potkova već posjedovala povijesnu vrijednost i položaj u blizini dotadašnjeg centra, glavna promjena odnosila se na promjenu strukture sadržaja.

„Uži gradski centar razlikuje se od šireg gradskog područja strukturom sadržaja pa većinu poslovnih, kulturnih, znanstvenih, trgovačkih, ugostiteljskih, administrativnih i sličnih sadržaja nalazimo u spomenutom središtu grada ili jezgri dok su stanovanje, industrija te njihove popratne djelatnosti većim dijelom smještene na širem području grada.“(Svirčić, 2002: 121)

Stoga, kako bi se prilagodio svojoj novoj ulozi gradskog centra, Donji grad prolazi kroz dva osnovna procesa. Prvi je smanjivanje broja stanovnika na čitavom području posebice dijelu potkove, u korist povećanja broja ureda i drugih sadržaja javne namjene. Kao drugo, dolazi do potpunog nestanka industrije iz gradskog centra koju prati povećanje djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora (Dakić, 1989: 31).

Zoran Petraković (prema Svirčić, 2002: 120) navodi kako postoje četiri osnovne koncepcije gradskog centra. Prvo je reprezentativni (monumentalni) centar, drugo je poslovni centar (*Central Business District*) treće je društveno kulturni centar i posljednje jest multifunkcionalni centar.

Funkcionalnom transformacijom Donji grad je preuzeo karakteristike prvih triju navedenih centara, dakle, on je postao multifunkcionalni centar. To pokazuje i istraživanje Milana Preloga iz 1978. godine prema kojem Donji grad sadržava mnoštvo različitih funkcija, dakle, nije specijaliziran ni u jednoj. Najveći dio prostora tada zauzimaju stanovi sa 58,1%. Iza njih slijede uredi privrednih organizacija sa 7,1%, škole i fakulteti sa 5,1%, skladišta sa 3,4%, te trgovine sa 3,2%. Podjednako su zastupljene znanstvene i socijalne ustanove (2,9%), obrti i servisi (2,7%) te uredi i uprave pravosuđa (2,1%). Najmanje su zastupljene kulturne ustanove sa 1,7% (Prelog, 1979: 27).¹⁸

¹⁸Studija *Funkcije gradskog centra i podcentra u zagrebačkom gradskom prostoru* ugovorena je u sklopu četiri sociologijsko – ekonomske studije 1971. godine. Studija je trebala poslužiti za potebe izrade *Provedbenog urbanističkog plana grada Zagreba*. U izradi ove studije sudjelovali su Milan Prelog kao voditelj istraživanja te Stipe Šušvar, Ognjen Čaldarović, Slavko Dakić, Miljenko Fischer, Fedor Kritovac, Miroslav Jilek, Jasenka Kodrnja, Vladimir Lay, Nataša Lončar Butić, Maja Minček Maroveić, Zorislav Perković, Melita Richter i Miroslav Tadić.

6.2 Lenucijeva potkova kao javni prostor

Lenucijeva potkova kao cjelina, bez obzira na mnoštvo zgrada koje sadrže različite funkcije, prvenstveno je niz trgova, dakle, javni prostor. Ovu tvrdnju potkrepljuju i različite definicije javnih prostora koje odgovaraju sadržaju i karakteru potkove.

Javni prostori su oni koji po svojim osobinama i svojoj funkciji služe javnoj svrsi, omogućavaju socijalnu komunikaciju, pristupačni su i otvoreni svima (Zlatar, 2008: 125). To je fizički prostor u kojemu se reflektiraju kultura, običaji, osobne impresije, javne vrijednosti i svakodnevne prakse jednog društva u trenutnoj konjunkturi vremena.

Najtipičniji primjeri javnog prostora su upravo trgovi. Naime, dok su ulice mjesta namijenjena prolazu, trgovi su javna mjesta upravo zbog zaustavljanja, socijalnog komuniciranja i kolektivnog pamćenja do kojeg dovode (Svirčić, 2002: 119).

Kao jednu od glavnih karakteristika javnog prostora Ognjen Čaldarović (2011: 121) navodi njihovu otvorenost i vizualnu dostupnost dvadeset i četiri sata dnevno. S obzirom na ovaj uvjet možemo zaključiti kako su svi trgovi Lenucijeve potkove javni prostori, osim Botaničkog vrta koji je ograničen u uporabi i samim time postaje polujavni prostor.

Istraživanje provedeno za izradu studije *Urbana drama Donjeg grada*¹⁹ pokazalo je kako većina ispitanika, kako stanovnika Donjeg grada, tako i stanovnika drugih dijelova Zagreba, kao jedno od omiljenih mjesta u gradu navode upravo dva najstarija trga Lenucijeve potkove – Trg Maršala Tita te Trg Nikole Šubića Zrinskog (Dakić, 1989: 69). Upravo ovaj podatak govori kako se funkcija Lenucijeve potkove kao javnog prostora nije mnogo promijenila od njenog nastanka pa do danas.

No, razlog njene popularnosti se promijenio. Dok je ranije posjećivanje bio rezultat sadržaja i opremljenosti prostora, danas opremljenost i sadržaji imaju mnogo manju ulogu (Dakić, 1989: 20). Stupanj uređenosti javnog prostora danas služi samo kao osnova za ispunjavanje socijalnih funkcija prostora.

¹⁹*Urbana drama Donjeg grada* naziv je studije iz 1989. godine u čijoj su realizaciji sudjelovali Slavko Dakić, Tomislav Perković, Ivan Rogić (voditelj izrade studije i metodologije), Andreja Stojković. Istraživanje ove studije provedeno je u sklopu istraživačkih priprema za *Provedbeni urbanistički plan Donjeg grada*. Njen osnovni cilj bio je identifikacija i analiza stavova i aspiracija građana Donjeg grada u pogledu nekih ključnih aspekata urbane preobrazbe Donjeg grada. Pritom je provedeno anketnoterensko istraživanje na stanovnicima Donjeg grada kao i stanovnicima drugih naselja Zagreba (Dakić, 1989: 9).

Naime, Prelogovo istraživanje iz 1978. godine pokazalo je kako je glavni razlog posjete gradskom centru tada bio obavljanje kupnje u njemu dok su povijesno tradicijski i komunikacijski elementi zapostavljeni. Dakle, kao glavni razlog posjećenosti centra navodi se nejednaka opremljenost ostalih dijelova grada. Ovakvo stanje danas se znatno promijenjeno. Naime, prema istraživanju Rogić, Mišetić, Štambuk (2004: 30) kada su građani bili upitani koje djelatnosti obavljaju u gradskom centru u koje u svom kvartu, pokazalo se da gotovo sve svakodnevne sadržaje poput trgovine, crkve, banke, apoteke i zdravstva oni koriste u svom kvartu.²⁰

No, ipak, unatoč izgradnji trgovačkih centara i opremanja drugih dijelova grada centar grada, posebice područje Lenucijeve potkove i dalje je posjećeno. Jedan od glavnih razloga za to jest taj što je područje Lenucijeve potkove postalo simbol identiteta grada (usp. Dakić, 1989: 56). Ono ima karakteristiku vremenske slojevitosti, dakle čuva sjećanja na vremena, ljude, kako je nekad bilo. No, osim simboličkog značaja trgovini poput Zrinjevca sa sobom nose i emotivni značaj za svaku pojedinu osobu koja često neke svoje vlastite uspomene vezuje uz ovaj prostor. Također, trgovini Lenucijeve potkove, napose Zrinjevac često su poprište različitih gradskih manifestacija putem kojih građani također stvaraju uspomene te postižu osjećaj vezanosti.

Dakle, Lenucijeva potkova, kao i ostatak povijesne jezgre Zagreba, postala je dio samoodređenja na osobnoj i socijetalnoj razini (usp. Čaldarović, 2011: 122). No, upravo se to ponekad percipira kao problem. Naime, kao što smo već ranije naveli, širećem velegradu dosadašnja gradska jezgra postala je premala. Stoga se *Generalnim urbanističkim planom* iz 1971. godine previđa stvaranje dvanaest sekundarnih centara kako bi se postojeće središte rasteretilo. Za policentizam se zalagao i Milan Prelog. No, pokazalo se da Donji grad ipak nije moguće decentralizirati upravo zbog toga što funkcije nisu glavni razlog njegove posjećenosti.

Nije moguće proizvesti uspješan javni prostor koji bi zamijenio Donji grad. Naime, fizička forma tj. urbana matrica samo je jedan od elemenata uređenja javnosti u suvremenom gradu (Čaldarović, 1996: 86). Fizička okolina je pozornica za ljudske aktivnosti, ona ih može inhibirati ili olakšati ali ne može ih determinirati ili generirati (Hrzić 1995: 276).

²⁰ Navedeni podatci dio su opsežnog istraživanja urbanih aspiracija Zagrepčana nazvanog *Živjeti u Zagrebu* provedenog u travnju 2004. godine za potrebe Gradskog zavoda za planiranje, razvoj i zaštitu čovjekova okoliša.

Što to zapravo znači? Mogli bismo reći kako bi u nekom drugom dijelu grada mogli proizvesti javne prostore sličnog izgleda i sadržaja poput npr. Zrinjevca, no to ne znači da bi oni bili jednako posjećeni poput pravog Zrinjevca. Razlog tome je upravo taj što novim prostorima nedostaje komponenta socijalne memorije koja se može steći jedino protokom vremena (Čaldarović, 2011: 131). Dakle, kao što je bila potrebna izgradnja novih dijelova grada naspram kojih je Donji grad postao star da postane dio povijesne jezgre, tako i za nova naselja treba proći dovoljno vremena da bi ona postala stara i simbolička (usp. Čaldarović, 1987: 231).

6.3 Lenucijeva potkova kao privatni prostor

Unatoč svojoj prvenstveno javnoj namjeni Lenucijeva potkova za neke građane također je mjesto stanovanja. Većina građevina na obodu trgova Lenucijeve potkove nastala je upravo u svrhu privatne namjene. Ona je bila mjesto na kojem su bogati Zagrepčani gradili svoje privatne palače te ih onda nastanjivali ili iznajmljivali. Ove palače tijekom 20. stoljeća pretvorene su u višestambene objekte koji se koriste kao rezidencijalni prostori ili kao uredi.

I dok je tijekom 19. stoljeća Lenucijeva potkova bila najpoželjnije mjesto za stanovanje u gradu, danas su stvari nešto drugačije. Život u ovom dijelu grada i danas ima brojne prednosti kao što su blizina i pristupačnost svih usluga. No tijekom vremena javili su se i brojni nedostaci. U prvu skupinu nedostataka spadaju problemi vezani uz život u samom centru grada kao što su buka, loši ekološki uvjeti te neprilagođenost marginalnim skupinama kao što su stariji ljudi i mala djeca. Drugu skupinu nedostataka čine problemi vezani uz same građevine koje su stare, neprilagođene suvremenom stanovanju, često niskih standarda komunalne infrastrukture i neodržavanih fasada.

Ove prednosti i nedostatke centra grada pokazuju i rezultati istraživanja iz 2004. godine (Rogić, Mišetić, Štambuk, 2004: 31) kada se gradski centar našao i na popisu najpoželjnijih kao i na popisu za život nepoželjnih dijelova grada.

No, čini se kako negativne strane života u centru grada ipak nadjačavaju ove pozitivne. Naime, iako je prema statističkim podacima Donji grad još uvijek gradska četvrt s najvećim brojem stanovnika, njihov broj u stalnom je padu. Prema popisu stanovništva iz 1971. godine na području Donjeg grada živjelo je 76.278 stanovnika (Perković, 1978: 19),

dok ih je prema popisu stanovništva iz 2001. samo 45.108.²¹ Ovaj pad broja stanovnika pripisuje se dvama osnovnim procesima. Prvi je proces pretvaranja Donjeg grada u poslovni centar čime se nastoji povećati broj poslovnih prostora a time i smanjiti broj privatnih prostora. To pokazuju i rezultati popisa stanovništva. Naime, prema popisu iz 1971. godine na području Donjeg grada bilo je 24.325 stanova (Perković, 1978: 20) dok ih je prema popisu iz 2001. godine 21.548 od čega 20.369 stanova služi stalnom stanovanju.²² Drugi razlog za smanjenje broja stanovništva jest i preseljavanje stanovništva, u druge, za život pogodnije dijelove grada. Pritom, treba naglasiti kako većinom odlaze mlađi stanovnici, a ostaju stariji. To pokazuje i popis stanovništva iz 2001. godine prema kojem je Donji grad gradska četvrt s najvećim postotkom stanovništva starijeg od 65 godina.²³

Ovakvo stanje, za područje Donjeg grada predstavlja veliki problem. Naime, unatoč velikoj dnevnoj cirkulaciji ljudi nužno je da Donji grad zadrži i svoje lokalno stanovništvo. Bez njih Donji grad bi postao samo spomenik, sredstvo profita, dakle, zadržao bi svoju povijesno - umjetničku ali bi izgubio svoju socijalnu vrijednost. To dokazuju i primjeri mnogih američkih i europskih gradova koji su pretvorili svoje gradske centre u poslovne centre što je dovelo do potpunog iščezavanja ljudi iz njih nakon radnog vremena.

Prilikom revitalizacije Donjeg grada trebalo bi stoga upravo poraditi na naglašavanju ovih pozitivnih strana te učiniti Donji grad mjestom povoljnim za život. Dakle, nužno je osigurati osnovnu sigurnost mjesta, ekološku kvalitetu, te funkcioniranje niza sadržaja gradskog života, posebice osnovnih infrastrukturnih sistema i javnog prijevoza (Dakić, 1990: 41).

No, kada se to i učini javlja se drugi problem vezan uz stanovništvo centra – proces promjene strukture stanovništva tj. njihova segregacija. Naime, procesom gentrifikacije²⁴ tj.

²¹ Dostupno na:

http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/gradske_cetvrti_gz_stanovnistvo_kucanstva_stanovi_2001/publikacija_10-56.pdf

²² Dostupno na:

http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/gradske_cetvrti_gz_stanovnistvo_kucanstva_stanovi_2001/publikacija_88-102.pdf

²³ Dostupno na:

http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/gradske_cetvrti_gz_stanovnistvo_kucanstva_stanovi_2001/publikacija_10-56.pdf

²⁴ Proces gentrifikacije znači urbano uljepšavanje, urbanu obnovu i njihov socijalni okvir. Ona podrazumijeva poduzimanje određenih akcija (privatnom ili državnom inicijativom) u izgled grada i nekih gradskih dijelova u svrhu njihova uređivanja i uljepšavanja. U svijetu,

urbanim poljepšanjem kada se poboljša izgled nekih dijelova gradskog centra tj. kada se riješe svi navedeni problemi, iz njih se iseljava siromašnije stanovništvo koje zamjenjuju viši slojevi. Naime, za razliku od američkih gradova gdje su centri gradova postali poprišta kriminala i nepoželjni za život, kod nas je još uvijek najskuplji stambeni prostor upravo u centru grada, a život u njemu znak socijalnog prestiža.

Upravo zbog činjenice da kod nas gradski centar još uvijek ima veliku simboličku vrijednosti kao i atrakcijsku moć javlja se i treći problem – problem privatizacije javnog prostora. Ovaj problem javlja se već nakon Drugog svjetskog rata u vidu popunjavanja unutrašnjosti Donjogradskih blokova skladištima i obrtima (Zlata, 2008: 126). Do kraja stoljeća ovaj problem poprimio je mnogo veće razmjere pojavom tzv. pseudojavnih ili polujavnih prostora čiji su najbolji primjer trgovački centri. Prvi primjer ovakvih polujavnih prostora javio se upravo sredinom 90 – ih godina na južnom kraku Lenucijeve potkove. Radi se naime o podzemnom trgovačkom centru poznatom i danas kao Importane centar. Importane centar predstavlja najbolji primjer je postsocijalističke revitalizacije i gentrifikacije koju provode ambicije pojedinca (Svirčić, 2011: 307).

Ovaj problem polujavnih prostora i ambicije pojedinca koje ugrožavaju javni prostor postao je ponovo aktualan prije dvije godine izgradnjom još jednog trgovačkog centa na području Donjeg grada – Centra Cvjetni.

6.4 Lenucijeva potkova kao mjesto tercijarnih djelatnosti

Funkcionalnom diferencijacijom gradskog područja, sekundarni sektor djelatnosti potiskuje se iz gradskog centra dok djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora jačaju. Naime, industrija se seli u mala središta dok se u gradu zadržavaju manji obrti i servisni pogoni (Čaldarović, 1987: 23).

Među najjačim djelatnostima tercijarnog sektora ističu se trgovina i ugostiteljstvo.

Kada su građani u već spomenutom istraživanju 2004. godine upitani koje djelatnosti obavljaju u svome kvartu a radi kojih odlaze u centar grada, jedine djelatnosti koje su postotkom više u centru nego u vlastitom kvartu su posjet specijaliziranim trgovinama,

ovaj procesi javlja se nakon Drugog svjetskog rata kao posljedica rušenja brojnih gradova ali i zbog opadanja kvalitete života u središtu grada (Svirčić, 2002: 122).

kafićima, restoranima (Rogić, Mišetić, Štambuk, 2004: 30). Ovaj podatak nam kazuje da nakon šetnji, dakle korištenja gradskog centra kao javnog prostora na drugom mjestu razloga njegove posjećenosti i dalje je korištenje djelatnosti tercijarnog sektora.

Najveća koncentracija ovih sadržaja nalazi se upravo na području Donjeg grada. Trgovački potencijal Lenucijeve potkove počeo se iskorištavati još od njenog nastanka. Naime, prizemlja velike većine privatnih palača na obodima trgova pretvorena su u specijalizirane trgovine i kavane. Ipak, najveći razvitak tercijarnog sektora zabilježen je između 1990. godine i 2000. godine.

Kao jedan od glavnih uzroka smještanja ovih djelatnosti na području Lenucijeve potkove može se navesti privlačnost lokacije u centru grada. Naime, iako su trgovačku ulogu centra grada preuzeli već spomenuti polujavni prostori tj. trgovački centri i ona više nije jedan od glavnih razloga za posjećivanje centra, on je ostao mjesto gdje se uvijek može računati s velikim brojem slučajnih prolaznika koji će u šetnji razgledavati izloge i nešto neplanirano kupiti ili sjesti na kavu.

Pretvaranje prizemlja stambenih zgrada u poslovne prostore ima obostranu korist. Naime, dok poslovni prostori svojoj lokaciji u centru duguju uspješnost poslovanja, oni vraćaju centru „uslugu“ na dva načina. Kao prvo, poslovni prostori svojim sadržajima povećavaju atrakcijsku moć centra, dakle, ako se radi o nekom privlačnom sadržaju on će privući ljude u središte. Kao drugo, poslovni prostor poboljšava i sam izgled centra, dakle, vlasnik poslovnog prostora zajedno sa stanarima zgrade u kojoj se nalazi brine da zgrada bude valjano održavana (Dakić, 1989: 34).

6.4 Lenucijeva potkova kao mjesto kvartarnih djelatnosti

Jedan od brojnih razloga nastanaka Lenucijeve potkove bio je kako bi smjestio brojne administrativne funkcije za koje više nije bilo mjesta na Gornjem gradu. Na Donjem gradu 1978. godine najznačajniju grupu sadržaja čine upravo uredi privrednih organizacija i uprave kao što su banke, osiguravajući zavodi, pošte ali i različite privredne organizacije od lokalnog do republičkog značaja (Perković, 1978: 23). Najjača koncentracija ovih posljednjih upravo je na istočnoj strani Zrinjevca gdje su danas uglavnom uredi državnih oragana, sudovi i ministarstva.

Kada govorimo o razlogu smještaja ovih institucija na prostoru Lenucijeve potkove, kao glavni razlog treba upravo navesti lokaciju u centru grada. To posebice vrijedi za banke i ostale urede. No, kada se radi o republičkoj funkciji sam smještaj ujedno je i povezan s određenom simbolikom. Naime, Donji grad jedno je od mjesta gdje se država samoodredila pa stoga lokacija na ovom prostoru postaje dio državnog identiteta i političke tradicije (Dakić, 1989: 31).

Među djelatnostima od državnog značaja spadaju također i kulturne i obrazovne ustanove. Kao što smo na početku napomenuli, Lenucijeva potkova nastala je, kako u socijalne, tako i u edukativne svrhe. U skladu s duhom utemeljiteljskog razdoblja ona je oblikovana kao glavni kulturni i edukativni centar grada. Ovu svoju kulturnu i edukativnu funkciju Lenucijeva potkova uspjela je zadržati do danas.

6.6 Lenucijeva potkova i problem prometa

Kao jedan od glavnih problema Lenucijeve potkove ali i šireg gradskog centra navodi se problem prometa. Naime, Lenucijeva potkova stvorena je kako bi zadovoljila potrebe građana 19. stoljeća kada još nisu postojali osobni automobili a tramvajski promet bio je u svojim začetcima. Stoga, naglom automobilizacijom u 20. stoljeću povijesna jezgra postaje ugrožena.

1901. godine na zagrebačkim ulicama pojavio se prvi automobil.²⁵ Do kraja Drugog svjetskog rata bilo ih je još uvijek manje od 1000 (Kampuš, Karaman, 1979: 239). Automobilski promet jače se razvija od 1965. godine kada se i javljaju prvi problemi poput nemogućnosti kretanja autobusa i tramvaja (Čaldarović, 1987: 174). Već 1973. godine procjenjuje se da broj automobila u Zagrebu iznosi 80.000 (Kampuš, Karaman, 1979.). Prema istraživanju iz 2004. godine 91,9% anketiranih slaže se da je u gradu zavladao prometni kaos (Rogić, Mišetić, Štambuk, 2004: 19).

Ovakav nagli porast broja automobila izazvao je brojne probleme u čitavom gradu kao što su gužva, ekološki problemi te problemi parkiranja. Ovi problemi najizraženiji su upravo u gradskom centru zbog dva osnovana razloga. Kao prvo, stare ulice nisu prilagođene automobilskom prometu te su često preuske za normalno odvijanje prometa. Kao drugi razlog

²⁵ Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba

možemo navesti atraktivnost gradskog centra zbog čega u njega stalno pristižu novi posjetitelji a time i automobili pa se stvaraju i veće gužve nego u drugim dijelovima grada (Čaldarović, 1987: 187)

Istraživanje za studiju *Urbana drama Donjeg grada* pokazuju kako ovom problemu građani predlažu dva proturječna rješenja. Naime, jedna skupina građana zastupa ideju o povećanju broja javnih podzemnih garaža na području parkova Donjeg grada, dok drugi predlažu potpuno ukidanje privatnog prometa iz gradskog centra.

Po brojnosti ipak prevladavaju ovi drugi. Naime, prema istraživanju provedenom 1989. godine najveći broja anketiranih zalaže se za formiranje više pješačkih zona oko donjogradskih trgova (Dakić, 1989: 103). Također, u istraživanju provedenom dvije godine ranije više od 80% ispitanika smatra da je potrebno ograničiti kretanje osobnih automobila po gradskom centru a 43% njih smatra da bi ova zabrana trebala vrijediti za sve ulice u centru (Čaldarović, 1987: 187).

Ni jedno rješenje danas nije potpuno prihvaćeno. Naime, izgradnjom podzemnih garaža riješio bi se samo jedan od prometnih problema, problem parkiranja no on bi ugrozilo povijesno – umjetničku vrijednost ambijenta. Da ovo rješenje nije prikladno pokazao je i primjer gradnje podzemne garaže na Cvjetnom trgu. Brojni protesti građana ukazali su na porast svijesti o zaštiti spomenika u posljednjih dvadesetak godina. S druge strane, teško je i ograničiti promet automobila u samom gradskom centru tj. razlučiti na koje dijelove bi se ta zabrana treba odnositi.

Kao rješenje ovog problema Ognjen Čaldarović (1987: 174) i Slavko Dakić (1989: 108) predlažu poboljšanje atraktivnosti javnog prijevoza koje bi automatski dovelo i do smanjenja privatnog prometa a time i manjih gužva kao i smanjenja ekoloških problema i buke.

7. Studija slučaja: Parkovi Lenucijeve potkove danas

Kako bi se utvrdilo današnje stanje Lenucijeve potkove, te kako se ono reflektira na stanovnike grada Zagreba provedeno je manje terensko istraživanje. Istraživanje se provodilo u vremenskom periodu od dva mjeseca počevši sa 1. svibnjem 2012. godine pa do 1. srpnja 2012. godine na sedam različitih lokacija, dakle svim trgovima Lenucijeve potkove osim Botaničkog vrta koji je polujavnog karaktera. Pritom su korištene dvije metode.

Prva metoda koja je korištena jest metoda promatranja. Istraživanje primjenom ove metode uključivalo je boravak, te šetnju obodima trgova na kojima je provedeno istraživanje. Istraživanje je provedeno radnim danom kao i vikendom u vremenskom periodu od 7 do 21 sat. Istraživanje je pritom uključivalo dolazak na neki od trgova te bilježenje uobičajenih aktivnosti i obrazaca ponašanja prisutnih na pojedinim trgovima. Također, posebna pažnja obraćena je i na samu dobnu strukturu stanovnika koji borave na ovim trgovima te kako se ona mijenja protokom dana. Svaki od trgova u navedena dva mjeseca bio je posjećen više puta tijekom svih doba dana. Duljina zadržavanja na pojedinom trgu ovisila je o broju ljudi i količini aktivnosti na pojedinom trgu te je varirala od nekoliko minuta do nekoliko sati.

U rezultate istraživanja također su unesena i neka zapažanja o navedenim trgovima koja su donesena i prije provođenja samog istraživanja. Pritom se uglavnom misli na razna događanja koja se tijekom godine izmjenjuju na trgovima.

Sljedeća metoda koja je korištena jest metoda niskostrukturiranog intervjua. Intervjui su provedeni na dvadeset ispitanika s otprilike dva do četiri ispitanika na svakom od trgova potkove. Ispitanici su odbrani slučajnim odabirom između osoba koje već borave na nekom od trgova potkove. Dakle, osnovni uvjet bio je da ispitanik već boravi na navedenom trgu tj. sjedi ili šeće a da nije samo slučajni prolaznik. Prilikom odabira ispitanika nastojalo se da podjednako budu zastupljena oba spola i sve dobne skupine. Kao ispitanici uzeti su u obzir samo punoljetne osobe koje su izjavile da žive u gradu Zagrebu. Samo istraživanje provedeno je na trgu na kojem je ispitanik boravio i razgovor je sniman diktafonom. Vrijeme provođenja intervjua je variralo od 5 minuta pa do 1 sat ovisno o ispitanikovoj spremnosti na razgovor ali i poznavanju navedenog trga kao i šireg Donjeg grada. Većina intervjua provedena je u vremenskom razdoblju od 15 do 19 sati kada trгови bilježe najveći broj posjetitelja.

Prije samog istraživanja ispitanici su bili usmeno obaviješteni o predmetu, svrsi i ciljevima istraživanja, o načinu na koji će se prikupljeni podaci rabiti, načinu zaštite

anonimnosti sudionika i povjerljivosti podataka, mogućim štetama i koristima vezanim uz sudjelovanje, dobrovoljnosti sudjelovanja prilikom čega je bilo naglašeno da u svakom trenutku mogu prekinuti daljnje sudjelovanje u istraživanju. Pristanak za sudjelovanje u istraživanju prikupljen je usmenim putem. Također prije provedbe samog istraživanja ispitanici su bili upitani da li znaju što označava termin Lenucijeva potkova. S obzirom da se radilo o odgovorima prije dobivanja pristanka za istraživanje njihovi odgovori nisu uneseni u transkript intervjua ali su zabilježeni od strane istraživača. Bez obzira na njihovu upoznatost s Lenucijevom potkovom ispitanici su još jednom bili obaviješteni što je Lenucijeva potkova, koje trgove uključuje, te su im navedeni trgovi pokazani na karti grada Zagreba (Sl. 1)

S obzirom da je za provođenja intervjua bilo nužno da ispitanici budu punoljetni te stanovnici grada Zagreba oni su prvo bili upitani o svojim sociodemografskim obilježjima kao što su dob, prebivalište (u kojem dijelu grada žive, općina ili kvart) te da li su rođeni u Zagrebu ili su doselili. S obzirom da je istraživanje anonimno, ispitanici su u označeni rednim brojem kronološki sa svojim spolom i dobi. Nakon toga istraživanje je bilo podjeljno u dva dijela. Ispitanici su tako prvo upitani o trgu Lenucijeve potkove na kojem su zatečeni dakle, koliko često njime prolaze, koji su razlozi posjećivanja, koje sadržaje koriste, što im se posebno sviđa, što bi mijenjali. Drugi dio pitanja odnosio se na ispitanikov doživljaj Lenucijeve potkove kao cjeline referirajući se na pet osnovnih tema postavljenih u ranijem poglavlju, dakle, Lenucijeva potkova kao javni prostor, Lenucijeva potkova kao privatni prostor, Lenucijeva potkova kao mjesto tracijskih djelatnosti, Lenucijeva potkova kao mjesto kvartarnih djelatnosti te Lenucijeva potkova i problem prometa. S obzirom da se radi o niskostrukturiranom intervjuu zadana je samo osnovna struktura pitanja koja je bila jednaka na svim lokacijama dok su ostala potpitanja modificirana u skladu s ispitanikovim stavovima tj. njegovom interesu, upućenosti i znanju o pojedinoj temi.

S obzirom na navedena zapažanja ali i dobivene odgovore ispitanika, u daljnjem tekstu pokušat ćemo utvrditi koji se to urbanistički, stambeni, perceptivni i prometni problemi danas vežu uz pojedine trgove potkove, a koji uz Lenucijevu potkovu kao cjelinu.

7.1 Lenucijeva potkova kao javni prostor

U vremenu postmoderne ranija uloga trgova se počinje gubiti (Horvat, 2007: 123). Javni prostori kao takvi postaju ugroženi iz dva razloga (Svirčić, 2011: 308). Kao prvi razlog ove ugroženosti treba navesti širenje polujavnih prostora poput trgovačkih centara koji postaju nova mjesta sastajanja, druženja i kupovine, dok kao drugi razlog treba navesti razvitak novih informacijskih tehnologija poput računala, mobitela i Interneta koji smanjuju potrebu za sastajanjem i druženjem uživo (Čaldarović, 2011: 13).

Ipak, trgovi Lenucijeve potkove kao povijesni trgovi u centru grada uspjeli su zadržati svoju izvornu socijalnu funkciju kao mjesta zabave, odmora i šetnje. Naime, za vrijeme sunčanog popodneva, bilo radnim danom ili vikendom, gotovo je nemoguće prošetati se Lenucijevom potkovom a da na svakom od njenih trgova ne zateknemo barem nekolicinu ljudi.

S obzirom da je istraživanje provedeno tijekom dva proljetno - ljetna mjeseca svi trgovi Lenucijeve potkove pokazali su se kao izrazito posjećeni i to u gotovo svako doba dana.

Ovaj dio grada bilježi veliki broj ljudi od samog jutra. Pritom treba napomenuti kako se uglavnom radi o prolaznicima koji prolaze uz obode trgova no ne zadržavaju se na njima. Najveća gužva bilježi se od 7 do 10 sati što treba pripisati odlasku na posao, fakultet, školu itd. Što se tiče samih ljudi koji borave na trgovima njih je u ove rane jutarnje sate malo; radi se uglavnom o nekoliko pojedinaca koji sjede na obodnim klupama ili šeću pse. Kako dan prolazi postepeno se povećava broj posjetitelja svih trgova. Najveća koncentracija ljudi na gotovo svim trgovima je u popodnevnim satima, točnije od 14 do 19 sati. Od 15 do 17 sati trgovi broje i najveći broj prolaznika što se ponovo može povezati s dolaskom ljudi s posla, škole, fakulteta. Nakon 19 sati broj ljudi što borave na trgovima se uglavnom smanjuje, te se svodi na nekolicinu ljudi koji se druže ili šeću pse. Ipak, ovo pravilo ne vrijedi za sve trgove.

Dakle, opaženo je kako svaki od trgova ima svoju posebnost tj. kako se svaki od njih razlikuje po količini i vrsti aktivnosti koja se na njemu odvija kao i dobnoj strukturi stanovnika koji borave na pojedinim trgovima.

Kao najposjećeniji trg tijekom čitava dva mjeseca istraživanja istaknuo se najstariji trg potkove – onaj Nikole Šubića Zrinskog. Na ovom trgu od ranog jutra pa do kasno navečer ima ljudi i to ljudi svih dobni skupina. Često se radi o pojedincima koji sjede na obodnim

klupama i nešto čitaju ili pišu. No, u zadnjih nekoliko godina na Zrinjercu su se počele okupljati i veće grupice ljudi koji sjede na travi i druže se (Sl. 80). Trg je izrazito živ i tijekom vikenda kada na njega dolaze i obitelji s djecom. Kao glavni razlog posjećenosti ovog trga ispitanici su istaknuli blizinu glavnog trga te to što ima dovoljno hlada. Također, treba istaknuti kako je ovo jedini trg potkove koje je mjesto nekih većih događanja. Pritom se ovi događaji uglavnom odnose na razne koncerte i sajmove, posebice u vrijeme božićnih i novogodišnjih blagdana.

Kao drugi po posjećenosti i količini aktivnosti istaknuo se još jedan trg istočnog kraka potkove – Trg kralja Tomislava. Na ovom trgu hlada ima tek nešto na obodima tako da je manje posjećen tijekom dana. Aktivnost na trgu najveća je u kasno popodne kada se na njemu okupljaju veće skupine mladih ljudi koji sjede na travi i druže se, piju i pjevaju (Sl. 82). Iako je slična aktivnost primijećena i na Zrinjercu, uočeno je kako su na Tomislavcu nešto veće grupe ljudi. Kao jedna od prednosti ovog trga ističe se i blizina trgovačkog centra u kojemu posjetitelji trga mogu lako kupiti piće i to 24 sata na dan. Upravo zbog toga, dok na drugim trgovima broj posjetitelja nakon 19 sati pada, na ovom trgu on raste. Ovaj trg također zna biti poprište nekih događanja, no najčešće se radi o događajima vezanim uz reklamu nekog proizvoda pri čemu je iskorištena lokacija tj. blizina Glavnog kolodvora koja osigurava veliki protok ljudi.

Za razliku od ova dva trga istočnog kraka, treći od njih – Trg Josipa Jurja Strossmayera odražava potpuno drugačiju atmosferu. Na njemu se najčešće okupljaju stariji ljudi ali i oni mlađi željni mira i tišine koja nije osigurana na susjednim trgovima. Oni tako najčešće sjede na obodnim klupama, sami ili u manjim grupama po dvije – tri osobe (Sl. 81). Posjetitelja najviše ima od prijepodne pa do navečer kada prestaju sve aktivnosti na trgu. Ovaj trg ima i manje ograđeno dječje igralište tako da ga u popodnevnim satima posjećuju i roditelji sa djecom.

Što se tiče Trga Ante Starčevića, istraživanje je pokazalo kako ljudi rijetko kad dolaze ciljano na ovaj trg. Kao najbitniji element za posjetu ovog trga istaknula se blizina Glavnog kolodvora i trgovačkog centra (Sl. 83). Na njemu tako najčešće borave slučajni prolaznici koji imaju viška vremena pa se dolaze skloniti u hlad dok čekaju vlak ili autobus. Ipak, zbog blizine navedenih sadržaja ovaj trg ne pruža mir i tišinu kao Strossmayerov trg. Dodatnu živost daju mu i mnogobrojni kafići uz njegov istočni rub, popunjeni većinu dana (Sl. 84).

Što se pak tiče zapadnog kraka potkove, kao najposjećeniji trg istaknuo se Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića. S obzirom da se u sklopu ovog trga nalazi i dječje igralište, veće od onog na Strossmayerovu trgu, njega u kasno popodne posjećuju roditelji, bake i djedovi s djecom, te ljudi s psima (Sl. 85). Ipak, tijekom vikenda, broj posjetitelja se znatno smanjen. Na njemu se tek kasno navečer okupljaju grupice mladih koji se družu.

Dobro posjećenim čini se i Trg maršala Tita, ali samo na prvi pogled. Naime, ovaj trg je više tranzitnog karaktera. Kao najveći atrakcijski element ističu se dva fakulteta koja osiguravaju veliku dnevnu cirkulaciju ljudi ali se oni rjeđe zadržavaju na samom trgu a i rjeđe se okupljaju u velikim grupama (Sl. 86). Također, s obzirom da se na trgu nalazi i kazalište, trg je posjećen i u večernjim satima, naročito vikendom.

Kao najmanje posjećen trg potkove, kako radnim danom, tako i vikendom istaknuo se Trg Marka Marulića. Na njemu najčešće boravi samo nekolicina ljudi koji najčešće sami sjede na obodnim klupama. Radi se najčešće o ljudima željnim mira i tišine ili jednostavno uživanja u prirodi. Također, često ga posjećuju i stanovnici iz obližnjih zgrada koji na navedenom trgu šeću pse.

Kada su posjetitelji trgova upitani što im se najviše sviđa na trgu na kojem su zatečeni tj. zašto upravo njega posjećuju dobiveno je mnogo različitih odgovora.

„Dolazim radi šetnje, zabave, druženja... šopinga u Ilici. U biti najčešće kad idem u grad onda na povratku sjednem ovdje, tu mi je nekak' na pola puta do glavnog pa malo predahnem... sviđa mi se zelenilo... evo to što je blizu centra tj. glavnog trga... a ipak... ne znam... kao ambijent, nemaš dojam da si u centru... dopušta da se odmakneš od gužve i auta s ulice.“ (ispitanik 1, 22 godine, Trg Nikole Šubića Zrinskog)

„Ljepota i... vizualni dojam, zelenilo, lijepa fontana... biti cjelokupni ugođaj... U biti izaberem ovo mjesto ako imam neku pauzu ak' moram čekat' nešto onda radije dođem ovdje čitat' knjigu nego ne znam, otić' u neki birc.“ (ispitanik 3, 30 godina, Trg kralja Tomislava)

„... lijepo je ovak' tu dosta...čisto malo za promjenu, da ne moraš otići u kafić i sjediti u kafiću nego malo boravit' tu u zelenilu... sviđa mi se što je atmosfera dosta opuštena... možeš sjest' na travu ili čak leć', odmarat' se... i to praktički u samom centru... a da te nitko čudno ne gleda.“ (ispitanik 9, 24 godine, Trg Nikole Šubića Zrinskog)

„... zelenilo, fontana... ovaj centar, u biti često dolje uzmem neš' za jest' pa sjednem tu gore, nekak' mi je ljepše tu pojest nego tam' u podrumu.“ (ispitanik 12, 25 godina, Trg Ante Starčevića)

„... sviđa mi se što je zaživjela ta kultura ljudi koji sjede na travi i družu se. Sjećam se ne znam prije nekih pet – šest godina, možda i više, da je policija tjerala ljude koji piju pivu na travi na Zrinjercu. Mislim da bi to svugdje trebalo biti ok... mislim da je to jako onak' europski... Definitivno mi se sviđa atmosfera i sviđa mi se što stalno mijenjaju novo cvijeće koje je sezonsko pa to sve lijepo izgleda. Sviđa mi se što budu na Zrinjercu oni sadržaji za djecu ili starije, pa budu neke promenade subotom, to je jako simpatično...“ (ispitanik 17, 29 godina, Trg Marka Marulića)

„Šećem psa... da, da... nije to meni za druženje... makar je sad ovo jako zgodno šta ovi mladi sjede na travi, trava je za ljude a ne za pse, mislim ima mjesta i za ljude i za pse... Meni je to odlično, jako lijepo... to rade ljudi u Londonu, mislim u Hyde parku, u Cambridgeu, tamo su ljudi družili se, plesali po travi... i sve je uredno i čisto, ko' i sad tu ovo. Mislim, dečki i cure, neki mali nered, to se za čas očisti... mislim zašto ne, ja bi im pustila da budu dok god hoće.“ (ispitanik 20, 48 godina, Trg Marka Marulića)

Unatoč, kako smo istaknuli, različitim aktivnostima i različitim dobnim skupinama ljudi koji borave na trgovima potkove, iz svih njihovih odgovora izdvaja se pet osnovnih razloga za posjetu istraživanih trgova.

Kao prvi razlog treba navesti ambijent tj. izgled potkove, kako prirode i zelenila, tako i arhitekture na obodima trgova. Ugodan ambijent i zelenilo kao glavni razlog posjete ističu ispitanici na svim trgovima, te najčešće ocjenjuju Lenucijevu potkovu kao ugodnu za boravak. Kao glavni nedostatak kada se radi o ambijentu ispitanici navode neodržavane fasade na zapadnom kraku potkove kao i unutarnjim ulicama.

„Hm... fasade... to je veliki problem u Zagrebu... ovo šaranje, mislim da je to ispod svakog nivoa. Mislim da su fasade katastrofalno održavane... a nema nikakvih posljedica za njih.“ (ispitanik 3, 30 godina)

„... čini mi se da se na ovom potezu stalno neš' obnavlja... unutarnje ulice nešto slabije... al šta sad, to je stari grad...“ (ispitanik 9, 24 godine)

„Znaš kaj ove tu, kak se veli, javne zgrade su dobre, al' ove tu skrivene katastrofa. Trebalo bi se malo poredit...“ (ispitanik 13, 23 godine)

„...onaj dio tamo stalno renoviraju, tamo je super... a ovdje... trg je sam po sebi stvarno ok, al kol'ko vidim okolne zgrade uz cestu... baš i ne. Al dobro nije ni tu tolko' strašno... Mislim da su ovo jedini potezi u Zagrebu koji su dobro održavani.“ (ispitanik 17, 29 godina)

Također, podijeljena su i mišljenja kada se radi o održavanju čistoće trga, gdje se kao glavni problem ističu psi tj. vlasnici koji ne kupe za njima. Dok tako neki ističu kako je čistoća trga jako loša...

„Pa mislim da bi tu trebalo staviti jedan onako natpis pazi minirano. Ima jako puno ljudi koji dođu sa psima pa ne pakuju, ne znam to mi je onako... a ružno... bilo bi bolje kad bi ljudi imali više svijesti i obzira prema drugima. Koliko vidim trg se svakodnevno čisti ali ono, vrlo brzo se ponovo... onečisti... Mislim da bi definitivno trebalo uvesti strože kazne za vlasnike pasa koji ne čiste za sobom.“ (ispitanik 4, 34 godine)

„Možda da vlasnici pasa kupe za svojim psima... s obzirom da ima dječice što se igraju tu po travi.“ (ispitanik 16, 33 godine)

...sami vlasnici pasa imaju drugačije mišljenje...

„Pa jako mi se sviđa što su ljudi civilizirani i svi kupimo za svojim psima u centru što u ostatku Zagreba nije slučaj...“ (ispitanik 17, 33 godine)

... da, mislim da svi ljudi koji su iz ovog kvarta imaju vrećice i to se samo skuplja, ništa se za sobom ne ostavlja... da... mislim da je stvarno u redu.“ (ispitanik 20, 48 godina)

Kao drugi bitni razlog za posjet Lenucijeve potkove istaknula se atmosfera po kojoj je određeni trg poznat. Ovaj razlog najčešće je vezan uz dva najposjećenija trga – Zrinjevac i Tomislavac gdje se okupljaju mladi. I dok jedni ističu kako je to pozitivno i 'europski'...

„Pa da, evo ovdje ima čak i ovaj veliki prostor, to je neko smislio, to je neka novotarija ovaj središnji dio... tu su kao trebale biti neke kazališne predstave ali mislim, ne znam za koga, tu je promet... fulali su totalno al' eto oni su to napravili šta je da je... ponekad tu ljudi sjede ali više sjede tamo, a znate zbog čega, tamo vam je onaj Importane... ljudi jednostavno... ti im moraš dati priliku da kupe neko piće. To može biti radler, ne mora biti ono, ja nisam vidjela da se tam' netko ne znam kaj napija... kupe ono litru vina, litru coca cole i od toga naprave

bambus i od toga se njih dvadeset zabavlja, i to dobro zabavlja... u biti mogu se bolje družiti nego u kafiću di' je muzika koja je dosta glasna, nitko s nikim ne razgovara a ovdje baš lijepo ljudi razgovaraju i fino se zabavljaju. Mislim, ja često idem platoom i vidim... nisam nikad vidla' tuču il' da se netko s nekim... možda je al' ja to nikad nisam vidla'." (ispitanik 20, 48 godina, Trg Marka Marulića)

... postoji određeni broj građana kojima se upravo ovakav način zabave ne sviđa. Kada su upitani što im se na određenom trgu ne sviđa tj. što bi promijenili, građani, posebice oni stariji, istaknuli su upravo smeće, buku, konzumaciju alkohola i neprimjereno ponašanje mladih prilikom takvih druženja.

„Pa ne znam... možda mladi koji sjede po travi i konzumiraju alkohol... ne znam... to mi baš i nije baš primjereno za centar. Drugi trgovi možda u redu, ali premda je ovo centar... ne znam... trebala bi biti malo viša razina kulture. Po meni bi ovo više trebala biti oaza mira i nekog onako... laganijeg druženja. Uostalom, tu često dolaze i turisti pa... mislim da bi se trebalo... u biti, prikazati grad u što lješem svijetlu...“ (ispitanik 1, 22 godine)

„Užasni promet, i mladi koji se opijaju na ovom trgu i iza sebe ostavljaju smeće... Nažalost ne, policija je tu pod nosom pa ne interveniraju. Kad živite u centru naviknete se i na buku, mislim kad se ja zaželim tišine odem u Zagorje tam' imam kuću... al' na ovakvu nečistoću i bacanje papira i ovakvo smeće, to me stvarno smeta... Nije trava nikom niš' napravila... uostalom i u Europi se svugdje sjedi po travi ali to ponašanje, to mi je prestrašno...“ (ispitanik 8, 61 godina)

„Sadržaji za plus četiri. A petica ne može biti zbog raskalašenosti, stalnog šlatanja, premlaćivanja i tako dalje. Evo tamo se ližu, tamo se ližu, zbilja vrlo neukusno... Tu stoji policajac al' njemu kaj rećete njega baš briga... njemu je to ok. To sve školarci, tu se skupljaju navečer i piju, budu flaše razbijene, bude dar – mar. Uglavnom bez problema sjede jedni po drugima... i tak... ja sam išla u gimnaziju tu i Medovićevu i ak smo to radili onda smo se bome dobro i debelo sakrili.“ (ispitanik 5, 67 godina)

„Sad ću vam ja reći šta ja mislim o Zrinjvcu. Tamo ima puno beskućnika i onih koji piju i puše i ja osobno mislim da taj trg da... tamo ima označeno da ne bi trebalo dovođit pse. A onda to se događa... na tom Zrinjvcu dolaze oni srednjoškolci, narkomani i puše, piju, zalijevaju se do besvijesti a mala djeca vide kako se oni ponašaju. Puno puta dođu pa se valjaju tamo a tu se valjaju životinje. Ja osobno mislim da to nije dobro... ako je označeno da

ima znak kao npr. i tu da životinje ne smiju doći u park onda bi se to ipak trebalo... biti dosljedan tome i naplatiti njima kazne zato jer se ne pridržavaju. Zrinjevac su upropastili i tamo oprostite mi smrdi i ja tamo ne volim ić'... Ovdje mi se ne sviđa kad dođu tu pa sjednu recimo grupice mladih i kad dođu pa se zalijevaju i onda počnu psovat i napadaju ljude. Eto... a na Zrinjercu sve puno beskućnika koji dovode svoje cuceke pa vas onda još i napadnu. Eto, to mi se nikako ne sviđa, ja se od takvih ljudi mičem i od takve atmosfere.“ (ispitanik 19, 43 godine, Trg maršala Tita)

Kao treći razlog za posjet Lenucijeve potkove navodi se lokacija u centru grada. Veliku ulogu ima i obližnji Glavni kolodvor s kojeg kreću vlak i autobusi koji povezuju centar grada s drugima kvartovima i prigradskim naseljima. Lenucijva potkova je često tako u biti tranzitno mjesto gdje ljudi odmaraju na putu od kolodvora pa do glavnog trga, Ilice ili Cvjetnog trga koji su bogatiji sadržajima nego sama Lenucijeva potkova. Kada su upitani što misle o današnjem gradskom centru čiji uži dio predstavlja i Lenucijeva potkova, mišljenja građana su podijeljena. Jedni tako smatraju kako je ovaj centar dovoljno velik te kako nema potrebe za izgradnjom sekundarnih centara. Kao glavni razlog za ovakvo mišljenje ispitanici navode činjenicu da su danas kvartovi unutar sebe jako dobro opremljeni što smanjuje pritisak sa samog centra grada.

„Smatram da ne bi trebalo graditi novi centar zato što svaki kvart unutar sebe ima neki svoj posebni centar. Kao takav, mislim da nije preopterećen centar kao centar.“ (ispitanik 6, 24 godine)

„Ja mislim da si oni sami stvore centar tam di ljudima odgovara. Ne vjerujem da netko iz Novog Zagreba dolazi sad stajat' na špici, nisam sigurna... možda tu i tam neki frik ako baš mora bit viđen na špicu, ak ima novu obleku... Mislim da si svaki napravi u svom kvartu di mu paše, kak mu paše pa to ima nekakvog smisla.“ (ispitanik 8, 61 godina)

„...danas ima puno raznih centara, jedan centar vam je uz Avenue mall, drugi centar vam je na Črnomercu, treći na Kvatriću, mislim, svaki kvart ima neki svoj centar.“ (ispitanik 20, 48 godina)

„Ne... mislim da svaki dio grada ima svoje al' mislim da bi taj dio trebao, onaj tko odlučuje o tom dijelu naći nekakvo rješenje u tom dijelu... jer... svaki dio grada ima svoje kako bi trebalo funkcionirati, a ne sad selit vamo, sad selit tamo... nego... ako je taj dio centra toliko prebukiran onda naći rješenje u blizini tog centra.“ (ispitanik 19, 43 godine)

S druge strane, neki smatraju kako centar treba rasteretiti izgradnjom sekundarnih centara. Kao lokacija za ovakav centar najčešće se navodi Novi Zagreb i to područje uz Aveniju Dubrovnik gdje se smjestio Zagrebački velesajam a odnedavno i shopping centar, umjetno jezero i muzej. Osim Novog Zagreba kao potencijalne lokacije javljaju se i Dubrava, Lanište, Trešnjevka, Sava. Neki građani smatraju kako sekundarni centri već postoje. Kao primjer se najčešće navode umjetna jezera- Jarun i Bundek kao i shopping centri.

„Trebalo bi da, definitivno... Dobro, Novi Zagreb, kod muzeja gdje je Bundek... pa onda Trešnjevka... Maksimirska, da bude i s one strane nešto...“ (ispitanik 3, 30 godina)

„Pa je, mislim di si vidio tak' mali glavni trg ko u Zagrebu, a opet di će se centar proširit. Trebalo bi malo možda u Novom Zagrebu tam kod Aveneau malla pa da se to nekek spoji s onim muzejem, Bundekom, Velesajmom... da se još nekaj doda na tom potezu.“ (ispitanik 13, 23 godine)

„Mislim da bi neku vrstu centra trebalo formirati i u Novom Zagrebu ali bi trebalo i puno više sadržaja... jer osim Muzeja moderne umjetnosti i Bundeka nema mnogo sadržaja.“ (ispitanik 16, 33 godine)

„Pa milim da bi se dosta toga dalo prebacit' na Savu, na obalu Save. Zagreb je jedini grad koji sam ja vidla' da ima rijeku a da nema ništa na toj rijeci. Mislim da bi bilo super kad bi se dio administracije preselio tamo a kad bi ovo područje bilo čisto laganini za neku šetnju, šoping...“ (ispitanik 17, 29 godina)

Neki smatraju kako centar nije preopterećen ali bi izgradnja sekundarnih centara pomogla
„...da ti drugi dijelovi grada živnu.“ (ispitanik 7, 29 godina)

„Pa uvijek bude samo jedna stara jezgra, nek bude uspomena na starinu a sve drugo nek se seli u Novi Zagreb.“ (ispitanik 5,67 godina)

„Pa možda... al će centar uvijek bit' centar, ipak je ovo stara jezgra. Bez obzira koliko se grad proširi uvijek stara jezgra ostane.“ (ispitanik 10, 19 godina)

Kao četvrti razlog posjećenosti Lenucijeve potkove ističu se sadržaji u sklopu same Lenucijeve potkove. Pritom se kao glavni razlog posjete ističu već spomenute kvartarne djelatnosti kao što su škole, tečajevi i fakulteti smješteni na području Donjeg grada. Veliku ulogu pokazalo se ima i Importne centar, uglavnom zbog ugostiteljskih objekata i trgovina. Ipak, dok neki smatraju kako današnji centar ima sve što bi gradski centar trebao imati...

„... sve je na jednom mjestu što je jako dobro za turiste koji posjećuju Zagreb... u biti ima sve, blizu je i glavni trg, katedrala... mislim da ima sve šta bi jedan gradski centar u današnje vrijeme trebao imati.“ (ispitanik 1, 22 godine)

...drugi smatraju da, upravo zbog rasterećenosti gradskog centra shopping centrima i sekundarnim centrima, on danas više nema nikakvih bitnih sadržaja.

„Pa sad momentalno nema više nitko potrebu dolaziti u centar... u centru nema nikakvih sadržaja... ovaj naš centar on je postao... on opće nema nikakvu više funkciju...“ (ispitanik 20, 48 godina)

Kao glavnu stvar koja nedostaje, što se tiče sadržaja, većina građana ističe upravo nedostatak događaja javnog karaktera. S obzirom da je većina događanja kao što su koncerti i druge manifestacije uglavnom na Zrinjvcu, rjeđe i na Tomislavcu većina građana iskazala je želju da se takvi sadržaji prošire i na druge trgove potkove. Također, veliki broj građana iskazao je želju da bude više ugostiteljskih objekata tj. da oni imaju nešto drugačiji karakter.

„Bilo bi dobro kad bi na trgu bilo više nekih događanja... al' više neko onak' mirnije okupljanje... Bilo bi dobro kad bi bilo više mjesta sa živom glazbom ali ono... nešto laganini.“ (ispitanik 3, 30 godina)

„... trebalo bi uvest malo više ovih događaja ko tipa na Zrinjvcu i Cvjetnom.“ (ispitanik 13, 23 godine)

„Pa... recimo da bi trebalo biti više sadržaja, tipa mali oni drveni štandovi sa kavom, sa pivom... Bilo bi zgodno da su veći ti događaji, da se to može proširit al' ne znam dal' uopće ima voljnih ljudi u Zagrebu da to rade... Zapravo bilo bi super da ima nešto tipa za van za uzeti da možeš sjedit u parku ili da ima više birceva poput Baksuza da imaju vrt... a nema ni jedan takav više.“ (ispitanik 17, 29 godina)

Ugostiteljski objekti bi tako trebali *„... imat' drugačiji štih... da nije samo ovo baciti tendu i to ti je to... nekaj malo romantičnije, malo u tom štihu... a ne samo izbaciti van par ovih dasaka i glavno da zaradi.“ (ispitanik 5, 67 godina)*

Kao posljednji razlog treba navesti i već ranije spomenutu sentimentalnu vezanost uz gradski centar, posebice kod starijih građana koji mnoge svoje dogodovštine iz maldosti vežu upravo uz ovaj dio grada.

„Zelenilo... uspomene na mladost, na mamu... ne znam, naprosto ga volim, tu se osjećam mladom.“ (ispitanik 15, 67 godina, Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića)

„U prolazu sam, ali nekad mi je to inače bilo mjesto okupljanja. Tu su prve demonstracije bile di je nekad bila američka ambasada. U moje vrijeme pet sati sam provodio na trgu, sve se dešavalo na trgu, dogovori, sastanci, sudari, mi šport... Uvijek probam ići sam i prisjetit' se nekih svojih... i kada obilazim stari dio grada sjetim se nekih svojih nepodopština iz starih dana.“ (ispitanik 4, 63 godine, Trg Josipa Jurja Strossmayera)

7.2 Lenucijeva potkova kao privatni prostor

Trend smanjivanja broja stanovnika na području Donjeg grada nastavio se i u 21. stoljeću. Naime, posljednji popis stanovnika iz 2011. godine pokazuje kako u gradskoj četvrti Donji grad živi 37. 123 stanovnika²⁶ što je 8000 stanovnika manje u posljednjih deset godina.

Popis stanovnika iz 2011. godine otkriva nam još jedna zanimljivi podatak. Naime, prema njemu broj stanova na području Donjeg grada iznosi 23.634 stanova od čega 21.566 stanova služi stalnom stanovanju.²⁷ Ovi podatci pokazuju kako razlog daljnjeg pada broja stanovnika više nije povezan s procesom pretvaranja stambenog u poslovni prostor – dapače, broj privatnih stanova na području Donjeg grada u posljednjih deset godina se povećao za više od tisuću stanova. Stoga se treba zapitati, što je uzrokovalo ovaj pad broja stanovnika.

Prolazeći Lenucijevom potkovom, koristeći se samo metodom promatranja mogli bismo pretpostaviti kako se glavni razlog i dalje krije u lošem stanju stambenog fonda. Možemo primijetiti kako se u zadnjih nekoliko godina dosta ulaže u izgled istočnog kraka potkove što pokazuju i nedavno obnovljene zgrade ranijeg Kemijskog laboratorija i Umjetničkog paviljona. No, osim ovih monumentalnih građevina, i velika većina ostalih građevina istočnog kraka odražava održavano stanje. Isto je i sa Mihanovićevom ulicom te građevinama na Trgu maršala Tita.

S druge strane, građevine na obodima Mažuranićevog i Marulićevog trga odražavaju sasvim drugačiji duh. Naime, čitavi istočni obod čini niz zapuštenih neodržavanih fasada. Održavane su samo građevine javne namjene poput Nacionalne sveučilišne biblioteke i

²⁶ Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf

²⁷ Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf

sveučilišnih zgrada. No, da ni ovo nije pravilo pokazuje sivo pročelje zgrade Etnografskog muzeja.

S obzirom na videno stanje možemo izvesti dva osnovna zaključka. Kao prvo, možemo utvrditi kako sama namjena građevine određuje njen vanjski izgled. Naime, dok su potpuno javne građevine kao i one koje barem u prizemlju imaju neki javni sadržaj većim dijelom održavane, dotle građevine na području Mažuranićevog i Marulićevog trga većinom potpuno privatnog karaktera bez tercijarnih sadržaja u prizemlju odražavaju nebrigu. Sam izgled tj. zapuštenost fasada na zapadnom kraku govori nam kako Lenucijeva potkova iako odavno priznata i vrednovana kao cjelina, nikad nije uspjela postići jednako vrednovanje svih njezinih dijelova. Naime, samo prolazeći zapadnim krakom potkove, jasno je kako on nikad nije uspio dostići istu razinu vrednovanja i zaštite koju je uživao a i danas uživa istočni krak.

Istraživanje je pokazalo kako većina građana smatra kako ni stanje u unutrašnjosti zgrada nije puno bolje. Naime, kada su upitani što misle kakvi su stambeni uvjeti u zgradama na području Lenucijeve potkove, ispitanici su uglavnom iskazali negativno mišljenje.

„... neodržavane zgrade, vlaga unutar stanova, previsoki stropovi. Nije baš prilagođeno ni mladima a ni djeci kao što je recimo Novi Zagreb. Kad djeca idu u školu, u bilo kojem novozagrebačkom naselju rijetko da se treba prijeći i cesta da bi se došlo do škole, a ovdje u centru auti jure nekontroliranom brzinom.“ (ispitanik 1, 22 godine)

„To su najlošiji uvjeti... to miševa, žohara, štakora, ljudi nemaju pojma, tu da mi da badava stan ne bi' došo'... ali fasada izvana to su majstori vrhunski samo da se obnovi... al' nutanji dio, dvorišta, stanovi jako loše. Izuzetno nikakvi. Tu i tamo se na vanjskom dijelu pazi, strogi centar grada, spomenik nulte kategorije, pa se ulažu masne pare, ali nutarnji dio od dvorišta do podruma....“ (ispitanik 4, 63 godine)

Osim lošeg stanja stambenog fonda, kao glavni nedostatak ispitanici navode buku, dok se kao prednost još uvijek najviše ističe lokacija u centru grada i blizina svega.

„Pa rekla bi da su prednosti to šta si u gradu, može se svagdje pješice ići... a nedostaci buka... zagađeni zrak.“ (ispitanik 18, 64 godine)

Istraživanje je ipak pokazalo kako je lokacija u centru grada još uvijek poželjna za život. Kada su upitani da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove, veliki broj ispitanika odgovorila je da bi. Ovakvi odgovori uglavnom su dobiveni od mlađih osoba koje nemaju

obitelj pa ih ne brine što kvart nije prilagođen djeci. Važnija im je blizina sadržaja ali tu se uglavnom odgovori ne odnose na sadržaje na područje same potkove već na okolne sadržaje tercijarne skupine kao što su kafići u Tkalčićevoj ulici i na Cvjetnom trgu te mjesta za izlazak.

„Ja bih, zato jer... sve mi je blizu... dođeš na kavu kad se sjetiš, posjećuješ te nekakve sadržaje kulturne...“ (ispitanik 3, 30 godina)

„Bi... ok mi je ovaj tu potez od Glavnog kolodvora do trga gore zato što nije toliko prometno, taj dio i zato što zgrade, ove na tom potezu su lijepe, svaka ima svoje posebitost neku, nije tipična zgrada... Pa pretpostavljam da nije... da su to visoke prostorije koje je teško zagrijati... ali svejedno bih živjela zbog... s obzirom na lokaciju.“ (ispitanik 6, 24 godine)

„Pa čula sam da su grdi stambeni uvjeti baš u centru... mislim, stanovi su jako mali, garsonjerice. Al' ne znam, meni je to ok, ak' živite u dvoje samo, ak voliš izlaziti, tu su ti ti klubovi, a ne ono moraš ić doma sat vremena pješke ili čekat' buseve.“ (ispitanik 9, 24 godine)

Zanimljivo je što je upravo većina ispitanika koja je izrazila želju za životom u centru iskazala negativno mišljenje o održavanju zgrada u centru. Ipak, čini se kako stanje i nije toliko loše koliko većina ljudi iz drugih dijelova grada misli da je. Naime, prilikom provođenja intervjua sa trenutačnim stanovnicima zgrada u blizini Lenucijeve potkove, oni ističu kako im dva najveća nedostatka života u centru – buka i loše stanje stambenog fonda i ne predstavljaju toliko problem. Kako oni ističu, na buku su se već naviknuli, a stanje stambenog fonda u posljednjih godina se jako popravilo uvođenjem pričuve.

„Meni je sve jako dobro što živim u centru, kao prvo ne trebam voziti, sve mi je blizu, dućan mi je blizu, plac mi je blizu, sve mi je blizu, mislim... to šta ja živim na raskršću i čujem buku automobila, tu buku ja više ni ne registriram.“ (ispitanik 20, 48 godina)

„Kad živite u centru naviknete se i na buku, mislim kad se ja zaželim tišine odem u Zagorje tam imam kuću...“ (ispitanik 8, 61 godina)

Jedan od stanovnika Donjeg grada kao veliki problem navodi loše međususedske odnose, no to su problemi koji se mogu javiti i u drugim kvartovima, neovisno o lokaciji.

„Međuljudski odnosi, međususedski odnosi... uostalom kad dođeš s posla treba ti nekada mir, tišina a ona imaš problema sa susjedima jer ovaj je pijan pa više... a osim toga me

privlači priroda, kopanje, vrtek i takve stvari i da mogu bi' se odselila isti čas.“ (ispitanik 8, 61 godina)

Kao mnogo veći problem sami stanovnici navode automobilski promet te skupoću navedene pričuve zbog koje dolazi do već ranije spomenutog procesa promjene strukture stanovništva.

„Pa evo sad se recimo događaju baš neke neobične stvari u mojoj zgradi, ja sam u Žerjavićevoj... u dvorištu, sad recimo na primjerice, može ak' ovaj koji vodi zgradu kod nas konkretno javni bilježnik okružnog suda, ne znam po kojoj osnovi linije al' važno da si može u dvorištu napraviti sobu bez suglasja nas stanara, bez bilo čega... ko ima novaca i nekaj vrijedi može raditi bilo šta po dvorištu... ovi koji vode zgradu, iz pričuve, važno da je njim gore sve dobro a za dole nam veze.“ (ispitanik 15, 67 godina)

„Pa dobro je da, da... u ovoj zgradi sam godinama i priča se dosta promijenila, sve zgrade imaju pričuvu, to se dobro održava... mislim dobro ja sam u zgradi koja je renovirana prije 26 godina pa imam i lift i nešto što drugi nemaju. Ali većina ovih šta vam žive u ovim zgradama koje su rađene oko 1900 – te, moja je izgrađena 1913., ona vam izgleda super... to vam se sve pomalo uređuje, krovovi, fasade... mislim neće se to desiti u jednom danu ali sve se mijenja, jako se mijenja, treba od nečega početi. Mislim ta pričuva vam je jako skupa, mi plaćamo dosta tu pričuvu, mislim ova tu zgrada vam je jedan kat jedan stan i ljudi i po 1000 kn mjesečno plaćaju, da bi promijenili krov, da bi oni imali kredit na pet godina, pa onda za pet godina kad uredi krov uređuju fasadu, to je opet 1000 kn... problem je jedino što ima dosta ljudi koji neće imati tih 1000 kn i morat' će otići iz centra... ono... promijenit' će se generacija, većina ljudi je već i otišla iz centra.“ (ispitanik 20, 48 godina)

S obzirom da se radi većinom o starim zgradama kojima je obnova potrebna, a većinu stanovnika čine stariji ljudi koji nemaju dovoljno sredstava neki su mišljenja kako bi grad trebao financijski pomoći u obnovi...

„Većinom ne, ali mislim da sve na kraju ovisi o vlasnicima, neke zgrade su vjerojatno bolje održavane, neke lošije. Ako većinu populacije u stanovima čine stariji ljudi nema novaca da se one održavaju... Mislim da bi i grad trebao sudjelovati s obzirom na to da se radi o starom dijelu grada.“ (ispitanik 16, 33 godine)

...drugi smatraju kako onaj tko želi živjeti u centru to mora i platiti te kako promjena strukture stanovništva u centru i nije tako loša stvar.

„...ovaj uži centar to je srce, to samo popraviti fasade i to je uzor svijetu al' ne samo država i ne samo grad nego i ljudi koji stanuju tamo. Ak' 'oćeš stanovati u centru grada to moraš platiti“ (ispitanik 4, 63 godine)

7.3 Lenucijeva potkova kao mjesto tercijarnih djelatnosti

Sekundarni sadržaji poput skladišta i obrta koji su još 1980 – ih godina zauzimali dosta mjesta unutar donjogradskih blokova, danas su gotovo potpuno iščeznuli. Područjem Lenucijeve potkove ali i šireg Donjeg grada danas tako potpuno dominiraju djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora. Kada govorimo o djelatnostima tercijarnog sektora, koristeći se metodom promatranja, možemo zaključiti kako se najveća koncentracija ovih djelatnosti nalazi se duž Praške ulice gdje u prizemljima palača svoje mjesto zauzimaju trgovine, ugostiteljski objekti te turističke agencije. Trgovački potencijal najbolje je ostvaren na južnom kraku potkove gdje se u sklopu trgovačkog centra nalazi veliki broj trgovina te ugostiteljskih objekata. Većina ovih ugostiteljskih objekata koristi istočni dio plohe Starčevićeva trga kao terasu.

S druge strane, zapadni krak potkove nije iskoristio ovaj potencijal. Prizemlja građevina koriste se uglavnom u privatne svrhe. Jedini izuzetak je Trg maršala Tita gdje se s istočne strane nalaze dva ugostiteljska objekta.

Kada su upitani da li misle da na području Lenucijeve potkove ima dovoljno trgovina dobiveno je više različitih odgovora.

„U jednu ruku ima ih dovoljno, posebice na Starčevićevom trgu dok su s druge strane ulice koje vode prema trgu, Gajeva, Gundulićeva pune zapuštenih i praznih izloga. Konkretno na području potkove mislim da lokacija u centru grada nije dovoljno iskorištena.“ (ispitanik 5, 29 godina)

„Trgovina ima dovoljno ali možda i premalo jer se jedna otvori a za šest mjeseci se zatvori tak da... svi tendiraju tim shopping centrima gdje mogu boraviti i kad je toplo i kad je hladno, i možeš biti tam šest sati bez problem, nitko te ne dira.“ (ispitanik 8, 61 godina)

Kada su upitani o svom razlogu dolaska na neki od trgova Lenucijeve potkove samo jedan od dvadesetak ispitanika odgovorio je kako je razlog kupovina. Glavnu ulogu u tome ima izgradnja trgovačkih centara na rubovima grada koji na jednom mjestu, toplom i

zatvorenom nude mnoštvo različitih trgovina. Kada su upitani da li misle da su trgovački centri preuzeli nekadašnju ulogu trgova kao mjesta zabave, druženja i okupljanja većina ispitanika je odgovorila potvrdno.

Kada su upitani da li podržavaju izgradnju trgovačkih centara u centru grada svi ispitanici složili su se kako ima tamo nije mjesto. Ipak, dio njih priznaje kako je postojala potreba za izgradnjom Importane centra te kako ploha trga nije narušena s obzirom da se radi o podzemnom trgovačkom centru.

„Al potreban je kolko god...Ne, u redu je, može biti samo treba promijeniti način na koji to rade i da se uklopi vizualno... postoje propisi, onda da se tih propisa i drže.“ (ispitanik 3, 30 godina)

„Što se tiče konkretno Importane centra s obziromda se radi o podzemnom trgovačkom centru mislim da nikome ne smeta ali općenito mislim da trgovačkih centara ima dosta, čak i previše i da ne trebaju novi... posebice ne u centru grada.“ (ispitanik 16, 33 godine)

„Taj pothodnik prođem svaki dan jedno tri – četiri puta ali u samom centru nisam bila negdje deset godina... nekako mi nije... pod zemljom je... mislim da je bolje da su van grada ti shopping centri, da je puno bolje lociran neki City centar ili West gate nego baš u centru.“ (ispitanik 17, 29 godina)

„Pa ja mislim da to što je... da ne bi trebalo više. Što će nam toliko trgovina, dućana, čemu bi to vodilo. Kad odete izvan Zagreba vidite koliko je tih velikih trgovačkih centara, lanaca... zašto bi to trebalo... možda bi bilo bolje uložiti... evo Zrinjevac obnoviti da bude lijepo riješen, pa onda sredit ta parkirališta a trgovačke centre onda ne bi trebalo staviti u samom centru... kad idete Ilicom jedna trgovina, druga trgovina, što bi vam još trebalo u samom centru.“ (ispitanik 19, 43 godine)

Što se tiče ugostiteljskih objekata većina ispitanika smatra kako ih nema dovoljno s obzirom na lokaciju te kako bi ih trebalo biti više. Pritom neki ispitanici smatraju kako bi se oni trebali pokušati uklopiti u postojeći ambijent tj. kako bi izgledom i atmosferom trebali biti 'posebniji' tj. drugačiji od nečega što mogu naći i u svom kvartu. Također, većina građana podupire korištenje plohe Starčevićeva trga za ugostiteljski objekte te smatraju kako su oni dodatno oživjeli taj dio grada..

„Ja kroz Importane ne idem ali prolazim i mislim da su to napravili zgodno ovo sa tim kafićima kod glavnog po ljeti i mislim da imaju dobar promet i to čak jako dobar promet, ljudi prolaze pa čak i ja evo koja idem kupiti samo hranu i uz put ću popiti kavu... mislim to ću napraviti' i kad idem na Dolac. Dakle, to je u redu da ima puno kafića, to prije nije bilo... to otkad su uveli ovo da se ne smije pušiti dolje i uveli to vani... i to je... pristojno je, ugodno, lijepo izgleda, malo je dalo živost nekom tom prostoru...“ (ispitanik 20, 48 godina)

7.4 Lenucijeva potkova kao mjesto kvartarnih djelatnosti

Na Donjem gradu, kao najvažnija državna funkcija smješten je Vrhovni sud Republike Hrvatske. Osim Vrhovnog suda svoje mjesto u potkovi dobila su i različita ministarstva poput Ministarstva vanjskih poslova i europskih integracija na Zrinjevcu te Ministarstva kulture u Runjaninovoj ulici. Osim državnih funkcija, svoje mjesto na području potkove našla su i veleposlanstva mnogih drugih država poput Crne Gore, Kosova, Portugala, Danske, SAD –a.

Također, Lenucijeva potkova smjestila je i brojne kulturne i obrazovne ustanove. U posljednjih nekoliko desetljeća grad Zagreb dobio je mnoštvo novih kulturnih sadržaja smještenih u novim dijelovima grada kao što su koncertna dvorana Vatroslav Lisinski, Tehnički muzej, Muzej suvremene umjetnosti. No, usprkos tome, Lenucijeva potkova i dalje je nesumnjivo glavni kulturni centar grada.

Prilikom izgradnje Lenucijeve potkove bilo je planirano kako će istočni krak biti mjesto umjetnosti i kulture a zapadni krak mjesto znanosti i prosvjete. Koristeći se metodom promatranja, mogli bismo reći kako ova podjela okvirno vrijedi i danas.

Na istočnom kraku, sve kulturne ustanove zadržale su svoju nekadašnju funkciju. Umjetnički paviljon, Arheološki muzej kao i zgrada Akademije i dalje se koriste kao izložbeni prostor. No, osim starih kulturnih ustanova, prostor Lenucijeve potkove obogaćen je i nekim novim sadržajima poput Moderne galerije otvorene u nekadašnjoj palači Vrancziny na Strossmayerovom trgu te knjižnice Akademije otvorene na istom trgu u zgradi nekadašnjeg Kemijskog laboratorija.

No, kulturne ustanove nisu isključivo ograničene na istočni krak potkove. Naime, kao najvažniji kulturni sadržaj na zapadnom kraku potkove a vjerojatno i čitavoj cjelini potkove ističe se zgrada Hrvatskog narodnog kazališta. Nedaleko od zgrade kazališta, na susjednom

Mažuranićevom trgu, u zgradi Trgovačke komore otvoren je Etnografski muzej. Još jedan novi muzej – Muzej Mimara otvoren je na obližnjem Rossweltovom trgu, u zgradi nekadašnje isusovačke gimnazije.

Što se pak edukativne funkcije tiče, najveća koncentracija sadržaja ovog tipa nalazi se na zapadnom kraku potkove. Iako se uglavnom ističe kao mjesto kulture zbog kazališta, najveći broj edukativnih sadržaja nalazi se upravo na Trgu maršala Tita. Na njemu se nalaze dvije zgrade Pravnog fakulteta (zgrada nekadašnje bolnice te zgrada Hrvatsko – Slavenskog gospodarskog društva), Akademija dramske umjetnosti te Zagrebačko tjelovježbeno društvo Hrvatsko sokol (oboje u nekadašnjoj zgradi Hrvatskog sokola i Kola). S obzirom da na Mažuranićevom trgu nikad nije sagrađeno novo sveučilište, edukativna funkcija nastavlja se na Marulićevom trgu gdje se nalazi Hrvatski državni arhiv u nekadašnjoj zgradi Nacionalne i sveučilišne biblioteke te Fakultet kemijskog inženjerstva i tehnologije u dvama zgradama sveučilišnih instituta. Kada govorimo o edukaciji treba istaknuti i Botanički vrt na južnom kraku potkove u čijem sklopu se nalazi dio Prirodoslovno - matematičkog fakulteta te Institut Ivo Pilar. Ovi edukativni sadržaji pokazali su se ključnim za oživljavanje zapadnog kraka potkove. Kao najjači atrakcijski faktor koji pomaže oživljavanju Lenucijeve potkove upravo su edukativni sadržaji smješteni na zapadnom kraku. Tako je većina ispitanika zatečenih na trgovima zapadnog kraka potkove a da nije tamo stanovala priznala kako nije došla ciljano boraviti na nekom od navedenih trgova već je kao razlog posjete navela upravo različite tečajeve i fakultete.

Kada govorimo o kulturnim sadržajima većina ispitanika priznala je da ih ima dovoljno, no isto tako, priznali su da ih ne koristi često. Pritom je naglašeno kako bi trebalo poraditi da bude više sadržaja poput koncerata i mjesta sa kvalitetnom glazbom.

Što se tiče administracije većina ispitanika slaže se kako bi je trebalo maknuti na rub grada.

„Mislim da bi bilo dobro da se rastereti tako da se administracija premjesti na rub grada... al da sve onda bude na jednom mjestu, kao šta je u Njemačkoj.“ (ispitanik 14, 35 godina)

Također, što se tiče ostalih kvartarnih djelatnosti poput škola i ambulanta građani su kao što smo već prije naveli, potvrdili kako takve djelatnosti obavljaju u svom kvartu. Kada su upitani da li smatraju da je njihov kvart dovoljno dobro opremljen da nemaju potrebu dolaziti u centar većina ispitanika odgovorila je potvrdno.

7.5 Lenucijeva potkova i problem prometa

Lenucijeva potkova i dalje je jedno od najprometnijih mjesta u gradu. Na području Donjeg grada individualni promet je zabranjen samo uz Trg bana Josipa Jelačića što znači da je dopušten kroz sve ulice koje omeđuju trgove potkove.

Problem individualnog prometa danas se nastoji smanjiti uvođenjem veće cijene parkirnog mjesta kao i ograničenja parkiranja u užem gradskom centru na sat vremena.

Također, došlo je i do poboljšanja javnog prijevoza koji danas relativno brzo povezuje sve dijelove grada sa gradskim centrom. Tramvaji tako danas prolaze Praškom, Savskom i Mihanovićevom ulicom, dakle, svima trima krakovima potkove. Svoju ulogu zadržao je i Glavni kolodvor na jugu potkove koji vlakom povezuje Zagreb sa prigradskom naseljima i ostalima gradovima. Južno od zgrade kolodvora nalazi se i kolodvor od kojeg putuju ZET autobusi povezujući centar grada s novijim kvartovima (Novi Zagreb, Lanište, Borovje) te Velikom Goricom.

Kada su ispitanici upitani o načinu dolaska na trg najčešće navedeni odgovori bili su javnim prijevozom, biciklom te pješice. Niti jedan ispitanik nije došao osobnim automobilom.

Na pitanje o javnom prijevozu svi ispitanici složili su se kako je dobro organiziran te kako ni iz jednog dijela grada nije problem doći do centra grada.

Kada su upitani o svom mišljenju o korištenju osobnih automobila u centru grada svi ispitanici izrazili su negodovanje i istaknula želju za promjenom. Pritom su izložena različita rješenja.

Kada su upitani da li bi podržali ideju da se područje Lenucijeve potkove tj. barem njen istočni krak uz Prašku ulicu pretvori u pješačku zonu, veliki dio ispitanika potvrdio je da bi podržao takvu ideju.

„Joj da, ja bi'... barem ovaj tu potez kroz Prašku.“ (ispitanik 3, 30 godina)

„Bilo bi lijepo da je pješačka zona i ono kroz trg, da je cijeli glavni trg zatvoren kao recimo u Varaždinu... mislim da je i Pragu tak'... ono zona pješačka, ne moraš se bojat da će te pokupit' tramvaj... čak i ova cijela zona uz Zrinjevac pa do kolodvora... šta, malo se prošeeš.“ (ispitanik 9, 24 godine)

Dio njih smatra kao automobile treba izbaciti a zadržati javni prijevoz.

„... bilo bi dobro kad bi barem ovaj istočni potez bila pješačka zona. Tramvaj čak i može ostati ali automobili nek idu.“ (ispitanik 6, 24 godine)

„Da, trebalo bi se manje voziti ali, da vozi samo tramvaj to bi po meni bilo čist' dovoljno... u ovom užem centru se razme, makar i drugdje, mislim da bi se to dalo puno bolje organizirati.“ (ispitanik 15, 67 godina)

Dio ispitanika smatra kako bi se problem dao riješiti i uvođenjem više linija za bicikle, ali su isto tako svjesni kako kod nas još nije zavaladao taj mentalitet.

„... ja mislim da bi trebalo ljude što više priviknut' na bicikle, da ima ono za rentanje bicikla, da se rastereti. Al' dobro, mislim da se to neće dogoditi u našem narodu.“ (ispitanik 17, 29 godina)

„Ja bi htjela da tu ima malo manje prometa, više prostora za pješake i biciklističke staze.“ (ispitanik 10, 19 godina)

„Ne, ne, ja mislim da bi ovo u pricipu trebala biti zadnja linija do koje automobili smiju ići. Kao npr u Amsterdamu tamo imaju dvije linije za bicikal, lijevo i desno, jednu liniju tramvaja i samo jednu traku za aute... u centru... znači samo oni ljudi koji žive u centru oni će moći voziti ali drugi će se morati parkirati negdje izvan centra... recimo ovo bi morao biti graničnik, dalje od ovoga ne bi smio ići ni jedan auto a trebale bi ići, evo tu ima dovoljno mjesta da budu dvije trake za bicikle, ima mjesta za jedan auto i to je to.“ (ispitanik 20, 48 godina)

Ipak, dobar dio ispitanika iako se slaže s idejom pješačke zone, shvaća kako je njena realizacija gotovo nemoguća.

„Nemrete sve u pješačku zonu, to je suludo. Možda uži centar al' to je nemoguće, mislim, možemo se mi derat ko jarci, smetaju nam auti al' to je jednostavno tako. Meni je neobjašnjivo da netko ide tri ulice dalje s autom al' eto, ima i takvih.“ (ispitanik 8, 61 godina)

„Bilo bi super kad bi ove okolne ulice bila zatvorene al' to nije moguće.“ (ispitanik 10, 19 godina)

„Možda da... ali teško izvedivo... mislim da bi se puno ljudi bunilo.“ (ispitanik 16, 33 godine)

„Ne, mislim da bi to bilo katastrofa, da je to pre radikalna potez. Mislim da bi trebalo nekako polagano dizati svijest ljudi i obrazovati ih da se počnu kulturnije ponašati u prometu.“
(ispitanik 17, 29 godina)

Što se pak tiče javnih garaža, većina ispitanika ne podupire njegovu izgradnju u centru grada, ali istodobno shvaća da su one, premda nema naznake da će se ostvariti željeno ukidanje javnog prometa iz centra grada, još uvijek potrebne.

„Bilo bi bolje kad bi se promet zabranio, ali ovako... a da šta, gdje drugdje, treba se negdje parkirati.“ (ispitanik 14, 35 godina)

„Pa podržavam jer ono... treba negdje staviti sve te aute koji su došli... mislim da ih ima previše a opet čini mi se da teško nalaze mjesto.“ (ispitanik 17, 29 godina)

„Kad bi našli neki adekvatni prostor i neko parkiralište gdje bi se mogli parkirati a ne da u centru grada svako jutro svađe i maltretiranja. Nego naći ili adekvatno mjesto ili neko rješenje blizu centra da ne bi bilo toliko ujutro... toliko... kako bih rekla... intenzivni pritisak. A naći nekakvo rješenje ali koje je realno i normalno... U samom centru mislim da ne bi trebalo... možda jedna. Ali da ima više adekvatnih parkirališta... ili podijeliti se da u jednom dijelu bude parkiralište, u jednom garaža, nego napraviti ravnotežu da bude pola – pola... ali možda bolje parkiralište s obzirom da većina ljudi ide na posao.“ (ispitanik 19, 43 godine)

Dio ispitanika smatra ipak kako unatoč gustoći prometa u samom centru, javnim garažama nije mjesto u centru grada. Zanimljivu ideju o kombinaciji javnog prijevoza i javnih garaža iznio je ispitanik 20.

„Maknuti ih iz samog centra grada i postaviti na rubove. Zagreb nije toliko veliki grad tj. centar nije toliko veliki da ga se ne bi moglo prešetati.“ (ispitanik 5, 27 godina)

„Treba biti izvan centra, znači u ovoj drugoj zoni preko... znači na rubu, izvan centra... ali s time da... bila je ideja da netko kad plati parking onda s tim parkingom može ući i u tramvaj i onda s njim do trga, znači da se parkira tamo dalje, on bi znači s tom jednom kartom za parking mogao ući u tramvaj. Al' to je bilo samo jednom praktički na televiziji da sam ja čula nešto o tome... to je ok recimo ideja.“ (ispitanik 20, 48 godina)

Zaključak

Kao osnovni cilj ovog rada bilo je zadano utvrditi kakav je bio karakter i namjena potkove neposredno nakon njenog nastanka te koliko se ona promijenila do današnjih dana. Odgovor na ovo pitanje pokušali smo pronaći kroz tri osnovna dijela.

U prvom dijelu utvrdili smo definiciju Lenucijeve potkove danu na početku kao slijedu od osam trgova oblikovanih krajem 19. i početkom 20. stoljeća na području zagrebačkog Donjeg grada. Također, utvrdili smo kako se njenim autorom smatra Milan Lenuci kojem je prilikom oblikovanja ovog preivojskog okvira kao uzor poslužio bečki *Ring*. Ipak, Lenuci je dao samo osnovnu ideju. Ideja potkove razvijala se postepeno kroz regulatorne osnove i planove grada kojim se dotadašnji Zagreb nastojao proširiti. Kao glavni razlog širenja grada treba istaknuti porast broja stanovnika koji dolaze u grad potaknuti razvojem industrije. Naime, to je vrijeme snažnih društvenih promjena u kojemu nestaje feudalizam a rađa se moderno građansko društvo. Ovaj perivojski okvir nastao je kako bi zadovoljio potrebe tog novog građanskog sloja ali i kako bi prenio važnu ideološku poruku. Naime, drugu polovicu 19. stoljeća nisu obilježile samo snažne društvene već i političke promjene. Tada započinje utemeljiteljsko doba kojim se nastoji barem na kulturnom planu iskazati nacionalna samobitnost Hrvata. Kao glavno mjesto za iskazivanje ove samobitnosti istaknula se upravo Lenucijeva potkova gdje su smještene brojne kulturne ustanove i to u novim reprezentativnim palačama.

U drugom dijelu rada bavili smo se izgledom ovih palača. Nakon analize skulpture, arhitekture i horikulture možemo se složiti sa tvrdnjom Vladimira Malekovića kako se radi o najvećem ostvarenju kulture historicizma kod nas u čijoj su realizaciji sudjelovali najbolji umjetnici tog doba, kako naši, tako i strani.

Ipak, ovakav doživljaj potkove nije postojao oduvijek. Njena prava vrijednost počela se shvaćati tek posljednjih pedesetak godina kada započinje akcija njene zaštite kao cjeline. S obzirom da je zaštićena intervencije na njenom području, u posljednjih pola stoljeća, bile su minimalne. Najveća promjena odnosi se na promjenu njenog karaktera gdje je ona od gradskog predgrađa postala novi gradski centar. U trećem dijelu rada bavili smo se upravo navedenom transformacijom potkove promatrajući je kroz pet aspekata – kao javni prostor, kao privatni prostor, kao mjesto tercijarnih, kao mjesto kvartarnih djelatnosti te kao važno prometno čvorište. Kao dvije najvažnije promjene koje je potkova doživjela transformacijom

u gradski centar utvrdili smo smanjenje broja stanovnika na njenom području te povećanje količine djelatnosti tercijarnog i kvartarnog sektora.

Prilikom prilagodbe Donjeg grada njegovoj novoj ulozi gradskog centra glavni sukob se mogli bismo reći upravo vodio između dva gledišta koja zastupa ovaj rad - povijesti umjetnosti tj. želje da se potkova zašiti kao povijesno - umjetnička vrijednost u svom izvornom obliku i s druge strane sociologije tj. želje da se taj dio grada prilagodi suvremenom načinu života. Obje strane osigurale su neke manje „pobjede“. Tako su zbog povijesno - umjetničke vrijednosti sačuvane zgrade Pravnog fakulteta, Hrvatskog sokola ali i zgrada Glavnog kolodvora čime je onemogućeno širenje centra grada na jug, iako je zbog velikog broja stanovnika za tim postojala potreba. S druge strane, zgrada Željpoaha te Importane centar izgrađeni su jer su bili potrebni suvremenom građanstvu, iako je njihovom izgradnjom narušen originalni izgled potkove.

U posljednjem dijelu rada nastojali smo razriješiti pitanje da li Lenucijeva potkova danas odgovara potrebama suvremenog grada i njemu pripadajućeg načina života. Provedeno istraživanje ukazalo je na četiri osnovna problema. Kao dva najveća povijesno - umjetnička problema istaknuli su se neodržavanje fasada te nejednako vrednovanje i zaštita svih dijelova potkove. S druge strane, kao glavni sociološki problemi istaknuli su se manjak sadržaja i događanja koji bi privukao ljude u taj dio grada, te problem velikih prometnih gužvi i nedostataka parkirnih mjesta.

Svi ovi problemi danas se nastoje riješiti interdisciplinarno, dakle, suradnjom sociologa, povjesničara umjetnosti, gdje se zajedničkom suradnjom nastoji naći neko kompromisno rješenje koje neće naštetiti niti jednoj strani. Svi ovi problemi danas se postepeno rješavaju - zgrade se pomalo obnavljaju, na Zrinjercu kao i na glavnom trgu često budu različita događanja, policija više ne tjera mlade koji sjede na travi, a i javni prijevoz je dovoljno dobro organiziran da se iz svih dijelova grada može relativno brzo stići do samog centra.

Stoga, da odgovorimo na pitanje da li je ovaj potez parkova, sagrađen prije više od jednog stoljeća dovoljno funkcionalan i današnjim građanima? Mogli bismo reći da je. Naime, iako postoje još brojni problemi, postoje dva bitna argumenta koja idu u prilog ovoj tezi.

Kao prvi argument treba navesti činjenicu kako je istraživanje pokazalo kako je područje Lenucijeve potkove još uvijek poželjno za život. Naime, unatoč tome što su građani većinom izrazili mišljenje kako se radi o starim, neodržavanim zgradama, većina mlađih ispitanika između dvadesete i tridesete godine života izrazilo je želju kako bi živjelo u centru. Kao glavni razlog oni su naveli mnoštvo različitih sadržaja. To nam govori da iako je danas centar rasterećen umjetnim jezerima, shopping centrima koji nude niz atraktivnih sadržaja, te iako je i većina kvartova dobro opremljena, centar grada još uvijek nudi najatraktivnije sadržaje koji svakodnevno privlače ljude.

Da je Lenucijeva potkova prilagođena suvremenom načinu života pokazuje upravo i velika količina ljudi koji svakodnevno borave na trgovima. Treba istaknuti kako su ispitanici kao dva glavna razloga posjeti nekog od trgova potkove istaknuli ambijent (povijesno - umjetnička vrijednost) te atmosferu (socijalna vrijednost). Na njenom području tako danas ne borave samo stariji koji je često posjećuju iz sentimentalnih razloga već i brojni mladi koji boraveći na navedenim trgovima stvaraju neke svoje vlastite uspomene koje će ih i kasnije vraćati upravo na ovo mjesto.

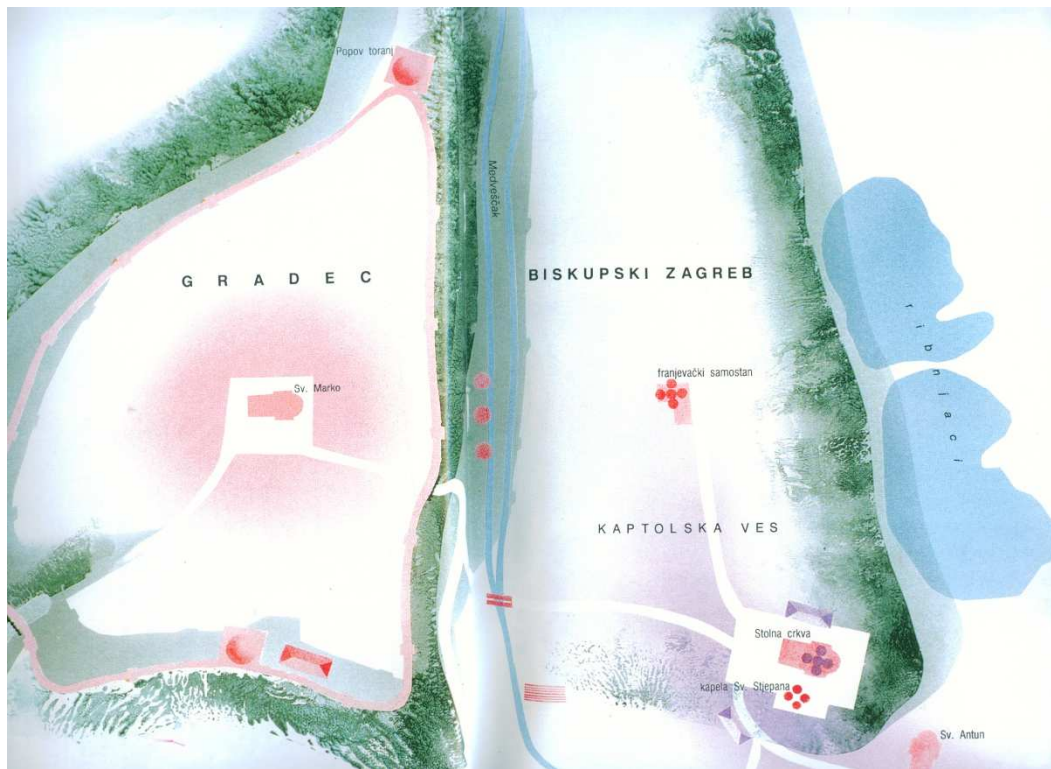
Literatura

1. Bojanić – Obad – Šćitaroci, B. (2004) *Gradski perivoji Hrvatske u 19. stoljeću*. Zagreb: Arhitektonski fakultet.
2. Buntak, F. (1996) *Povijest Zagreba*. Zagreb: Nakladni zavod Matice Hrvatske.
3. Cvitanović, Đ (1976) Arhitektura monumentalnog historicizma u urbanizmu Zagreba. U: *Život umjetnosti: časopis za suvremena likovna zbivanja*, 24/25(1976): 127 - 160
4. Čaldarović, O. (1989) *Društvena dioba prostora*. Zagreb: Sociološko društvo hrvatske.
5. Čaldarović, O. (1987) *Suvremeno društvo i urbanizacija*. Zagreb: Školska knjiga.
6. Čaldarović, O. (2011) *Urbano društvo na početku 21. stoljeća*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk; Hrvatsko sociološko društvo.
7. Dakić, S., BeniĆ-Hlebec, N., Ladović, J., Šimić, I., Podupski, V., Čaldarović O. (1977) S.O.S. za baštinu. U: *Arhitektura*; 160-161(1977).
8. Dakić, S. (1990) *Kritika apstraktnog grada*. Zagreb: Centar za idejno – teorijski rad SDP.
9. Dakić, S. (1989) *Urbana Drama Donjeg grada*. Zagreb: Centar za idejno-teorijski rad GK SKH Zagreb.
10. Damjanović, D. (2011) *Bečka akademija likovnih umjetnosti i hrvatska arhitektura historicizma*. Zagreb: Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti – Gliptoteka.
11. Dobronić, L. (1983) *Graditelji i izgradnja Zagreba u doba historijskih stilova*. Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske.
12. Doklešić, B. (2010) *Zagrebačke urbanističke promenade*. Zagreb: Studio HRG.
13. Domljan, Ž. (1979) *Hugo Erlich*. Zagreb : Društvo povjesničara umjetnosti Hrvatske.
14. Franković, E. (1988) *Izložba Lenuci u Zagrebu : urbanističko planiranje Zagreba od 1892. do 1914..* Zagreb: Društvo povjesničara umjetnosti SR Hrvatske: Arhiv Hrvatske: Institut za povijesti umjetnosti.
15. Gostl, I. (1994.) *Zagrebački perivoji i promenade*. Zagreb: Školska knjiga
16. Horvat, R. (1992) *Prošlost grada Zagreba*. Zagreb: "August Cesarec": Atlantic Paper.
17. Horvat, S. (2007) *Znakovi postmodernog grada*. Zagreb: Naklada Jesenski i Turk

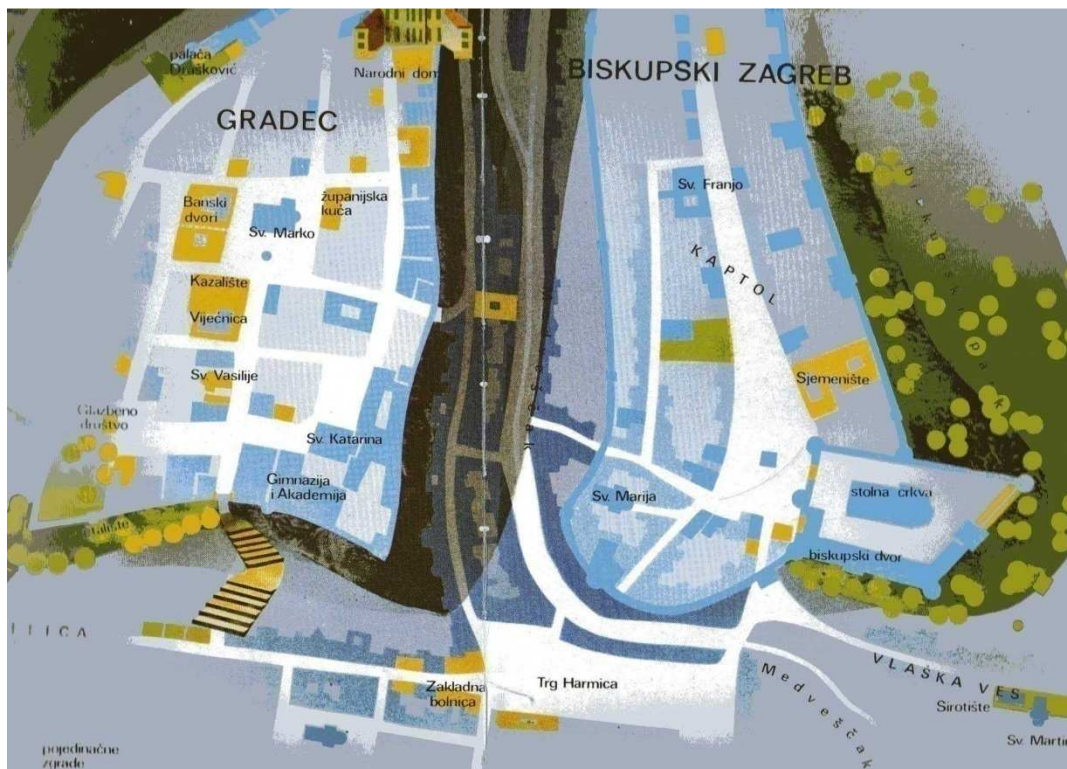
18. Hržić, M. (1995) Varijabilnost doživljaja prostora. U: *Prostor*, Zagreb, Vol.3(1995),No.2(10): 275-284
19. Ivančević, R.(1976) Kriterij stila i kvalitete u interpretaciji neostilova. U: *Život umjetnosti: časopis za suvremena likovna zbivanja*, 24/25(1976): 8 – 21.
20. Iveljić, I. (2007) Očevi i sinovi. Zagreb: Leykam International
21. Kampuš, I., Karaman, I. (1979) *Tisućljetni Zagreb*. Zagreb: Grafički zavod Hrvatske: Školska knjiga.
22. Kečkemet, D. (1983) *Ivan Meštrović*. Beograd: Nolit.
23. Kuzmić, Z. (1990) *Priča o gradu Zagrebu*. Zagreb: "August Šenoa".
24. Knežević, S. (1996) *Zagrebačka zelena potkova*. Zagreb: Školska knjiga.
25. Knežević, S. (2003) Zgrada Nacionalne i sveučilišne knjižnice u Zagrebu. U: Maleković V. (ur.) *Secesija u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
26. Knežević, S. (2000) Zelena potkova u Zagrebu. U: Maleković, V. (ur.) *Historicizam u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
27. Maleković, V. (2000) Historicizam u Hrvatskoj. U: Maleković, V. (ur.) *Historicizam u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
28. Maleković, V. (2003) Secesija u hrvatskoj likovnoj umjetnosti. U: Maleković V. (ur.) *Secesija u Hrvatskoj*. Zagreb: Muzej za umjetnost i obrt.
29. Marasović, T. (1983) *Zaštita graditeljskog nasljeđa*. Zagreb: Spilt: Društvo konzervatora hrvatske; Filozofski fakultet u Zadru.
30. Maroević, I.(2007) *O Zagrebu usput i s razlogom*. Zagreb: Institut za povijest umjetnosti.
31. Maruševski, O. (1984) *Iso Kršnjavi kao graditelj*. Zagreb: Sveučilište u Zagrebu, Filozofski Fakultet.
32. Milčec, Z. (2006) *Zagrebački gradonačelnici*. Zagreb: Studio Moderna.
33. Prelog, M. (ur.) (1978) *Funkcije gradskog centra i podcentra u zagrebačkom gradskom prostoru*. Zagreb: Centar za društvena istraživanja.
34. Rogić, Mišetić, Štambuk (2004) *Živjeti u Zagrebu*. Zagreb: Institut društvenih znanosti „Ivo Pilar“.
35. Slukan Altić, M. (2006) Morphological and Functional Change in Zagreb Lower Town (Donji Grad) 1862-1914 Based on Cadastral Sources. U: *Prostor: znanstveni časopis za arhitekturu i urbanizam*, Vol.14 No.1(31) Lipanj 2006.

36. Svirčić Gotovac, A. (2002) Javni prostori u Zagrebu. U: *Sociologija sela*, 40 (2002) 1/2 (155/156): 117 – 135.
37. Šen, E. (1927) *Arhitekt Viktor Kovačić*. Zagreb: Vlastita naklada.
38. Ukrainčik, L. (ur.) (1999) *100 godina Umjetničkog paviljona*. Zagreb: Umjetnički paviljon.
39. Zlatar, A. (2008) *Prostor grada, prostor kulture*. Zagreb: Naklada Ljevak.
40. Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001: Gradske četvrti. Dostupno na: http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/gradske_cetvrti_gz_stanovnistvo_kucanstva_stanovi_2001/publikacija_10-56.pdf (13.11.2011.)
41. Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2001: Gradske četvrti. Dostupno na: http://www1.zagreb.hr/zgstat/documents/gradske_cetvrti_gz_stanovnistvo_kucanstva_stanovi_2001/publikacija_88-102.pdf (13.11.2011.)
42. Popis stanovništva, kućanstva i stanova 2011: Prvi rezultati po naseljima. Dostupno na: http://www.dzs.hr/Hrv_Eng/publication/2011/SI-1441.pdf
43. Dostupno na: <http://www.zagreb.hr/default.aspx?id=13067>(14.02. 2011.)
44. Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Habsbur%C5%A1ka_Monarhija(13.11.2011.)
45. Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Povijest_Zagreba(13.11.2011.)

Sl. 2: Aerofotogrametrijska snimka središta Donjeg grada sa perivojskim okvirom iz pedesetih godina 20. stoljeća

Sl. 3: Zagreb u 14. stoljeću

Sl. 4: Zagreb u prvoj polovici 19. stoljeća

Sl.5: Zagreb od 1850 – 1918. godine

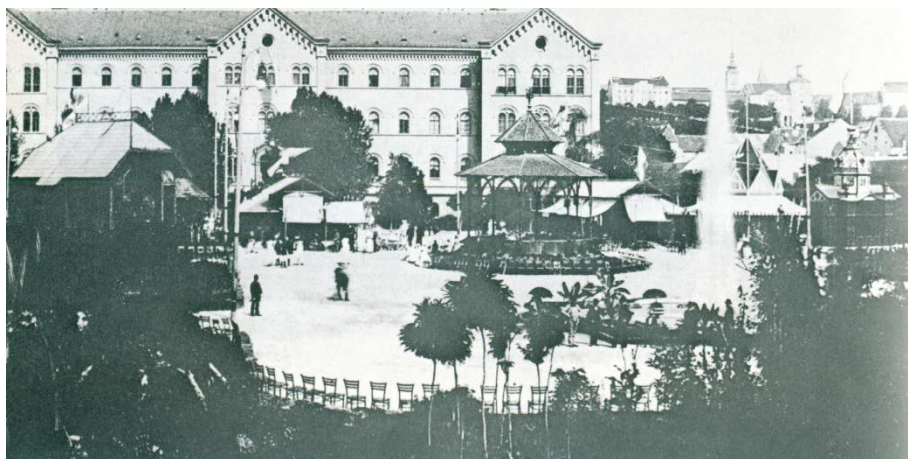
Sl. 6: Pogled na Donji grad i istočni dio Lenčićeve potkove s Trgom kralja Tomislava, Strossmayerovim trgom i Zrinjercem
 Sl. 7: Pogled na zapadni i južni dio Lenčićeve potkove s Trgom maršala Tita, Mažuranićevim Tomislava, Strossmayerovim trgom i Marulićevim trgom te Botaničkim vrtom

Sl. 8: Tlocrt Ringstrasse u Beču

Sl. 9: Milan Lenuci

Sl. 10: Izložba Hrvatskog gospodarskog društva, 1891. godine

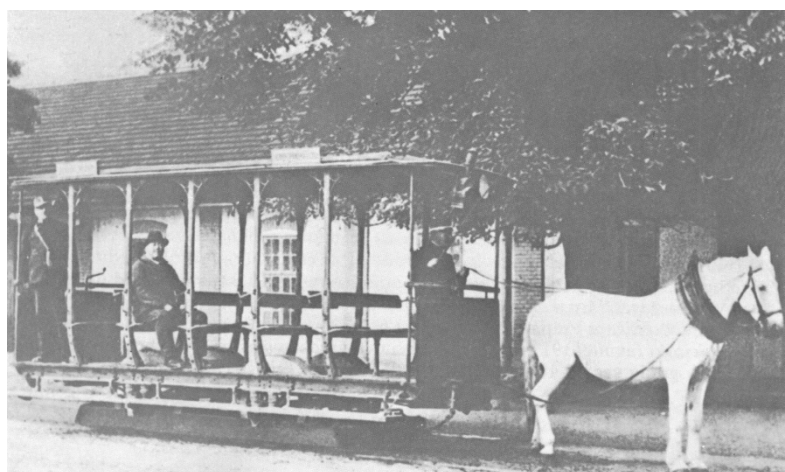
Sl. 11: Klizalište na današnjem Marulićevom trgu, 1893. godine

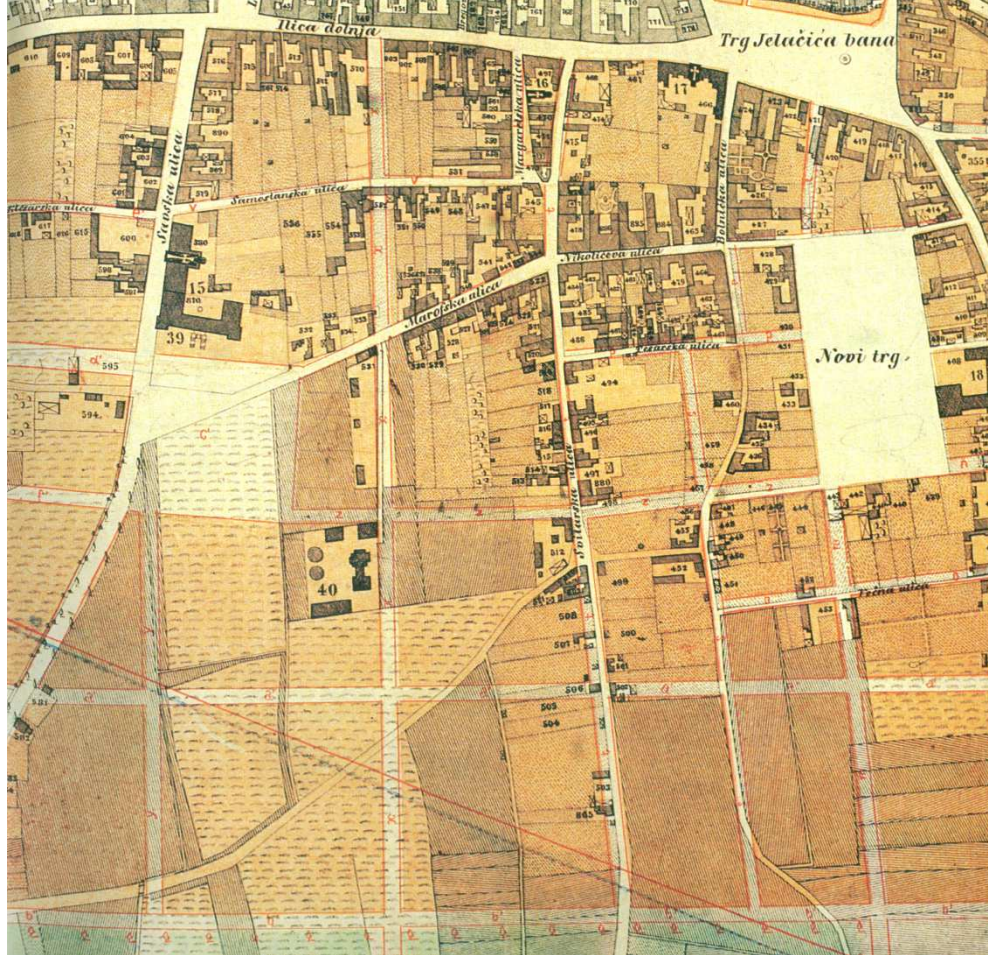
Sl. 12.: Tenis igralište u Mihanovićevoj ulici, 1900. godine

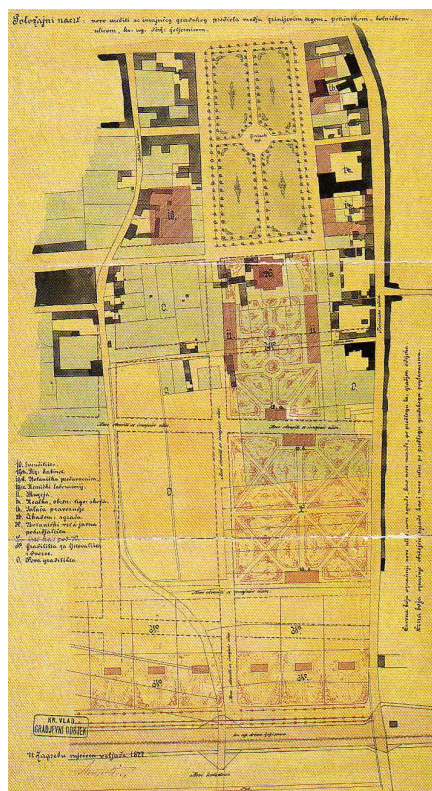
Sl. 13: Zagreb, Južni kolodvor 1864. godine

Sl. 14: Ljetna kola zagrebačkog tramvaja, oko 1900. godine

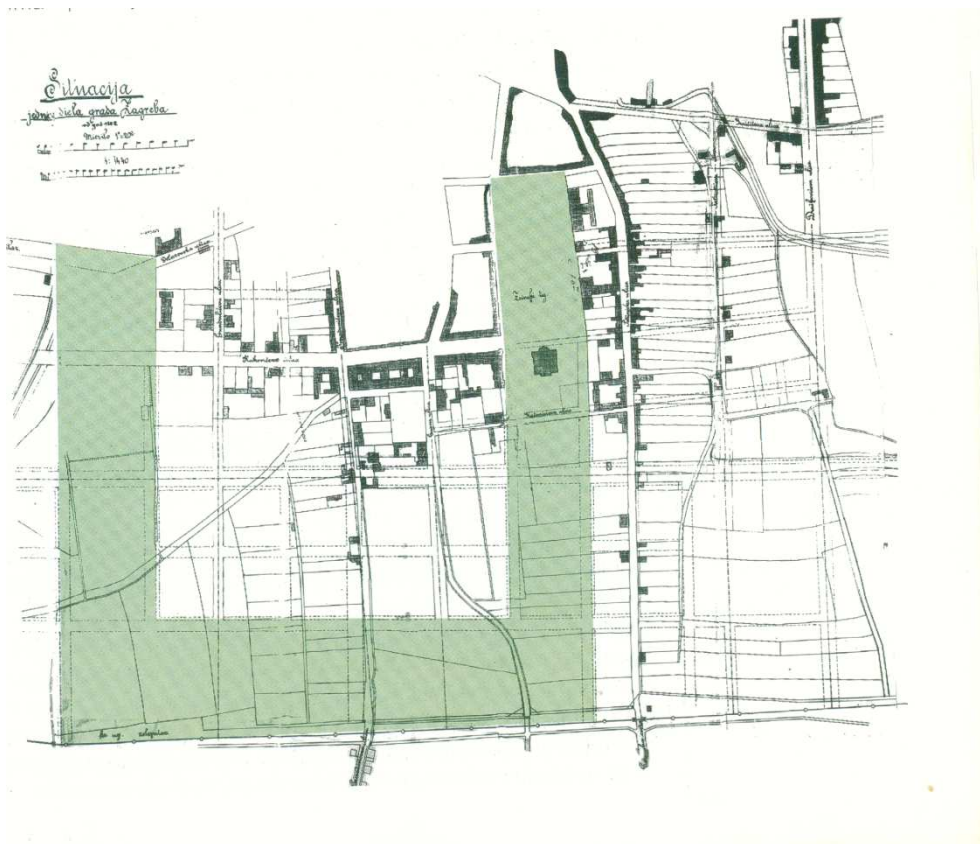
Sl. 15. : Regulatorna osnova 1865. godine, detalj središnjeg područja Donjeg grada

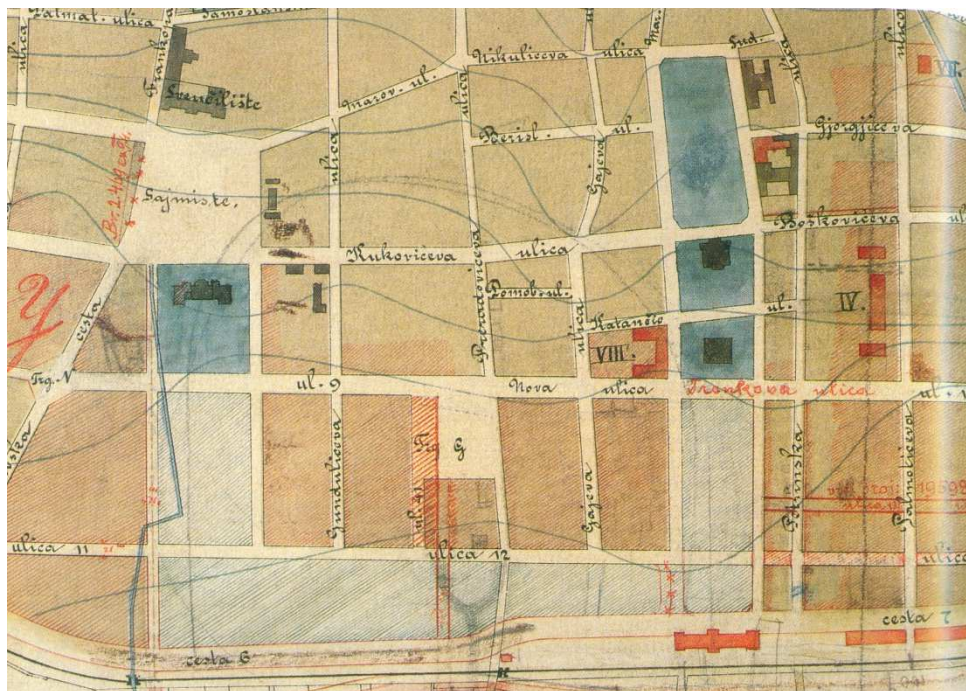
Sl. 16: Prijedlog produženja trga Nikole Šubića Zrinskog dvama perivojima do željezničke pruge, 1877. godine

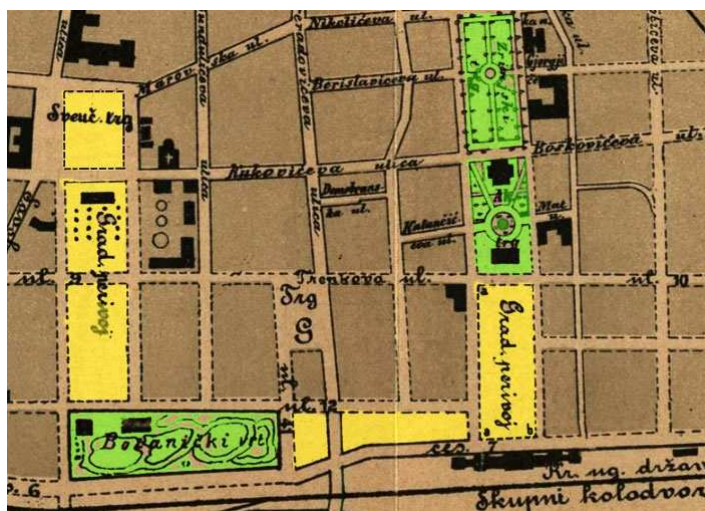
Sl. 17: Plan Zagreba 1878. godine, detalj središta Donjega grada

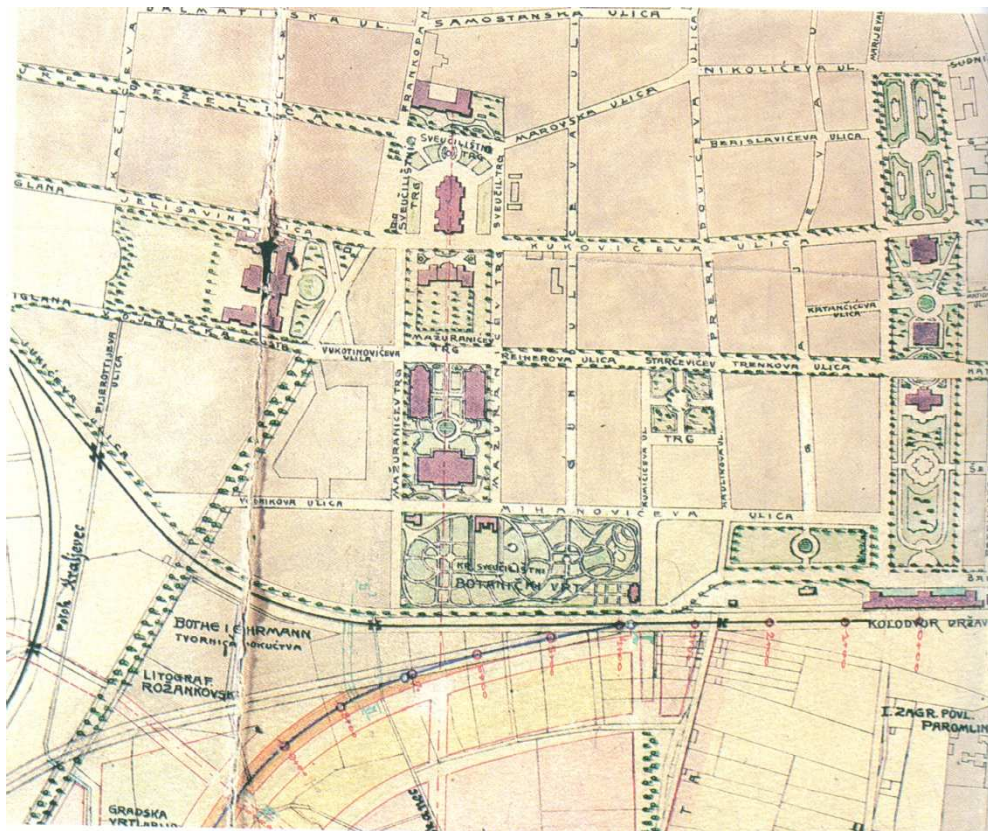
Sl. 18: Nacrt regulatorne osnove 1882. godine

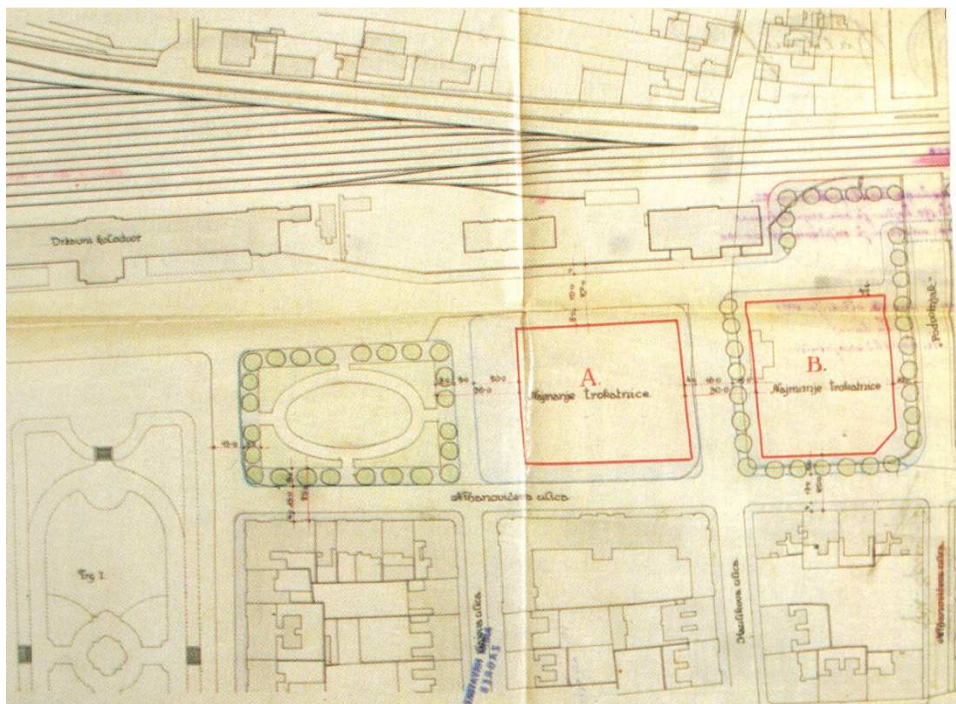
Sl. 19: Regulatorna osnova Zagreba iz 1887. godine, detalj središta Donjeg grada

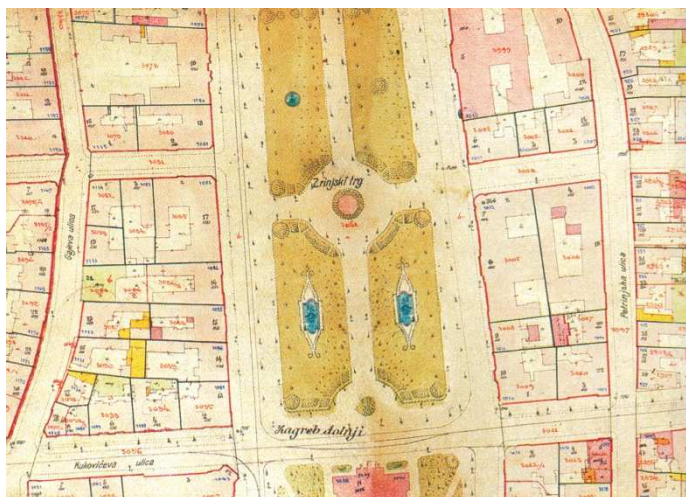
Sl. 20: Detalj katastarske karte Zagreba, 1892. godine

Sl. 21: Regulatorna osnova Zagreba 1913. godine, detalj Donjeg grada

Sl. 22: Regulatorna osnova za predio sjeverno od državnog kolodvora, 1920. godine

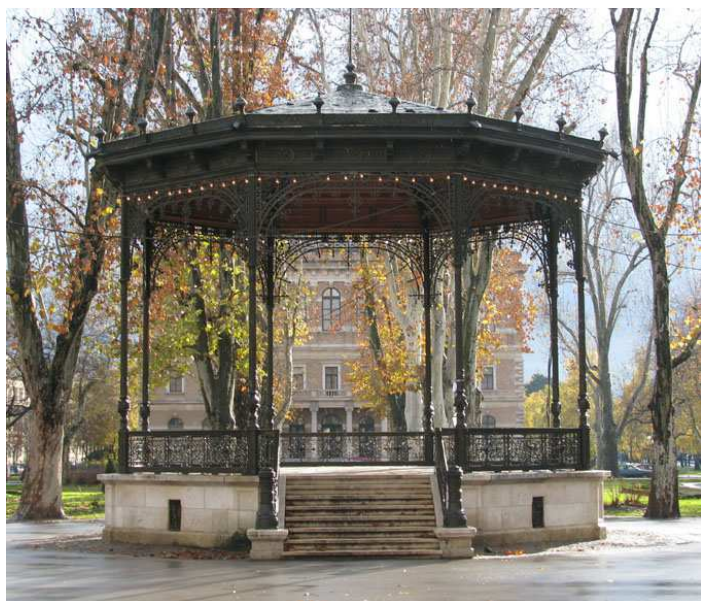
Sl. 23: Tlocrt Zrinjevačkog perivoja, katastarski list, 1913. godine

Sl. 24: Friderich Schmidt, Palača Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti, 1880. godine

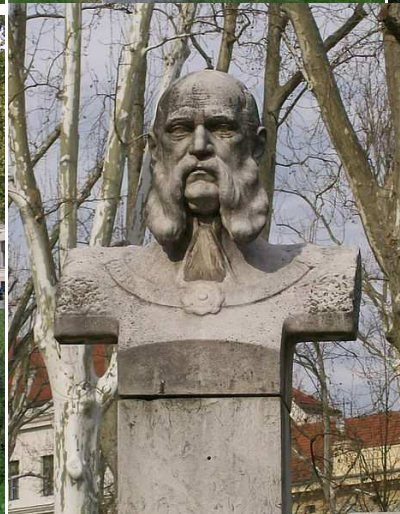
Sl. 25: Franjo Klein, Palača Buratii, danas Vrhovni sud Republike Hrvatske, 1877.

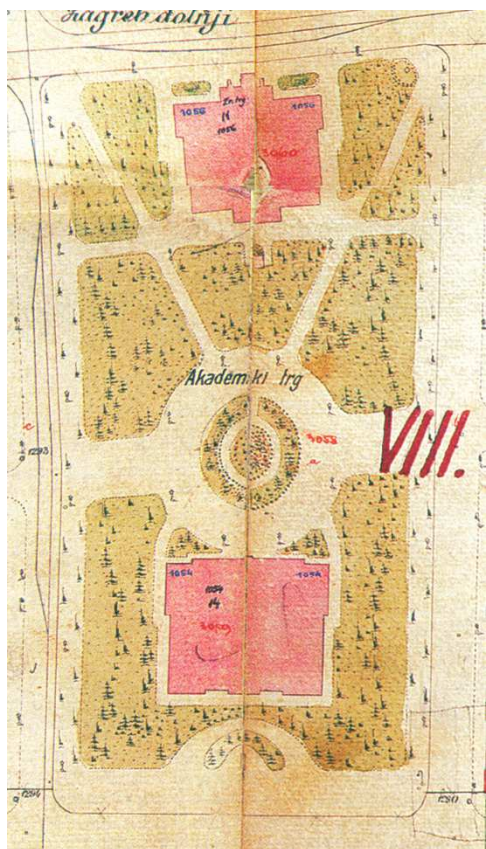
Sl. 26: Glazbeni paviljon

Sl. 27: Meteorološki stup

Sl. 28 – 33: Poprsja Zrinjevačke galerije znamenitih i zaslužnih Hrvata: Ivan Rendić, Julije Klović, 1878.; Ivan Rendić, Andrija Medulić, 1879.; Ivan Rendić, Fran Krsto Frankopan, 1884.; Ivan Rendić, Nikola Jurišić, 1886.; Rudolf Valdec, Ivan Mažuranić, 1911.; Rudolf Valdec, Ivan Kukuljević Sakcinski, 1911.

Sl. 34: Tlocrt Trga Josipa Jurja Strossmayera, katastarska karta Zagreba 1913. godine

Sl. 35: Herman Bolle, Zgrada nekadašnjeg Kemijskog laboratorija na Strossmayerovu trgu, danas knjižnica HAZU, 1883.

Sl. 36: Ferdinand Kondrat, Palača Matice Hrvatske, 1886.

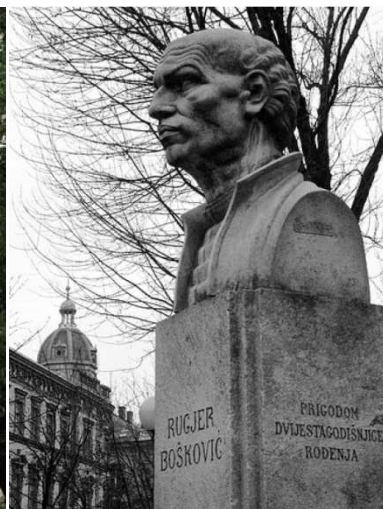
Sl. 37: Otto von Hofer, Palača Vranyczany, danas Moderna galerija, 1883.

Sl. 38: Leo Honigsberg, Julije Deutsch,
Hotel Palace, 1892.

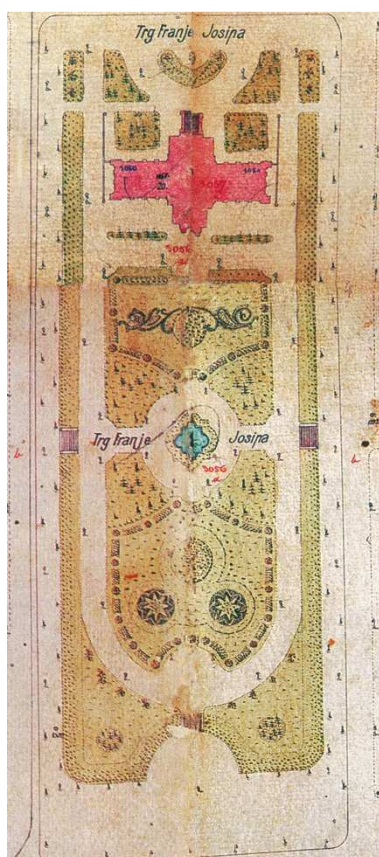
Sl. 39: Ivan Meštrović, Josip Juraj Strossmayer,
1925.

Sl. 40, 41: Nastavak Zrinjevačke galerije znamenitih i zaslužnih Hrvata: Rudolf Valdec,
August Šenoa, 1913.; Tomo Rosandić, Ruđer Bošković, 1911.

Sl. 42: Frano Kršinić, Spomenik Streljani, 1951.

Sl. 43: Trg kralja Tomislava, katastarski plan Zagreba, 1913. godine

Sl. 44: Ferdinand Fellner, Herman Helmer, Umetnički paviljon, 1896., južno pročelje

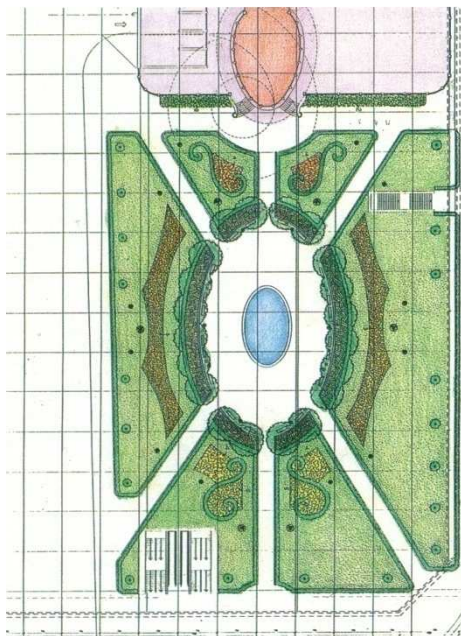
Sl. 45: Ferdinand Fellner, Herman Helmer, Umjetnički paviljon, 1896., sjeverno pročelje

Sl. 46, 47: Ferenc Pfaff, Glavni kolodvor, 1892.

Sl. 48, 49: Robert Frangeš Mihanović, Konjanička skulptura kralja Tomislava, 1935., zapadna strana, istočna strana

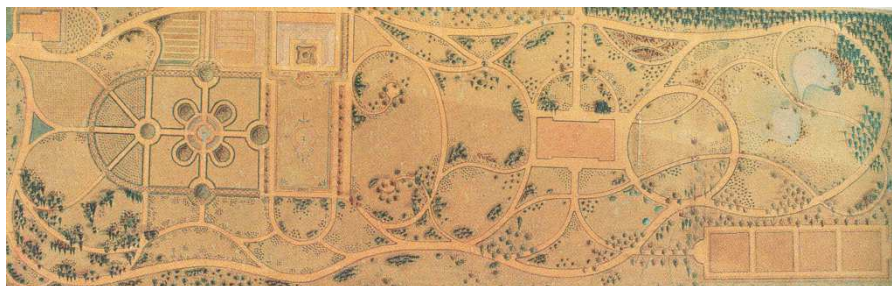
Sl. 50: Tlocrt Trga Ante Starčevića, projekt Dragutina Kiša, 1994.

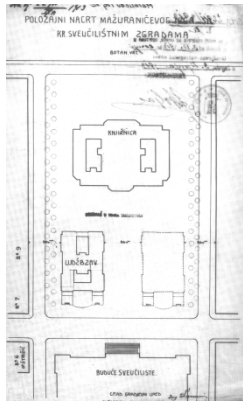
Sl. 51: Leo Honigsberg, Julije Deutsch, Starčevićev dom, 1895.

Sl. 52: Dionis Sunko, Hotel Esplanade, 1925.

Sl. 53: Nacrt Botaničkog vrta

Sl. 54: Tlocrt Marulićeva trg

Sl. 55, 56: Rudolf Lubynski, Nacionalna i sveučilišna biblioteka, danas Hrvatski državni arhiv, 1913., južno pročelje, sjeverno pročelje

Sl. 57: Zabat južnog pročelja

Sl. 58: Zabat sjevernog pročelja

Sl. 59: Vlaho Bukovac, Razvitak Hrvatske kulture

Sl. 60: Frano Kršinić, Don Frano Bilić, 1935.

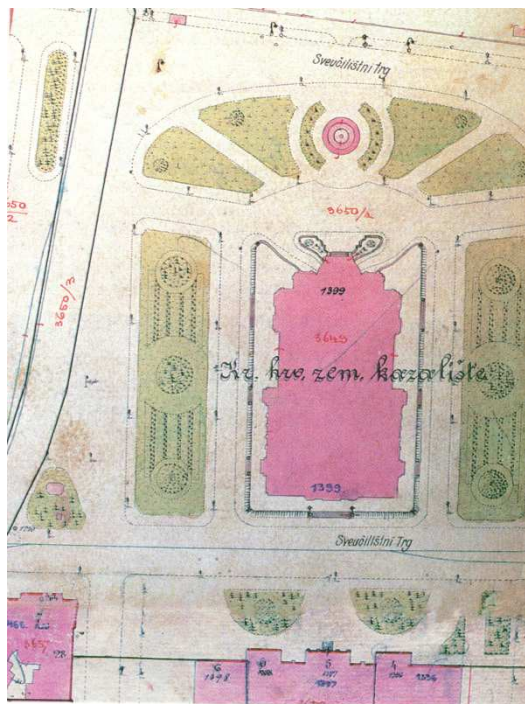
Sl. 61: Vlado Radas, Marko Marulić, 1999.

Sl. 62: Viktor Kovačić, Kuća Frank, 1913.

Sl. 63: Vjekoslav Bastl, Trgovačko obrtnička komora, danas Etnografski muzej, 1903.

Sl. 64: Tlocrt Trga maršala Tita, katastarski plan Zagreba 1913. godine

Sl. 65: Ludwig Zettl, Zemaljska bolnica, danas Pravni fakultet, 1859.

Sl. 66: Franjo Klein, Hrvatsko – slavonsko gospodarsko društvo, danas dio Pravnog fakulteta, 1877.

Sl. 67: Milan Lenuci, Aleksandar Seć, Matija Antolac, Hrvatski Sokol i Kolo, 1884.

Sl. 68: Herman Bolle, Muzej za umjetnosti i obrt, 1891.

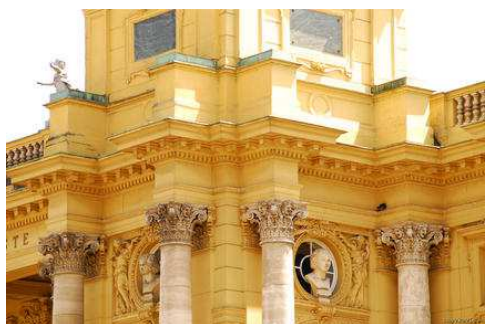
Sl. 69: Leo Honigsberg, Učiteljski dom, danas Hrvatski školski muzej, 1889.

Sl. 70: Ferdinand Fellner, Herman Helmer, Hrvatsko narodno kazalište, 1896.

Sl. 71: Ferdinand Fellner, Herman Helmer, Hrvatsko narodno kazalište, 1896., sjeverno pročelje

Sl. 72: Detalj poprsja

Sl 73: Svečani zastor: Vlaho Bukovac, Povijest Hrvata

Sl. 74: Martin Pilar, Kazališna kavana, 1899.

Sl. 75: Stanko Fabris, Željpo/ Ferimport, 1964.

Sl. 76: Ivan Meštrović, Zdenac Života, 1912.

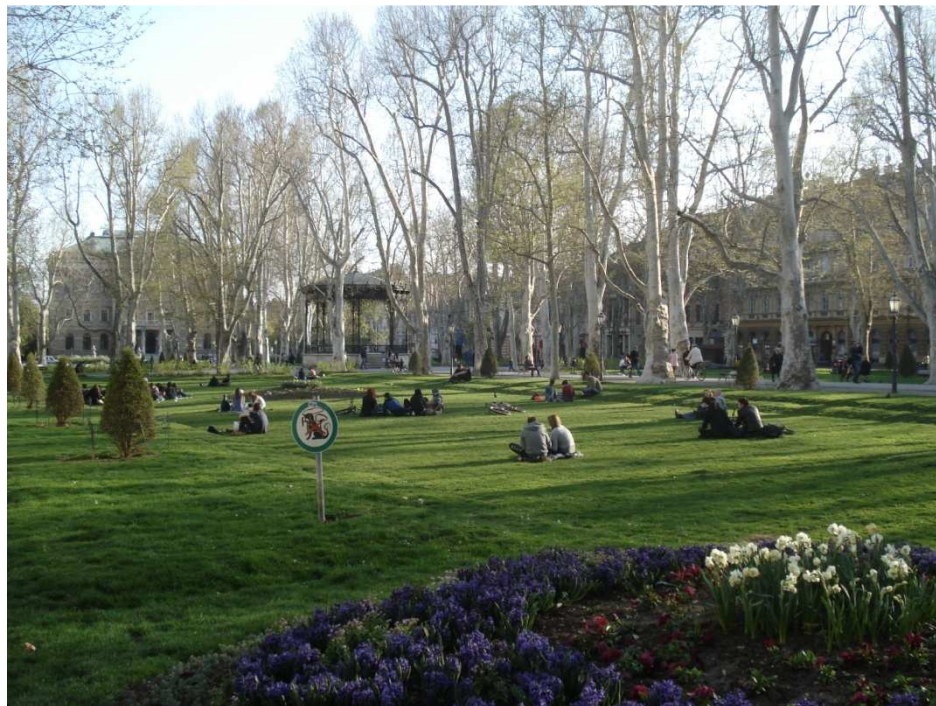
Sl. 77: Ivan Meštrović, Povijest Hrvata, 1932.

Sl. 78: Anton Dominik Fernkorn, Sv. Juraj, 1853.

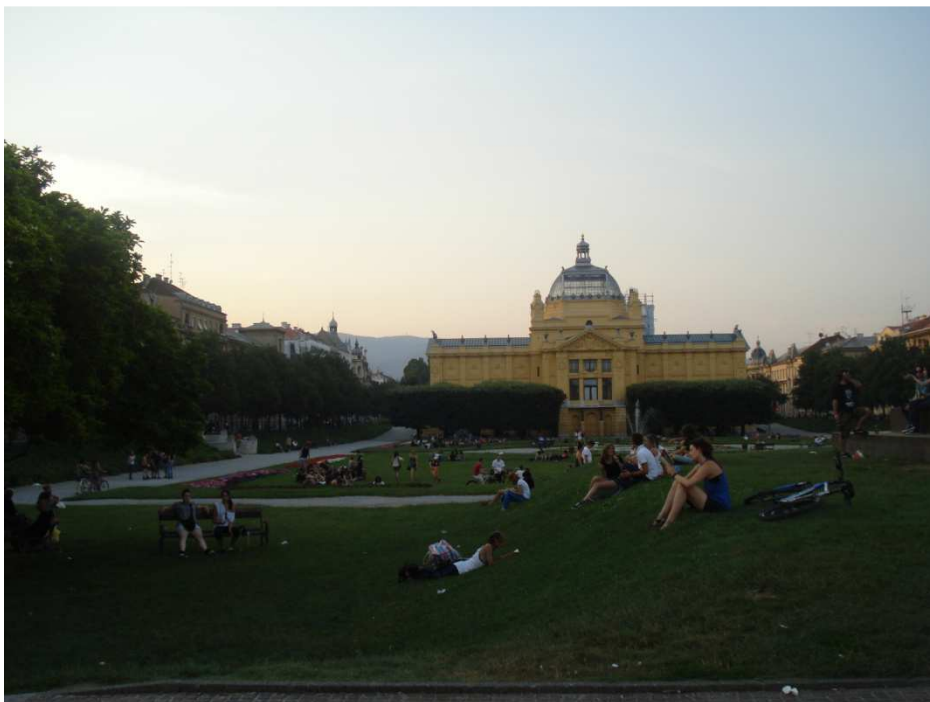
Sl. 79: Zagreb 1918 – 1941. godine

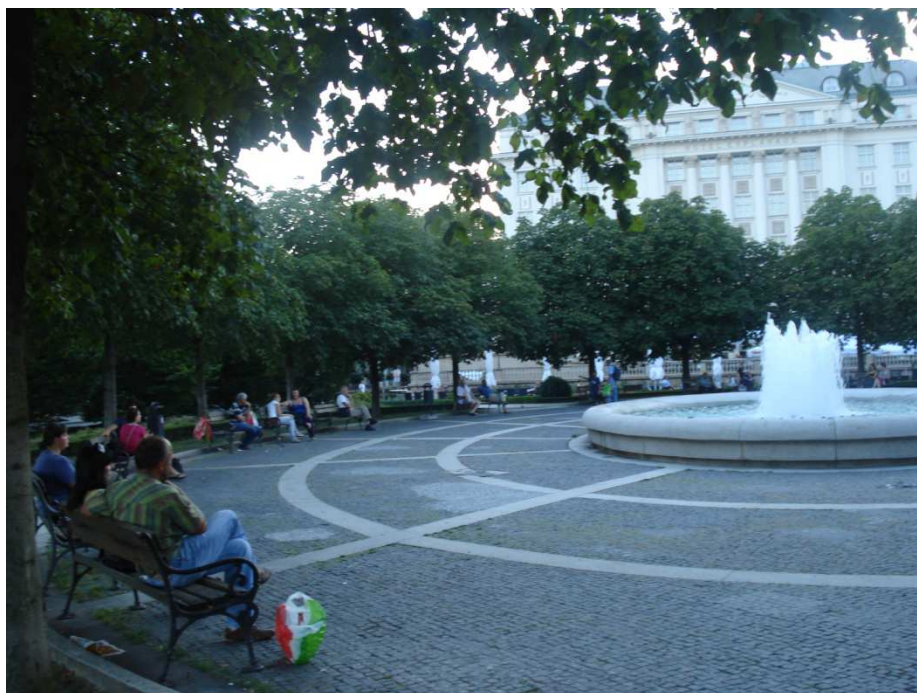
Sl. 80: Trg Nikole Šubića Zrinskog, 02.04. 2012.

Sl.81: Trg Josipa Jurja Strossmayera, 06.04.2012.

Sl. 82: Trg kralja Tomislava, 04.07.2012.

Sl.83: Trg Ante Starčevića, 31.07.2012.

Sl. 84: Kafići na trgu Ante Starčevića, ispred Importane centra, 04.07.2012.

Sl. 85: Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića, 06.06.2013.

Sl. 86: Trg maršala Tita, 31.07.2012.

Izvori slika

- Sl. 1: Dostupno na: http://elacd.carnet.hr/index.php/Zelena_potkova (09.07.2012.)
- Sl. 2: Knežević, 1996: 8
- Sl. 3: Kampuš, Karaman, 1979: 44, 45
- Sl. 4: Kampuš, Karaman, 1979: 156, 157
- Sl. 5: Kampuš, Karaman, 1979: 216, 217
- Sl. 6: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Lenuzzijeva_potkova (09.07.2012.)
- Sl. 7: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Lenuzzijeva_potkova (09.07.2012.)
- Sl. 8: Knežević, 1996: 313
- Sl. 9: Maleković, 2000: 480
- Sl. 10: Kuzmić, 1990: 90
- Sl. 11: Kuzmić, 1990: 115
- Sl. 12: Kuzmić, 1990: 116
- Sl. 13: Dostupno na: <http://www.hkv.hr/izdvojeno/reportae/lj-krinjar/9420-parhet-koji-vlee-ormare-na-trgu-kralja-tomislava.html> (09.07.2012.)
- Sl. 14: Kuzmić, 1990: 103
- Sl. 15: Knežević, 1996: 29
- Sl. 16: Maleković, 2000: 476
- Sl. 17: Knežević, 1996: 46
- Sl. 18: Knežević, 1996: 83
- Sl. 19: Knežević, 1996: 124
- Sl. 20: Knežević, 1996: 316
- Sl. 21: Maleković, 2000: 469
- Sl. 22: Knežević, 1996: 261
- Sl. 23: Knežević, 1996: 140
- Sl. 24: Dostupno na: <http://www.croatianhistory.net/glagoljica/runjak.html> (09.07.2012.)
- Sl. 25: Dostupno na: <http://www.vsrh.hr/EasyWeb.asp?pcpid=579> (08.05.2013.)

- Sl. 26: Dostupno na:
http://sh.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Glazbeni_paviljon_Zrinjevac_Zagreb.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 27: Dostupno na:
http://www.destinacije.com/datum_nav.asp?lang=de&pg=1&datum=07.05.2003.&cp=16&s=Next (09.07.2012.)
- Sl. 28: Dostupno na:
http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Julije_Klovi%C4%87_%28Rendi%C4%87%29_-_Zrinjevac.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 29: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Andrija_Medulic.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 30: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Krstofrankopan_Zrinjevac.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 31: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Nikola_Jurisic.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 31: Dostupno na:
http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Ivan_Ma%C5%BEurani%C4%87.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 32: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Ivan_Kukuljevic_Sakcinski.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 34: Knežević, 1996: 148
- Sl. 35: Dostupno na: <http://www.croatianhistory.net/glagoljica/runjak.html> (09.07.2012.)
- Sl. 36: Dostupno na:
http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac437.nsf/AllWebDocs/Matica_hrvatska (09.07.2012.)
- Sl. 37: Dostupno na: <http://www.idemvan.hr/mjesto/moderna-galerija/932/> (09.07.2012.)
- Sl. 38: Dostupno na: <http://www.zagreb-touristinfo.hr/?id=159&solo=173&l=h> (09.07.2012.)
- Sl. 39: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/Josip_Juraj_Strossmayer (09.07.2012.)
- Sl. 40: Dostupno na: http://hr.wikipedia.org/wiki/August_%C5%A0enoa (09.07.2012.)
- Sl. 41: Dostupno na: <http://lib.irb.hr/web/hr/vijesti/item/1326-rudjer.html> (09.07.2012.)
- Sl. 42: Dostupno na:
http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Spomenik_Streljanje_talaca,_Strossmajerov_trg.jpg
- Sl. 43: Knežević, 1996: 211
- Sl. 44: <http://www.skyscrapercity.com/showthread.php?t=1048077&page=21> (09.07.2012.)
- Sl. 45: http://tripwow.tripadvisor.com/slideshow-photo/umjetnicki-paviljon-zagreb-croatia.html?sid=11344182&fid=upload_12877495061-tpfil02aw-8136 (09.07.2012.)

- Sl. 46: <http://dalje.com/foto.php?id=2&rbr=7579&idrf=355536> (09.07.2012.)
- Sl. 47: <http://www.sihz.hr/dnn/Galerija/ZagrebGlavnikolodvor/tabid/308/Default.aspx> (09.07.2012.)
- Sl. 48: <http://spomenik.pbworks.com/w/page/40125041/Kip%20kralja%20Tomislava> (09.07.2012.)
- Sl. 49: <http://www.magicus.info/pr2.php?id=74264> (09.07.2012.)
- Sl. 50: Knežević, 1996: 297
- Sl. 51: <http://crometeo.net/phpbb/viewtopic.php?f=8&t=6413> (09.07.2012.)
- Sl. 52: <http://crometeo.net/phpbb/viewtopic.php?f=8&t=6413> (09.07.2012.)
- Sl. 53: Knežević, 1996: 126
- Sl. 54: Knežević, 1996: 226
- Sl. 55: <http://www.robertiesjr.from.hr/arh/povijesna.html> (09.07.2012.)
- Sl. 56: <http://www.rodoslovlje.hr/> (09.07.2012.)
- Sl. 57: <http://www.flickr.com/photos/20792787@N00/3049998655/> (09.07.2012.)
- Sl. 58: <http://www.flickriver.com/photos/ruamps/3855654108/> (09.07.2012.)
- Sl. 59: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Razvitak_hrvatske_kulture_HDA_300109.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 60: http://hr.wikipedia.org/wiki/Don_Frane_Buli%C4%87 (09.07.2012.)
- Sl. 61: http://hr.wikipedia.org/wiki/Marko_Maruli%C4%87 (09.07.2012.)
- Sl. 62: http://hr.wikipedia.org/wiki/Datoteka:Viktor_Kova%C4%8Di%C4%87-Ku%C4%87a_Frank,_Ma%C5%BEurani%C4%87ev_trg_1,_Zagreb,_1913._-_1914.jpg (09.07.2012.)
- Sl. 63: http://www.destinacije.com/datum_nav.asp?lang=ita&pg=1&datum=07.05.2003.&cp=33&s=Next (09.07.2012.)
- Sl. 64: Knežević, 1996:
- Sl. 65: <http://danas.net.hr/hrvatska/medicinski-i-pravni-fakultet-stupaju-u-strajk> (09.07.2012.)
- Sl. 66: <http://www.izaberi.hr/index.php?lang=en&op=sd&tip=zna&id=0000156> (09.07.2012.)
- Sl. 67: <http://www.webgradnja.hr/adresar/1367/mediacommerce/galerija/> (09.07.2012.)

- Sl. 68: http://www.destinacije.com/datum_nav.asp?lang=hr&pg=1&datum=07.05.2003.&cp=37&s=Next (09.07.2012.)
- Sl. 69: http://www.dicthy.info/index.php?lang=en_hr&word=u%C4%8Diteljski (09.07.2012.)
- Sl. 70: http://www.iiczagabria.esteri.it/IIC_Zagabria/Menu/Istituto/Chi_siamo/ (09.07.2012.)
- Sl. 71: <http://www.delhrv.ec.europa.eu/?lang=hr&content=2490> (09.07.2012.)
- Sl. 72: http://www.hnk.hr/o_kazalistu/o_zgradi/eksterijeri (09.07.2012.)
- Sl. 73: http://www.hnk.hr/o_kazalistu/o_zgradi/interijeri (09.07.2012.)
- Sl. 74: <http://bigblog.tportal.hr/garavica?BlogCalendarDate=10.8.2011> (09.07.2012.)
- Sl. 75: <http://www.forum.hr/showthread.php?p=30787046> (09.07.2012.)
- Sl. 76: http://adria.fesb.hr/~anmarin/web/galerija_mestrovic.php?sl=pic30 (09.07.2012.)
- Sl. 77: http://www.croatianhistory.net/etf/mestrovic_povijest_hrvata.html (09.07.2012.)
- Sl. 78: http://hr.wikipedia.org/wiki/Trg_mar%C5%A1ala_Tita_%28Zagreb%29 (09.07.2012.)
- Sl. 79: Kampuš, Karaman, 1979: 190, 191
- Sl. 80: Vlastita fotografija (02.04.2012.)
- Sl. 81: Vlastita fotografija (06.04.2012.)
- Sl. 82: Vlastita fotografija (04.07.2012.)
- Sl. 83: Vlastita fotografija (31.07.2013.)
- Sl. 84: Vlastita fotografija (04.07.2012.)
- Sl. 85: Vlastita fotografija (06.06.2013.)
- Sl. 86: Vlastita fotografija (31.07.2012.)

Prilog 2: Transkripti intervjua

Ispitanik 1

Dob: 22 godine

Spol: Ž

Prebivalište: Novi Zagreb, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Nikole Šubića Zrinskog

Koji je vaš razlog posjete ovog trga?

„Dolazim radi šetnje, zabave, druženja... šopinga u Ilici. U biti najčešće kad idem u grad onda na povratku s jedne ovdje, tu mi je nekak' na pola puta do glavnog pa malo predahnem.“

Koliko često dolazite?

„Jednom tjedno.“

Da li je to češće radnim danom ili vikendom?

„Radnim danom.“

Na koji način dolazite?

„Javnim prijevozom.“

Što vam se na ovom trgu najviše sviđa?

„Pa sviđa mi se zelenilo... evo to što je blizu centra tj. glavnog trga... a ipak... ne znam... kao ambijent, nemaš dojam da si u centru... dopušta da se odmakneš od gužve i auta s ulice.“

Da li postoji nešto što vam se ne sviđa?

„Pa ne znam... možda mladi koji sjede po travi i konzumiraju alkohol... ne znam... to mi baš i nije baš primjereno za centar. Drugi trgovci možda u redu, ali premda je ovo centar... ne znam... trebala bi biti malo viša razina kulture. Po meni bi ovo više trebala biti oaza mira i nekog onako... laganijeg druženja. Uostalom, tu često dolaze i turisti pa... mislim da bi se trebalo... u biti, prikazati grad u što ljepšem svjetlu...“

Da li bi neki tip zabrane konzumiranja alkohola utjecao na to da ti još češće posjećujete ovaj trg?

„Definitivno da. Barem vikendom... Preko tjedan je još više manje u redu.“

Posjećujete li još neki od trgova Lenucijeve potkove?

„Pa ne baš... eventualno Trg maršala Tita jer studiram pravo... ali to više dođem i odem, ne zadržavam se na samom trgu.“

Spomenuli ste da na Zrinjevac dolaze turisti, a da li mislite da je i ostatak potkove dovoljno reprezentativan da ga treba pokazati turistima? Koji trg potkove smatrate najreprezentativnijim?

„Pa ja mislim da je... najreprezentativniji je po meni definitivno Trg Maršala Tita... mislim da je najbolje održavan a i kazalište... mislim da to treba vidjeti svatko tko dođe u Zagreb.“

Da li mislite da su fasade na području potkove dobro održavane?

„Pa u principu i ne... mislim... ove glave zgrade tipa kazalište jesu, ali ove okolo baš i ne.“

Što mislite o održavanju čistoće trga?

„Dobro... solidno.“

Što mislite o pojedinim sadržajima na području potkove tipa trgovina, kultura, ugostiteljstvo, da li ih koristite?

„Pa često znam doći u ovaj dolje Importane centar pa nešto kupiti ili otići na kavu pa onda produžiti do grada.“

A što se tiče kulturnih sadržaja, da li mislite da ih ima dovoljno, da li ih koristite? Znači baš na ovom području potkove?

„Pa mislim da ih ima dovoljno... prije sam ih znala češće koristiti.. u zadnje vrijeme baš i ne.“

Da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove?

„Ne... neodržavane zgrade, vlaga unutar stanova, previsoki stropovi. Nije baš prilagođeno ni mladima a ni djeci kao što je recimo Novi Zagreb. Kad djeca idu u školu, u bilo kojem novo - zagrebačkom naselju rijetko da se treba prijeći i cesta da bi se došlo do škole, a ovdje u centru auti jure nekontroliranom trzinom.“

Koji je vaš stav o korištenju automobila u centru grada?

„Protiv sam... barem na ne bude na području glavnog trga jer... više sam tamo u šetnji pa se želim opustiti a stalno jure tramvaji i automobili... to mi se baš ne sviđa.“

Da li mislite da je gradski centar danas premali?

„Pa ne, mislim da je dobar baš takav kakv je.“

Ne mislite da je preopterećen?

„Pa ne, mislim da je već dovoljno rasterećen umjetnim jezerima tipa Jarun i Bundek.“

Da li mislite da je područje Lenucijeve potkove dobro prilagođeno suvremenom načinu života?

„Pa je, mislim da je javni prijevoz dobro riješen, sve je na jednom mjestu što je jako dobro za turiste koji posjećuju Zagreb... u biti ima sve, blizu je i glavni trg, katedrala... mislim da ima sve šta bi jedan gradski centar u današnje vrijeme trebao imati.“

Ispitanik 2

Dob: 50 godina

Spol: M

Prebivalište: Sesvete, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ante Starčevića

Koliko često prolazite ovim trgom?

„Pa... rijetko... nije baš... dosta rijetko“

Koji su najčešće vaši razlozi za posjet ovog trga?

„Nešto obavim pa usput odmorim dok čekam vlak.“

Koliko je to otprilike često? Mjesečno?

„Mjesečno... pa oko dva – tri puta.“

Na koji način dolazite do ovog trga?

„Vlakom.“

Da li postoji nešto što vam se posebno sviđa na ovom trgu? Zašto posjećujete baš njega a ne npr. susjedni Tomislavac?

„Pa evo, privlači me ovo zelenilo, ima ta fontana... a i hladovina je.“

Što vam se najmanje sviđa?

„Ne... nema ništa... lijep je parkić, ima hladovine... šta ćete više.“

Da li posjećujete neki od drugih trgova Lenucijeve potkove?

„Ne, ne... najviše sam tu.“

Što mislite o cjelokupnom izgledu potkove, da li je reprezentativan, da li izgledom odgovara svojoj ulozi centra grada?

„Dobro je, sviđa mi se... što fali.“

Da li smatrate da odgovara potrebama suvremenog načina života?

„Hm.. ima svega... dobro je.“

Što mislite o ostalim funkcijama potkove, da li ima dovoljno trgovina i ugostiteljskih objekata?

„Ima... dobro je... samo treba imati para.“

Što mislite o izgradnji shopping centara u centru grada tipa ovaj Importane centar ili Centar Cevjetni?

„Shopping centara... ne.“

A javnih garaža?

„Meni u biti svejedno... nemam mišljenje.“

Što mislite o stanovanju u centru grada, da li biste živjeli na ovom području?

„Ja živim u kući i ne bi' se nikad mijenjao za grad.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada? Da li smatrate da bi cijeli ovaj potez trebao biti pješačka zona?

„Pješačka zona... neki bi se sa autima ušetali svakud.“

Da li smatrate da bi trebalo stvoriti još jedan novi centar grada? Da li smatrate da je ovaj preopterećen?

„Ne.“

Ispitanik 3

Dob: 30 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Novi Zagreb, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg kralja Tomislava

Koji su vaši glavni razlozi za posjetu upravo ovog trga?

„Ljepota i... vizualni dojam, zelenilo, lijepa fontana... biti cjelokupni ugođaj.“

Na koji način provodite vrijeme na ovom trgu? Da li je to samo šetnja ili i druženje?

„Šetnja... uz druženje, nisam nikad sama. Sad tu radimo blizu ali inače ako idem u grad prođem. U biti izaberem ovo mjesto ako imam neku pauzu ak' moram čekat' nešto onda radije dođem ovdje čitat' knjigu nego ne znam, otić u neki birc.“

Koliko često dolazite ovdje?

„Sad radimo tu pa dolazim češće... a prije... rijede... u biti više sam u prolazu nego baš da dođem tu i sjednem.“

Znači češće dolazite radnim danom?

„Da ,da, uglavnom radnim danom.“

Na koji način dolazite do ovog trga?

„Javni prijevoz.“

Što vam se na ovom trgu posebno sviđa? Istaknuli ste ranije ambijent...?

„Pa da, ugođaj...“

Znači manje su vam bitini ovi okolni sadržaji poput putničkih agencija i ovog tu centra?

„Da, definitivno.“

Što vam se ne sviđa? Što bi se moglo promijeniti na ovom trgu a da ga vi još češće posjećujete?

„Bilo bi dobro kad bi na trgu bilo više nekih događanja... al' više neko onak' mirnije okupljanje “

Koje druge trgove potkove još posjećujete?

„Botanički jednom do dvaput tjedno, Zrinjevac naravno... a tamo ima događanja, ovdje baš slabo.“

A onaj Zapadni krak, Mažuranićev, Marulićev trg?

„Pa iskreno, baš nejdem tamo.“

Što mislite o potkovi kao cjelini, što se tiče izgleda, održavanja fasada?

„Hm... fasade... to je veliki problem u Zagrebu... ovo šaranje, mislim da je to ispod svakog nivoa. Mislim da su fasade katastrofalno održavane... a nema nikakvih posljedica za njih.“

Imate li kakvu ideju kako to promijeniti?

„Pa nažalost odgojan metoda je dugoročna... ono... na duge staze i to se vrlo sporo odvija... onda na žalost treba lupati kazne... nema drugog načina trenutno.“

Što se tiče čistoće trga, da li mislite da trg dobro održavan?

„Pa je, ovaj je... makar, sad kad bolje pogledam baš i nije, trebalo bi malo bolje.“

Koje je vaše mišljenje o drugim funkcijama potkove kao što su trgovina i ugostiteljstvo? Da li podupirete izgadnju trgovačkih centara u centru grada?

„Al potreban je kolko got... Ne, u redu je, može bit samo treba promieniti način na koji to rade i da se uklopi vizualno... postoje propisi, onda da se tih propisa i drže.“

Da li smatrate da su trgovački cenri preuzeli nekadašnju ulogu trgova kao mjesta zabave, druženja?

„Da,da, definitivno.“

Što se tiče kulturnih sadržaja da li mislite da ih ima dovoljno s obzirom da se radi o centru grada?

„A idem u ove muzeje i galerije sa školom... nekad i privatno. Bilo bi dobro kad bi bilo više mjesta sa živom glazbom ali ono... nešto laganini.“

Što se tiče stanovanja, da li bi živjeli ovdje, na području potkove?

„Ja bih, zato jer... sve mi je blizu... dođeš na kavu kad se sjetiš, posjećuješ te nekakve sadržaje kulturne...“

A što se tiče ovih zgrada, da li smatrate da su dobro održavane?

„A to da, to bi definitivno trebalo obnoviti.“

Da li mislite da je kvart prilagođen životu obitelji sa djecom?

„Ne znam... još nemem djecu pa gledam primarno da sebi olakšam.“

Što mislite o korištenju automobila u centru grada? Da li bi možda sve ovo trebala biti pješačka zona?

„Joj da, ja bi'... barem ovaj tu potez kroz Prašku.“

Da li smatrate da je ovaj centar premali? Da li bi možda trebalo stvoriti neki sekundarni centar?

„Trebalo bi da, definitivno.“

Gdje bi ga vi predložili?

„Dobro, Novi Zagreb, kod muzeja gdje je Bundek... pa onda Trešnjevka... Maksimirska, da bude i s one strane nešto...“

Ispitanik 4

Dob: 63 godina

Spol: M

Prebivalište: Novi Zagreb, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg Josipa Jurja Strossmayera

Koji su vaši razlozi za posjetu ovog trga?

„Idem kod brice.“

Znači u prolazu ste?

„U prolazu sam, ali nekad mi je to inače bilo mjesto okupljanja. Tu su prve demonstracije bile di je nekad bila američka ambasada. U moje vrijeme pet sati sam provodio na trgu, sve se dešavalo na trgu, dogovori, sastanci, sudari, mi šport.“

Koliko često dolazite?

„Uvijek probam ići sam i prisjetit' se nekih svojih... i kada obilazim stari dio grada sjetim se nekih svojih nepodopština iz starih dana. Ne postoji dio grada u kojem nisam bio u kojem nisam živio. Ovi koji su rođeni u Zagrebu oni se drže svog kvarta i kad ih pitaš ulice nemaju pojma o ničem. I tu sam živio evo ova stara zgrada, treća po redu jedno pola godine.“

Možete mi onda nešto reći o tome kakvi su bili stambeni uvjeti u centru grada?

„To su najlošiji uvjeti... to miševa, žohara, štakora, ljudi nemaju pojma, tu da mi da badava stan ne bi' došo'... ali fasada izvana to su majstori vrhunski samo da se obnovi... al' nutanji dio, dvorišta, stanovi jako loše. Izuzetno nikakvi. Tu i tamo se na vanjskom dijelu pazi, strogi centar grada, spomenik nulte kategorije, pa se ulažu masne pare, ali nutarnji dio od dvorišta do podruma... a obično su to stari ljudi u penziji, nemaju sredstava i love da nešto ulože, obnove i tak' da mora sve država i grad. A i to sve onda rade ne tolko' vrhunski majstori jel' vidi zgrada kad se napravi trist' godina mora bit u redu, a ono nakon pet godina vlaga, voda...preko veze dobije natječaj i radi šta 'oće“

Znači ne bi više živjeli na području potkove?

„Nikad, ja sam... nisam mogo' smislit' Novi Zagreb, to su bila kao neke spavaonice a kad sam došo' reko' sam može, nejdem nikud. Moja Slobodština, ona se smatra kao najbolji dio Novog Zagreba, stanovi su sto eura minimalno skuplji od drugih dijelova jel' je dobro, cjeli kvart funkcionira kao samostalni grad, ima banku, poštu, školu, vrtić i u centru si za čas. Vidiš ja autom neću doć, imam autobus, pošto sam penzioner imam besplatnu kartu.“

Znači mislite da je vaš kvart dovoljno dobro opremljen da nemate porebudolaziti u centar?

„Moj kvart je najbolji... ima tržnica u Utrinama ali tamo se onda okupljaju i alkoholičari, drogeraši, smrdi..“

Da li posjećujete još neke od trgova Lenucijeve potkove?

„Znam ja ići pješice skroz od kolodvora pa gore do Tkalčičeve... jer kad ti jednom ulicom ideš godinama na poso ti je drukčije doživljavaš. Sad se promijenila. Kad sam ja počeo bila su jedan, dva kafića... ja to gledam dugim očima. U moje vrijeme kad sam išo' ja sam izloge gledo', ja sam sanjo... sve se znalo di hlače, di cipele, di žensko, di muško... nažalost svi ti stari zanati su propali... danas su te robne kuće... a ja svejedno volim otić do krojača, nije ni to više kvalitetno ko šta je nekad bilo, ali iz sentimentalnih razloga... ma... meni je ceremonija doći u grad, ja imam trening u pet, ja kad sam išo naručit se kod frizera u dva sata pa doći pola sata ranije da obiđem, da doživim ovo. Tu znam di' mi je dobar sladoled, di' ću nakon brice ići na Zagorske štrukle.“

Da li mislite da su trgovački centri danas preuzeli nekadašnju ulogu trgova kao mjesta sastajanja, druženja?

„Jel se može ovo uspoređivat, nešto krasno, ova priroda, ovaj pogled, ovo odmaranje. Ja sam stari konj a vidim bolje nego ovo od dvadesetpet godina. U tim robnim kućama nema, to je klima. Ja se ne vozim ni u autu s klimom.“

Što mislite o automobilskom prometu u centru grada?

„Što manje auta. Inače ovi što dolaze izvan grada, oni se boje voziti jer ne poznaju Zagreb. Nemaju bolje organiziran javni prijevoz nego šta je kod nas. Ljudi kod nas ne znaju al' kad si nervozan kad si napet kad imaš doma neku situaciju nema boljeg nego sjest' u tramvaj i napraviti dva kruga i pogledat svoj grad.“

Da li mislite da je ovaj centar trenutno preopterećen? Da li bi ga možda trebalo rasteretiti izgradnjom nekih sekundarnih centara?

„A to je i cilj. Danas sutra će se graditi tamo braće Oreški, to čeka malo bolja vremena al' to mora vrhunski majstori biti i domaći zaljubljenici, al' zaljubljenici u grad Zagreb, da ima dušu, ne može stranac osjetiti dušu Zagreba... evo i duga se naselja razvijaju, evo čak i Dubrava ali nikad neće biti ko ovaj uži centar grada, jer ovaj uži centar to je srce, to samo popraviti fasade i to je uzor svijetu al' ne samo država i ne samo grad nego i ljudi koji stanuju tamo. Ak' očeš stanovati u centru grada to moraš platiti“.

Ispitanik 5

Dob: 27 godina

Spol: M

Prebivalište: Trnje, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg kralja Tomislava

Koji su vaši razlozi za posjetu ovog trga?

„Šetnja, prolaz do glavnog graskog trga.“

Koliko često ga posjećujete?

„Dva do tri puta tjedno.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Podjednako, možda ipak češće radnim danom.“

Na koji način dolazite do ovog trga?

„Pješice.“

Što vam se na ovom trgu posebno sviđa?

„Blizina centra, glavnog gradskog trga i Importane centra.“

Dakle lokacija?

„Da.“

Što vam se na ovom trgu najmanje sviđa?

„Ne bi ništa posebno istaknuo, sve mi se sviđa.“

Koje trgove osim Tomislavca još posjećujete?

„Zrinjevac.“

Što mislite o cjelokupnom izgledu potkove?

„Lijepa je i ugodna za boravak.“

Što mislite o održavanju fasada?

„Prije je bilo ružnije, sad se to malo popravlja.“

Koji trg smatrate najmanje reprezentativnim?

„Onaj zapadni dio prema arhivu. Njega najrjeđe posjećujem.“

Što mislite o pojedinim funkcijama potkove kao što su trgovine i ugostiteljski objekti? Da li ih ima dovoljno? Da li bi ih trebalo povećati ili smanjiti?

„U jednu ruku ima ih dovoljno, posebice na Starčevićovom trgu dok su s druge strane ulice koje vode prema trgu, Gajeva, Gundulićeva pune zapuštenih i praznih izloga. Konkretno na području potkove mislim da lokacija u centru grada nije dovoljno iskorištena.“

Da li mislite da je područje Lenucijeve potkove poželjno ili nepoželjno za život?

„Mislim da je poželjno zbog blizine svega i svačega ali iskreno ja tamo ne bi živio.“

Zašto?

„Pa radije živim u nekoj novijoj zgradi nego u tim starim zgradama.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada?

„Mislim da automobile treba maknuti iz centra grada.“

A javne garaže?

„Maknuti ih iz samog centra grada i postaviti na rubove. Zagreb nije toliko veliki grad tj. centar nije toliko veliki da ga se ne bi moglo prešetati.“

Da li područje Lenucijeve potkove prema vama odgovara ulozi gradskog centra?

„Odgovara.“

Da li je prilagođen suvremenom načinu života?

„Mislim da bi mogao biti prilagođeniji.“

Ispitanik 6

Dob: 24 godine

Spol: Ž

Prebivalište: Sesvete, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg Josipa Jurja Strossmayera

Koji je vaš glavni razlog za posjetu ovog trga?

„Ovog trga... odmor.“

Koristite li možda neke od sadržaja sa strane tipa trgovine ili ugostiteljske objekte?

„Pekara... i oni kafići kod kolodvora kad sam s društvom.“

Koliko često dolazite baš na ovaj trg?

„Baš na ovaj trg sam prije znala svaki dan doći tu čitati i boraviti a sada dok sam u prolazu.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Radnim danom.“

Na koji način dolazite?

„Vlakom.“

Što vam se posebno sviđa na ovom trgu?

„Ima hladovinu i mirno je.“

Što vam se najmanje sviđa?

„Ne znam, sve mi se sviđa.“

Da li posjećujete još neki od trgova potkove?

„Botanički, Trg maršala Tita... i to je to.“

Što mislite o cjelokupnom izgledu potkove, da li je ugodna za boravak?

„Je.“

Što mislite o održavanju fasada?

„Održavane su na ovim spomenutim trgovima, ali u uličicama između njih ne.“

Što mislite o održavanju čistoće trga?

„U redu, zadovoljavajuća je.“

Što mislite o pojedinim funkcijama potkove, što se tiče trgovina i ugostiteljskih objekata, da li ih ima dovoljno?

„Ima.“

Da li posjećujete Importane centar? Koje je vaše mišljenje o izgradnji trgovačkih centara u centru grada?

„Mislim da su Importane i Cvjetni dovoljno i da ne bi trebalo više... idem tamo na kavu.“

Da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove, dakle u centru grada?

„Bi... ok mi je ovaj tu potez od glavnog kolodvora do trga gore zato što nije toliko prometno, taj dio i zato što zgrade, ove na tom potezu su lijepe, svaka ima svoje posebitost neku, nije tipična zgrada.“

Što mislite kakvi su stambeni uvjeti s obzirom da se radi o starim zgradama? Da li mislite da su zgrade dobro održavane?

„Pa pretpostavljam da nije... da su to visoke prostorije koje je teško zagrijati... ali svejedno bih živjela zbog... s obzirom na lokaciju.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada? Da li bi možda podržali ideju o pješačkoj zoni na području potkove?

„Čim manje. Čini mi se da ih na ovom potezu i nema toliko ali bilo bi dobro kad bi barem ovaj istočni potez bila pješačka zona. Tramvaj čak i može ostati ali automobili neka idu.“

Da li mislite da je ovaj današnji gradski centar preopterećen? Da li mislite da bi se trebao izgraditi još jedan centar kako bi se ovaj rasteretio?

„Smatram da ne bi trebalo graditi novi centar zato što svaki kvart unutar sebe ima neki svoj posebni centar. Kao takav, mislim da nije preopterećen centar kao centar.“

Ispitanik 7

Dob: 29 godina

Spol: M

Prebivalište: Vrapče, r. Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Nikole Šubića Zrinskog

Koji su vaši razlozi za posjetu baš ovog trga? Da li više prolazite ili baš boravite?

„Češće samo prolazim kad idem do trga ali znam i boraviti.“

Koliko često baš boravite na ovom trgu da se baš zaustavite i sjednete?

„Pa jednom mjesečno.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Radnim danom.“

Na koji način dolazite do ovog trga?

„Javni prijevoz.“

Što vam se posebno sviđa na ovom trgu?

„Izgled, priroda i okolne zgrade.“

Što vam se ne sviđa?

„Pa ne znam, da mi se ne sviđa ne bi' bio tu.“

Da li boravite na još nekom od trgova potkove?

„Ne znam, nekad sjednem tu i na Tomislavov trg.“

Da li mislite da je Lenucijeva potkova dovoljno reprezentativna s obzirom da se radi o gradskom centru?

„Relativno da.“

Što mislite o održavanju fasada?

„Dobro je. Uvijek može i bolje ali u principu nije loše.“

Što mislite o održavanju čistoće trga?

„Jesu, održavani su.“

Što mislite o pojedinim funkcijama potkove, da li ima dovoljno trgovina i ugostiteljskih objekata?

„Da, i previše.“

Da li podupirete izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Definitivno ne.“

Javnih garaža?

„Također ne.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada?

„Koristiti samo za ono najnužnije.“

Da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove?

„Pa mislim da ne bi.“

Zašto?

„Mali je prenatrpano.“

Da li imate sve što trebate u svom kvartu? Dolazite li ovdje zbog nekih posebnih sadržaja?

„Imam sve u kvartu, dođem malo da vidim Zagreb, da vidim kak mi je i tak'.“

Da li mislite da je trenutni gradski centar preopterećen?

„Pa nije.“

Da li mislite da postoji potreba za još jednim gradskim centrom?

„Pa dobro i to bi pomoglo da ti drugi dijelovi grada živnu.“

Ispitanik 8

Dob: 61 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Donji grad, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Nikole Šubića Zrinskog

Koji su vaši razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Radni, radim tu u blizini, a blizu i živim.“

Koliko često dolazite na ovaj trg?

„Svaki dan.“

Na koji način dolazite?

„Pješke.“

Što vam se posebno sviđa na ovom trgu?

„Zelenilo, okolne zgrade. U biti toliko često dolazim da više ni ne primjećujem da li je nešto lijepo ili ružno.“

Postoji li nešto što vam se ne sviđa na ovom trgu?

„Užasni promet, i mladi koji se opijaju na ovom trgu i iza sebe ostavljaju smeće.“

Imate li kakvu ideju kako to promijeniti?

„Nažalost ne, policija je tu pod nosom pa ne interveniraju. Kad živite u centru naviknete se i na buku, mislim kad se ja zaželim tišine odem u Zagorje tam imam kuću... al' na ovakvu nečistoću i bacanje papira i ovakvo smeće, to me stvarno smeta.“

Što onda mislite na održavanje čistoće trga?

„Pa ljudi se modu truditi, evo s obzirom da radim tu gdi radim, mislim mi smo se maknuli pet metara već baci iza nas papire od pizze, forneta, od ovog, od onog a četiri metra od njega koš za smeće. I to opijanje stvarno ne kužim, i mi smo pili dok sam bila mlada al ovo danas je prestrašno...“

Da li vas možda smata ovo ležanje po travi?

„Ma ne, nije trava nikom niš napravila... uostalom i u Europi se svugdje sjedi po travi ali to ponašanje, to mi je prestrašno...“

S obzirom da živite na području Lenucijeve potkove moram vas pitati kakvi su stambeni uvjeti? Da li ste zadovoljni, da li bi se odselili?

„Odselila bi se isti čas.“

Što smatrate najvećim problemom da li je to održavanje zgrade ili sama lokacija?

„Međuljudski odnosi, međususjedski odnosi... uostalom kad dođeš s posla treba ti nekda mir, tišina a ona imaš problema sa susjedima jer ovaj je pijan pa više... a osim toga me privlači priroda, kopanje, vrtek i takve stvari i da mogu bi' se odselila isti čas.“

A što se tiče pozitivnih strana života u centru, ima li nešto što biste posebno istaknuli?

„Prednosti sigurno ima, da ne moraš koristit' auto za svaki dućan, makatr sad više ni nema, svi su dućani po nekim centrima.“

Da li stoga mislite da je ovaj kvart prilagođen životu jedne obitelji s djecom?

„Naravno da ne ali centar ni nemrete' prilagodit djeci jer imaju par tih parkića koji imaju potregane ljuljačke, njihaljke, ovo, ono a to opet ovakvi veliki trgaju.“

Što mislite o parku na Mažuranićevom trgu, i on ima igralište za djecu?

„Pa dobro nisam baš često na Mažurancu, neke druge parkove pokrивam. Iskreno nisam ni primjetila da ima dječje igralište.“

Da li boravite na još nekim drugim trgovima potkove?

„Pa evo tu dolazim na Strossa, idem na Krešimirac i još na onaj park u Opatovini... tamo mi je dosta zgodno, malo mi je van ruke al...“

Što mislite o ovim drugim sadržajima tipa trgovina i ugostiteljstvo, kulturni sadržaji, s obzirom na to da se radi o centru grada?

„Trgovina ima dovoljno ali možda i premalo jer se jedna otvori a za šest mjeseci se zatvori tak da... svi tendiraju tim šoping centrima gdje mogu boraviti i kad je toplo i kad je hladno, i možeš biti tam šest sati bez problem, nitko te ne dira.“

Da li podupirete izgradnju trgovačkih centara u centru grada kao što su npr. Importane centar i Centar Cvjetni?

„Ne.. možda neke ovak malo veće robne kuće da ne moraš za svaku sitnicu ić ali u principu ne. Mislim da su sve narušili, cijelu ravnotežu s tim dućanima, shopping centrima, po meni.“

Mislite da su shopping centri preuzeli nekadašnju ulogu trga kao mjesta duženja, sastajanja?

„Da, apsolutno.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada? Da li bi poduprli ideju da možda ovaj potez bude pješačka zona?

„Nemrete sve u pješačku zonu, to je suludo. Možda uži centar al to je nemoguće, mislim, možemo se mi derat ko jarci, smetaju nam auti al' to je jednostavno tako. Meni je neobjašnjivo da netko ide tri ulice dalje s autom al' eto, ima i takvih.“

Da li mislite da je dobro organiziran javni prijevoz do centra grada?

„Pa mislim da je... ja mislim da je. Ne koristim ga puno, ja sam u centru a kad idemo negdje dalje skočimo s autom ali javni prijevoz jako malo tak' da ni ne znam koji brojevi više voze... a to s autima, to nema riješenja, neki i s autom bi došli na trg, onda ti još i trube kao makni mi se... ne znam... meni je to stvar kulture.“

Da li mislite da je ovaj gradski centar premali? Da li postoji potreba za drugim centrima?

„Ja mislim da si oni sami stvore centar tam di ljudima odgovara. Ne vjerujem da netko iz Novog Zagreba dolazi sad stajat' na špici, nisam sigurna... možda tu i tam neki frik ako baš mora bit viđen na špicu, ak ima novu obleku... Mislim da si svaki napravi u svom kvartu di mu paše, kak mu paše pa to ima nekakvog smisla.“

Znači mislite da su drugi kvartovi dovoljno dobro opremljeni da ljudi nemaju potrebu odlaziti u centar?

„Ja mislim da da.“

Ispitanik 9

Dob: 24 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Folnegovićevo naselje, r. Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Nikole Šubića Zrinskog

Koji su tvoji razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Dobo sad u zadnje vrijeme imamo nekakvu tradiciju uzet' ovaj Happy bubble i sjesti ovdje... a inače ovak nea znam... prošetat' se.“

Znači druženje, šetnja?

„Pa, da, lijepo je ovak' tu dosta.“

Znači sviđa ti se ambijent?

„Pa da, čisto malo za promjenu, da ne moraš otići u kafić i sjediti u kafiću nego malo boravit' tu u zelenilu.“

A zašto si odabrala baš ovaj park? Zašto nisi npr. na susjednom Strossu ili Tomislavcu?

„Tomislavac je onak' izložen suncu dosta... bar se imeni čini... a i tu sam najbliže trgu.“

Koliko često dolaziš baš na ovaj trg?

„Pa skoro svaki tjedan... recimo jedamput tjedno.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Radnim danom.“

Na koji način dolazite?

„Javni prijevoz pa pješice.“

Potoji li još nešto što biste istaknuli da vam se sviđa a da nije izgled?

„Pa s viđa mi se što je atmosfera dosta opuštena... možeš sjest' na travu ili čak leć', odmarat' se... i to praktički u samom centru... a da te nitko čudno ne gleda.“

A da li ti se nešto ne sviđa?

„Pa živcira me ak' se često žnjaraju po klupama, al dobro, nije bed, okreneš leđa... evo ovo kak' ona sjedi tam na njemu, mene to iskreno živcira al ono... okreneš glavu, pa šta sad, ljudi se vole...“

A recimo ako dođe neka veća ekipa pa tu cugaju, to te smeta, ne smeta?

„Pa toga u principu ni nema tu... u biti mi smo tu sam' prek tjedna pa ono... pristojni su... to mi je onak' više za Tomislavac i onaj tam' gore Ribnjak. Ovo mi je više za onak' popodneвно odmaranje i to.“

Da li znaš kadkad biti i na Tomislavcu ili na nekom drugom trgu Lenucijeve potkove?

„Pa prolazim Tomislavcem uglavnom kad idem do Glavnog... a onaj tam' dio... to mi baš i nije nekak blizu... a i nema mi tam baš zelenih površina ko' recimo na ovom dijelu“

Misliš li da je potkova izgledom i karakterom reprezentativna s obzirom da se radi o centru grada?

„Pa je, baš lijepo upotpunjava grad... bez nje ne bi to bilo to... ne bi to bio Zagreb.“

Što se tiče održavanja fasada, misliš da su dobro održavane?

„Pa jesu... čini mi se da se na ovom potezu stalno neš' obnavlja... unutarne ulice nešto slabije... al šta sad, to je stari grad...“

A čisoća trga?

„Pa ja mislim da je ok... bar koliko ja vidim i boravim tu.“

Što se tiče različitih sadržaja, trgovina, ugostiteljskih objekata, misliš da ih na području potkove ima dovoljno?

„Pa još je Zrinjevac tu i najjači, zna tu bit' onih sajмова i nekih glazbenih eventa... i na trgu naravno... al' to nije park. A ovo ostalo baš i nije nešto... možda ispred ovog Tomislavca... al' puno rjeđe.“

Da li podupireš izgradnju trgovačkih centara u centru grada, tipa Importane i Cvjetni?

„Pa u principu ne... u taj Cvjetni u biti ni ne zalazim, bila sam možda dvaput i to u prolazu. A Importane centar kak' je ono... nekak mi je funkcionalan jer se prolazi do onih buseva pa mi je ok za kupit neš' za jest', otić' na kavu itak.“

A javne garaže u centru grada?

„A ne znam... baš i nisam.“

Koji je tvoj stav općenito o korištenju automobila u centru grada? Da li bi podrprla ideju o pješačkoj zoni recimo na ovom području potkove?

„Bilo bi lijepo da je pješačka zona i ono kroz trg, da je cijeli glavni trg zatvoren kao reciom u Varaždinu... mislim da je i Pragu tak'... on zona pješačka, nemoraš se bojat da će te pokupit tramvaj... čak i ova cijela zona uz Zrinjevac pa do kolodvora... ša, malo se prošećeš.“

Da li bi živjela na području Lenucijeve potkove?

„Bi... ja bi meni je to super... zato kaj odeš tam gore malo u Tkalču na kavu

Znači bilizina svega? Miliš da su zgrade na ovom potezu dobro održavane?

„Pa čula sam da su grdi stambeni uvijeti baš u centru... mislim, stanovi su jako mali, garsonjerice. Al' ne znam, meni je to ok, ak' živite u dvoje samo, ak voliš izlazit, tu su ti ti klubovi, a ne ono moraš ić doma sat vremena pješke ili čekat' buseve.“

Znači dok si mlađa bi? A da li misliš da je prostor prilagođen životu jedne obitelji s djecom?

„To ne... eventualno... ne znem baš kakvi su ti stanovi... a i djeci trebaju vritiči igrališta...

Da li misliš da je ovaj gradski centar preopterećen? Da li bi možda trebalo izgraditi još jedan sekundarni centar u nekom drugom dijelu grada?

„Pa ovih klubova ima dosta i sa strane, pogotovo na Jarunu... ne znam, meni je ovaj centar baš ok i da se nešto premjesti to mi više ne bi bilo to... jedino to šta smo pričale, ovaj promet, mislim da bi to trebalo smanjit. Al općenito, nekak' mi je bolje da je sve na jedno mjestu nego posvuda okolo.“

Znači ne podupireš izgranju sekundarnog centra?

„Pa u pricipu ne... ne znam, sve ovisi kak' bi se to napravilo.“

Da li misliš da je potkova prometno dobro povezan sa svim drugim dijelovima grada?

„Pa je... dobro je šta jetu u blizini glavni pa ima i autobus i tramvaj... meni je ok, dosta se brzo stigne.“

Ispitanik 10

Dob: 19 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Trnje, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg maršala Tita

Koji je tvoj razlog za posjetu baš ovog trga?

„Lijepo je, ima dovoljno klupica sa strane za sjesti, kazalište...“

Da li dolaziš baš ciljano boraviti na ovaj trg ili prolaziš do nečega?

„Tu mi je faks pa znam u pauzi ili prije predavanja sjesti, čitati...“

Znači dolaziš često?

„Da, jako često.“

Koliko otprilike puta tjedno?

„Pa čak i bez faksa jedno četiri – pet puta tjedno.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Isto... pa ne putu mi je do centra.“

Na koji način dolaziš?

„Biciklom.“

Što ti se najviše sviđa na ovom trgu?

„Pa to šta je u centru grada, jedan od najljepših trgova... ovo cjeće oko... atmosfera.“

Ima li nešto što ti se ne sviđa?

„Promet u centru.“

Posjećuješ li još neke druge trgove Lenucijeve potkove?

„Tomislavac, Stross, Zrinjevac, Botanički... Mažuranićev... da u biti sve.“

Da li misliš da je potkova kao cjelina reprezentativan? Da li dobro odgovara svojoj ulozi gradskog centra?

„Pa relativno da i ne. Ja bi htjela da tu ima malo manje prometa, više prostora za pješake i biclističke staze. Bilo bi super kad bi ove okolne ulice bila zatvorene al' to nije moguće.“

Znači zalažeš se za pješaču zonu u centru grada?

„Definitivno, definitivno.“

A od kuda do kuda bi po tebi trebala biti ta zona?

„Pa možda od glavnog trga na jug, pa tamo do Jurišičeve, Petrinjske.“

Što misliš o izgledu fasada, da li su na području potkove dobro održavane?

„Ne, nisu... al ne smeta... ne volim kad nešto izgleda pre novo, centar je i ovako lijep.“

Da li misliš da ječistoća trgova dobro održavana?

„Pa je.“

Što misliš o sadržajim na obodima trgova tipa trgovina ugostiteljstvo, kultura, da li ih ima previše, premalo?

„Premalo možda nekih kafića, zalogajnica i slično.“

Da li podupireš izgadnju trgovačkih centara u centru grada?

„A ono... i da i ne... možda više ne nego da... mislim, ima Ilica pa centar možda toliko i ne treba.“

A javne garaže u centru, da, ne?

„Pa da, gdje će inače ljudi parkirati.“

Da li misliš da je tvoj kvart dovoljno dobro opremljen da nemaš potrebu dolaziti u centar grada osim evo u edukativne svrhe?

„Relativno... nije baš skroz al' blizu je Cvjetno i Sava, bar tamo ima ponude.“

Da li bi moža živjela u centru grada, recimo na području potkove?

„Hm... pa bi.“

Zašto?

„Praktični razlozi... blizina svega.“

S obzirom da si navela kako je ovaj centar prometno preopterećen da li misliš da bo trebalo izgraditi sekundarni centar kako bi se ovaj rasteretio?

„Pa možda... al će centar uvijek bit' centar, ipak je ovo stara jezgra. Bez obzira koliko se grad proširi uvijek stara jezgrad ostane.“

Misliš li da su zgrade dobro održavane?

„Pa šta je zanam... mislila sam čak nekad da jesu al' onda kad podignem pogled i vidim fasade i slično, shvatim da to nije to.“

Ispitanik 11

Dob: 18 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Trešnjeva, r. Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ante Starčevića

Koji je tvoj razlog za posjetu baš ovog trga? Zašto ste baš na njemu a ne npr. na susjednom Tomislavcu?

„Ovdje nam je baš lijepo hlad...“

Na koji način najčešće prvođiš vrijeme na ovom trgu? Da li si češće sama ili u društvu?

„U društvu, pa ništa, dođemo, sjednemo si na klupicu i pričamo... ništa posebno.“

Koliko često?

„Svaki dan, prije škole, nakon škole.“

Na koji način dolaziš?

„Pješice.“

Što ti se posebno sviđa na ovom trgu? Spomenula si hladovinu, još nešto?

„Zelenilo... a u biti to šta nam je blizu škole, a blizu je i ovaj centar.“

Da li postoji nešto što ti se ne sviđa?

„Ne.“

Da li posjećuješ još neki od trgova potkove?

„Tomislavac... i to je to.“

Što misliš o cjelokupnom izgledu potkove, da li je reprezentativna s obzirom da se radi o centru grada?

„Pa je.“

Misliš da su fasade dobro održavane?

„Pa, neke. Na ovom dijelu su ok.“

Da li je dobro održavana čistoća trga?

„Pa je.“

Što se tiče različitih sadržaja kao što su trgovine i ugostiteljski objekti na području potkove, da li misliš da ih ima dovoljno?

„Ima dovoljno.“

A što se tiče kulturnih sadržaja?

„Ovdje ih ima manje... bilo bi bolje da ih ima više pa da se više obilaze sa školom i tako...“

Da li podržavaš izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Da.“

Da li misliš da su trgovački centri preuzeli nekadašnju ulogu trgova kao mjesta okupljanja?

„Pa jesu, da.“

Da li bi živjela na području potkove?

„Da, bi“

Zašto?

„A bilo bi mi sve blizu... škola, izlasci... Importane.“

Da li misliš da su zgrade dobro održavane?

„Pa jesu, samo je previše buka.“

Koji je tvoj stav o korištenju automobila u centru grada? Da li bi možda voljela da je ovaj potez pješačka zona?

„Više pješačka zona... da se može uživati u ovom zelenilu, prirodi.“

Da li misliš da je ovaj centar prilagođen suvremenom načinu života?

„Mislim da je.“

Da li misliš da je preopterećen? Da li bi možda trebalo pristupiti izgradnji još jednog centra u nekom drugom dijelu grada?

„Ne, mislim da je ovaj dovoljan.“

Ispitanik 12

Dob: 25 godina

Spol: M

Prebivalište: N. Zagreb, r. Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ante Starčevića

Koji je tvoj razlog za posjetu baš ovog trga?

„Tu je najzelenije, ima hlad...“

Koliko često dolaziš na baš ovaj trg?

„Svaki dan.“

Na koji način?

„Biciklom.“

Šta ti se posebno sviđa na ovom trgu?

„Pa evo zelenilo, fontana... ovaj centar, u biti često dolje uzmem nešto za jest' pa sjednem tu gore, nekak' mi je ljepše tu pojest nego tam' u podrumu.“

Da li postoji nešto šta ti se ne sviđa?

„Gužva, al dobro, s obzirom na lokaciju nije ni čudno.“

Da li posjećuješ još neki od trgova potkove?

„Ne.“

Što misliš o izgledu potkove kao cjeline, da li odgovara izgledu gradskog centra?

„Pa, odgovara, da.“

Da li su fasade dobro održavane?

„Kako koja.“

Što misliš o održavanju čistoće trga?

„Dobro je.“

Što misliš o pojedinim sadržajima na području potkove tipa trgovina, ugostiteljstvo, da li ih ima dovoljno?

„Ima, ima.“

Da li podržavaš izgradnju trgovačkih centra u centru grada, tipa ovaj centar i centar Cvjetni?

„Da.“

Zašto?

„Pa, mislim da su potrebni.“

Da li ima dovoljno kulturnih sadržaja?

„Pa ima, ništa pretjerano ali ima.“

Da li bi živio na području potkove?

„Ja bi“

Zašto?

„Sve mi je blizu.“

Da li misliš da su zgrade dobro održavane?

„A to ne, mislim da nisu.“

Ali svejedno bi živio?

„Da.“

Koji je tvoj osobni stav o korištenju automobila u centru grada? Da li bi podupro ideju da ovaj potez bude pješačka zona?

„Da.“

Da li misliš da je ovaj centar danas prenatrpan? Da li bi ga možda trebalo rasteretiti izgradnjom nekog sekundarnog centra?

„Mialim da bi.“

Gdje bi ti predložio taj centar?

„Pa ne znam, Novi Zagreb, Jarun...“

Ispitanik 13

Dob: 23 godina

Spol: Ž

Prebivalište: N. Zagreb, r. Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg kralja Tomislava

Koji je tvoj razlog za posjetu baš ovog trga?

„Pa lijepo je... lijepo je uređen... A i blizu mi je tu ovaj glavni kolodvor pa mogu odma...“

Koliko često dolaziš baš na ovaj trg?

„Hm... par puta mjesečno... ovak' prek' tjedna.“

Nakoji način dolaziš?

„Javni prijevoz, bus.“

Šao ti se najviše sviđa na ovom trgu?

„Pa ima dosta tak' malde ekipe ko i mi pa bude dobra zezancije.“

A zašti recimo tu a ne na Zrinjecu gdje isto ima dosta mladih?

„A tam' mi je predaleko... tu mi je bliže kolodvor i sve.“

Da li posjećuješ još neki od trgova potkove?

„Pa ne, čak nisam ni u ovom dijelu Zagreba baš toliko, više sam Bundek, Jarun, ne šecam se baš po trgovima. Prođem uz Zrinjevac, al to fakat sam' prođem ak' idem do Jelačića i to je to.“

Da li misliš da potkova svojim izgledom, sadržajima odgovara ulozi gradskog centra?

„Je, stvarno je uređeno, super.“

Da li misliš da su fasade dobro održavane?

„Znaš kaj ove tu, kak se veli, javne zgrade su dobre, al' ove tu skrivene katastrofa. Trebalo bi se malo poredit... i trebalo bi uvest malo više ovih događaja ko tipa na Zrinjvcu i Cvjetnom.“

Što misliš o održavanju čistoće trga?

„Je, fakat je čisto.“

Koji od sadržaja na području potkove najviše koristiš, da li je to trgovina, ugostiteljstvo, kulturni sadržaji?

„Pa najviše Importane dolje, trgovine.“

Da li podupireš izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Ne, ne, ne.“

Zašto ne ako ih posjećuješ?

„Zato jer ih ima previše... to mogu izvan grada staviti'. Previše je toga, a ni jedan nije... svi su poluprazni.“

Da li bi živjela na ovom području?

„Ne... previše buke, ljudi i svega, definitivno ne.“

Što misliš o korištenju automobila u centru grada? Da li bi ovaj potez možda pretvorila u pješačku zonu?

„Da ti kažem iskreno, vozim auto i da se znam voziti po gradu bi se vozila i po centru.“

Znači ne smetaju te ovi automobili šta prolaze uz trg?

„Ma ne, nije puno, dobro je...“

S obzirom da dolaziš s javnim prijevozom, da li misliš da je dobro povezano ovo područje sa svim dijelovima Zagreba?

„Imam autobus svkih petnaest minuta tak' da je, fakat je.“

Da li misliš da je današnji gradski centar premali? Da li misliš da bi ga možda trebalo rasteretiti izgradnjom nekog drugog centra?

„Pa je, mislim di si vidio tak' mali glavni trg ko u Zagrebu, a oped di će se centar proširiti. Trebalo bi malo možda u Novom Zagrebu tam kod Avenueu malla pa da se to neke spojiti s onim muzejem, Bundekom, Velesajmom... da se još nekaj dod na tom potezu.“

Ispitanik 14

Dob: 35 godina

Spol: M

Prebivalište: N. Zagreb, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg Marka Marulića

Koji su vaši razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Dolazim ovdje odmoriti se. Sviđa mi se priroda... ova secesija.“

Znači ambijent?

„Da, najviše ambijent.“

Na koji način najčešće provodite vrijeme na ovom trgu?

„Sjednem na klupicu i odmaram, čitam knjigu, novine.“

Koliko često?

„Pa, jednomput dnevno.“

Znači svaki dan?

„Pa ne svaki ali... tri četiri puta.“

Češće radnim danom ili vikendom?

„Da, da, da, samo radnim danom.“

Kako dolazite na ovaj trg?

„Pješice.“

Što vam se na ovom trgu posebice sviđa? Istaknuli ste da vam se sviđa ambijent?

„Pa evo da, malo ova secesija, malo ovaj spomenik... lijepo je.“

Da li koristite neki od okolnih sadržaja?

„Pa evo znam da je tu ova geografija, kemija ako se ne varam, arhiv.“

Ali ne radite tu u blizini?

„Ne, tu u aš ovdjei ne.“

Dali postoji nešto što vam se na trgu ne sviđa?

„Pa mislim da bi tu trebalo staviti jedan onako natpis pazi minirano. Ima jako puno ljudi koji dođu sa psima pa ne pokupe, ne znam to mi je onako... a ružno.“

Da li posjećujete još neke od ovih trgova?

„Rijetko, najčešće sam ovdje.“

Da li posjećujete još neki od trgova potkove?

„Ne.“

Da li smatrate da ona kao cjelina odgovara funkciji gradskog centra, dakle izgledoma, sadržajima?

„Da, recimo evo smatram, sad bez obrazloženja“

Da li smatrate da su reprezentativni izgledom? Da li smatrate da su fasade dobro održavane?

„Pa evo da... za ovaj konkretno mogu reći da, sad... Zrinjevac je u redu, Mažuranićev... pa Mažuranićev bi mogao biti i bolji, evo ona tamo strana.“

Da li mislite da je dovoljno dobro održavana čistoća trga?

„Pa ovaj... bilo bi bolje kad bi ljudi imali više svijesti i obzira prema drugima. Koliko vidim trg se svakodnevno čisti ali ono, vrlo brzo se ponovo... onečisti.“

Da li imate možda kakav prijedlog kako promijeniti ovakvo stanje?

„Mislim da bi definitivno trebalo uvesti strože kazne za vlasnike pasa koji ne čiste za sobom.“

Što se tiče ostalih sadržaja koji se nalaze u blizini ovog trga, da li posjećujete ugostiteljske objekte ili trgovine na području Lenucijeve potkove?

„Ne.“

Da li podržavate izgradnju trgovačkih centara u centru grada kao što je ovaj centar na Starčevićevom trgu ili Cvjetnom?

„Ne.“

A javnih garaža?

„Bilo bi bolje kad bi se promet zabranio, ali ovako... a da šta, gdje drugdje, trba se negdje parkirati.“

A šta se tiče baš tog korištenja automobila u centru grada?

„A kaj da velim da, trebalo bi zabraniti.“

A koji dio?

„A to ne znam, to naka oduče nadležna tijela.“

Što se tiče stanovanja, da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove?

„Ne.“

Zašto?

„Pa ne pa... prebučno je, previše prometa...“

Da li smatrate da je ovaj centar danas preopterećen s obzirom na sadašnju veličinu grada?

„Mislim da bi bilo dobro da se rastereti tako da se administracija premjesti na rub grada... al da sve onda bude na jednom mjestu, kao šta je u Njemačkoj.“

Ispitanik 15

Dob: 67 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Donji grad, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića

Koji su vaši razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Pa tu mi je stan.“

Znači živite u blizini?

„Da.“

Koliko često dolazite baš u ovaj park?

„Pa jedno pet puta na dan.“

I vikendom?

„Ma ne, nisam u Zagrebu.“

Što vam se najviše sviđa na ovom trgu?

„Zelenilo... uspomene na mladost, na mamu... ne znam, naprosto ga volim, tu se osjećam maldom.“

Znači ambijent i sentimentalni razlozi? A sadržaji?

„Sadržaji za plus četiri. A petica ne može biti zbog raskalašenosti, stalnog šlatanja, premlaćivanja i tako dalje. Evo tamo se ližu, tamo se ližu, zbilja vrlo neukusno.“

A kako biste vi to promijenili?

„Edukacijum od kuće pa onda škola. Tu stoji policajac al' njemu kaj rečete njega baš briga... njemu to ok. To sve školarci, tu se skupljaju navečer i piju, budu flaše razbijene, bude dar – mar. Uglavnom bez problema sjede jedni po drugima... i tak... ja sam išla u gimnaziju tu i Medovićevu i ak smo to radili onda smo se bome dobro i debelo sakrili.“

Podržavate li sjedenje na travi kao npr. na Zrinjevcu i Tomislavcu?

„Ne... ako niš' drugo zato jer trava nije čista, psi na njoj vrše nuždu.“

Da li posjećujete još koji od navedenih trgova?

„Evo tu Marulićev preko puta... prolazim samo, ne zadržavam se na Zrinjevcu... Botanički... neću se šetati sama unutra, ne daju mi sa psom...kolodvor, to me ne zanima... i da vam budem iskrena, ne sviđa mi se ponašanje mladih ljudi.“

Što se tiče samog izgleda potkove da li smatrate da je reprezentativna, da li odgovara dobro svojoj ulozi centra grada?

„Ja mislim da da... ali trebalo bi još poljepšati.“

Da li mislite da su fasade dobro održavane?

„Pa kak, prođite mojom ulicom tu otpada žbuka sa zgrade, cigla.“

Da li mislite da je čistoća trgova dobro održavana?

„Ne... ujutro bude sve razbacano smeće, pa ove čaše, flaše kaj ostave ovi dan prije...“

Što se tiče trgovina i ugostiteljskih objekata, da li mislite da ih ima dovoljno s obzirom da se radi o centru grada?

„Malo... ima ih malo i trebali bi imat' drugačiji štih.“

Kakav?

„Pa evo da nije samo ovo baciti tendu i to ti je to... nekaj malo romantičnije, malo u tom štihi... a ne samo izbaciti van par ovih dasaka i glavno da zaradi.“

Što se tiče Importance centra, dali ga posjećujete i da li podržavate izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Ne, ne... u centru ne.“

S obzirom da živite u blizini Lenucijeve potkove, možete li mi nešto reći o tome kakvi su stambeni uvjeti?

„Pa evo sad se recimo događaju baš neke neobične stvari u mojoj zgradi, ja sam u Žerjavićevoj... u dvorištu, sad recimo na primjerice, može ak' ovaj koji vodi zgradu kod nas konkretno javni bilježnik okružnog suda, ne znam po kojoj osnovi linije al' važno da si može u dvorištu napraviti sobu bez suglasja nas stanara, bez bilo čega... ko ima novaca i nekaj vrijedi može raditi' bilo šta po dvorištu.“

Da li je zgrada sama po sebi dobro održavana?

„Ne. Jer ovi koji vode zgradu, iz pričuve, važno da je njim gore sve dobro a za dole nema veze.“

A što se tiče stanovanja s obzirom na lokaciju, koje biste glavne probleme istaknuli?

„Pa najviše buka, ja sam na Zelenom valu... i to u polukatu, oni gore manje čuju.“

Da li onda podržavate ukidanje automobilske prometa iz centra grada?

„Da, trebalo bi se manje voziti ali, da vozi samo tramvaj to bi po meni bilo čisto dovoljno... u ovom užem centru se razme, makar i drugdje, mislim da bi se to dalo puno bolje organizirati.“

Da li smatrate da je trenutni gradski centar premali da li bi ga trebalo proširiti ili stvoriti sekundarne centre?

„Pa uvijek bude samo jedna stara jezgra, nek bude uspomena na starinu a sve drugo nek se seli u Novi Zagreb.“

Ispitanik 16

Dob: 33 godine

Spol: Ž

Prebivalište: N. Zagreb, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića

Koji su vaši razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Blizina škole stranih jezika u koju idem.“

Znači sadržaj?

„Da.“

A prije nego što ste krenuli u školu stranih jezika, da li ste dolazili na ovaj trg?

„Ne.“

Koliko često dolazite?

„Dva puta tjedno.“

Na koji način dolazite?

„Javnim prijevozom.“

Što vam se posebno sviđa na ovom trgu?

„Mirno je... nije toliko prometno kao drugdje u centru.“

A što se tiče izgleda?

„Pa da, sviđa mi se.“

Da li postoji nešto što vam se ne sviđa, što bi promijenili?

„Možda da vlasnici pasa kupe za svojim psima... s obzirom da ima dječice što se igraju tu po travi.“

Da li posjećujete još neki od trgova potkove?

„Zrinjevac.“

Samo Zrinjevac?

„Da.“

Što mislite o izgledu potkove, da li je reprezentativan s obzirom da se radi o centru grada?

„Je.“

Da li mislite da su fasade dobro održavane?

„Pa u nekim dijelovima da, u nekima ne.“

Na kojima da, na kojima ne?

„Zrinjevac je, tamo gdje je HNK da, dok recimo ovaj tu i susjedni trg baš i nisu.“

Da li mislite da je čistoća trga dobro održavana?

„Ne.“

Da li mislite da ima dovoljno trgovačkih i ugostiteljskih objekata s obzirom na to da se radi o centru grada?

„Da, pogotovo u sklopu Importane centra.“

Da li podržavate izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Što se tiče konkretno Importane centra s obzirom da se radi o podzemnom trgovačkom centru mislim da nikome ne smeta ali općenito mislim da trgovačkih centara ima dosta, čak i previše i da ne trebaju novi... posebice ne u centru grada.“

Da li bi živjeli na području Lenucijeve potkove?

„Pa da.“

Zašto?

„Pa... blizina centra, kafića, svega.“

Da li mislite da su zgrade dobro održavane?

„Većinom ne, ali mislim da sve na kraju ovisi o vlasnicima, neke zgrade su vjerojatno bolje održavane, neke lošije. Ako većinu populacije u stanovima čine stariji ljudi nema novaca da se one održavaju.“

Imate li kakvu ideju kako to popraviti? Da li bi to po vašem mišljenju održavanje zgrada trebalo biti isključivo na leđima stanara ili bi i grad trebao sudjelovati?

„Mislim da bi i grad trebao sudjelovati s obzirom na to da se radi o starom dijelu grada.“

Koji je vaš osobni stav o korištenju automobila u centru grada?

„Trebao bi se što manje koristiti.“

Da li bi ga u užem centru grada npr. na području potkove pa do kolodvora trebalo potpuno ukinuti tj. ostaviti samo javni prijevoz?

„Moža i da.“

A pretvoriti u pješачu zonu?

„Možda da... ali teško izvedivo... mislim da bi se puno ljudi bunilo.“

Da li smatrate da je ovaj gradski centar s obzirom na veličinu cjelokupnog grada premali, da li bi ga trebalo rasteretiti?

„Mislim da bi neku vrstu centra trebalo formirati i u Novom Zagrebu ali bi trebalo i puno više sadržaja... jer osim Muzeja moderne umjetnosti i Bundeka nema mnogo sadržaja.“

Ispitanik 17

Dob: 29 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Trnje, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Marka Marulića

Koji su tvoji razlozi za posjetu baš ovog trga?

„Idem u Vodnikovu i došla sam prerano pa malo šetam...“

Dakle lokacija?

„Da“

Da li inače dolaziš na ovaj trg?

„Ne“

A na neki od drugih trgova Lenucijeve potkove?

„Tamo često dolazim stvarno na Tomislavac i Zrinjevac i na ovaj Stross između ova dva, tamo jako često dolazim... šećem psa.“

Na koji način onda najčešće provodiš vrijeme na tim trgovima? Šećeš psa sama ili se i ideš naći s nekim...?

„Pa rijetko... al' ak' se nađem s nekim onda sjedim na travim i pijem sok ili pivo ili baš šećem gore – dole.“

Koliko često dođeš?

„Pa jednom dnevno sigurno.“

Znači svaki dan?

„Pa ne... subotom, nedjeljom baš i ne.“

Na koji način dolaziš?

„Pješke.“

Šta ti se posebno sviđa? Znači možeš se referirati na ovaj trg, na neki drugi trg potkove na kojim češće boraviš...

„Pa jako mi se sviđa što su ljudi civilizirani i svi kupe za svojim psima u centru što u ostatku Zagreba nije slučaj...i sviđa mi se što je zaživjela ta kultura ljudi koji sjede na travi i družu se. Sjećam se ne znam prije nekih pet – šest godina, možda i više, da je policija tjerala ljude koji piju pivu na travi na Zrinjercu. Mislim da bi to svugdje trebalo biti ok...mislim da je to jako onako europski“

Znači sviđa ti se atmosfera?

„Definitivno mi se sviđa atmosfera i sviđa mi se što stanlo mijenjaju novo cvijeće koje je sezonsko pa to sve lijepo izgleda. Sviđa mi se što budu na Zrinjercu oni sadržaji za djecu ili starije, pa budu neke promenade subotom, to je jako simpatično...i tako...ne sviđa mi se što nema dovoljno kanta za smeće, mislim da bi trebale biti na svakom uglu al' dobro...“

Ima još nešto što ti se ne sviđa? Nešto što bi se promjenilo pa te navelo da još češće posjećuješ recimo baš ovaj trg premda si na njemu rijetko?

„Pa...recimo da bi trebalo biti više sadržaja, tipa mali oni drveni štandovi sa kavom, sa pivom...“

A što se tiče ovih događaja na Zrinjercu tipa koncerti, da li misliš da bi trebali ostati isključivo na Zrinjercu ili bi ih trebalo biti više i na ostalim trgovima potkove?

„Bilo bi zgodno da su veći ti događaji, da se to može proširiti al' ne znam dal' uopće ima voljnih ljudi u Zagrebu da to rade...“

A što se tiče ovih sadržaja na obodima trgova, tipa trgovina, ugostiteljstvo da li misliš da ih ima dovoljno?

„Ne.“

Šta bi po tebi trebalo povećati?

„Zapravo bilo bi super da ima nešto tipa za van za uzeti da možeš sjediti u parku ili da ima više birceva poput Baksusa da imaju vrt...a nema ni jedan takav više.“

A što se tiče Importane centra, da li ga posjećuješ i da li podržavaš izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Taj pothodnik prođem svaki dan jedno tri – četiri puta ali u samom centru nisam bila negdje deset godina... nekako mi nije... pod zemljom je... mislim da je bolje da su van grada ti shopping centri, da je puno bolje lociran neki City centar ili West gate nego baš u centru.“

A da li misliš da u centru ima dovoljno trgovina za svakodnevne potrebe, namirnice i slično? Da li bi živjela u samom centru?

„Pa bi...a živim pet minuta hoda od centra tak' da...“

A recimo baš na području potkove?

„Ma bi bi, meni je tu jako lijepo, jako je zeleno i mirno i mislim da ima dovoljno svega. Mislim ne znam kak je to s ovim trgovinama prehrambenim... ma ima treba se malo prohodati al' šta sad.“

A što misliš o samom stambenim uvjetima? Misliš da su zgrade dovoljno dobro održavane s obzirom na to da se radi o starim zgradama?

„Pa u ovima u kojim sam ja bila uglavnom jesu... stvarno jesu i jako su lijepe, to mi je super.“

A šta se tiče same lokacije, misliš da je ovaj prostor prilagođen životu jedne obitelji s djecom?

„Znaš šta, nemem djecu pa stvarno ne znam di su sve te škole i vrtići i ostalo... al valjda je ok... ovisi kak si ljudi naprave.“

Što misliš o izgledu potkove? Da li je reprezentativana? Jesu fasade dovoljno dobro održavane?

„Jesu, jesu, onaj dio tamo stalno renoviraju, tamo je super... a ovdje... trg je sam po sebi stvarno ok, al kol'ko vidim okolne zgrade uz cestu... baš i ne. Al' dobro nije ni tu tolko' strašno... Mislim da su ovo jedini potezi u Zagrebu koji su dobro održavani.“

Da li možda misliš da su ovi potezi prometno preopterećeni? Koji je tvoj stav o korištenju automobila u centru grada?

„Pa ja sam protiv, ja mislim da bi trebalo ljude što više trebalo priviknut na bicikle, da ima ono za rentanje bicikla, da se rastereti. Al' dobro, mislim da se to neće dogoditi u našem narodu.“

Misliš možda da bi uži dio centra trebalo pretvoriti u pješačku zonu? Ili da vozi recimo samo javni prijevoz?

„Ne, mislim da bi to bilo katastrofa, da je to preradikalan potez. Mislim da bi trebalo nekako polagano dizati svijest ljudi i obrazovati ih da se počnu kulturnije ponašati u prometu.“

Kad smo već kod prometa, podržavaš li izgradnju javnih garaža u centru grada?

„Pa podržavam jer ono... treba negdje staviti sve te aute koji su došli... mislim da ih ima previše a oped čini mi se da teško nalaze mjesto.“

Da li misliš da je javni prijevoz dovoljno dobro organiziran da ljudi iz svih dijelova grada mogu lako doći do centra?

„Ja idem svuda pješke tak' da ne znam... al mislim da je, da nema neki dio Zagreba di ne vozi tramvaj ili bus. Al znam da je sad užasno skupo, da se ljudi bune, da je onda možda bolje ić pješice il' biciklima.“

I na kraju, da li misliš da je ovaj centar danas premali? Da li bi ga trebalo rasteretiti izgradnjom nekih sekundarnih centara?

„Pa milim da bi se dosta toga dalo prebaciti na Savu, na obalu Save. Zagreb je jedini grad koji sam ja vidla' da ima rijeku a da nema ništa na toj rijeci. Mislim da bi bilo super kad bi se dio administracije preselio tamo a kad bi ovo područje bilo čisto laganini za neku šetnju, šoping...“

Da li misliš da li su shopping centri danas preuzeli tu funkciju kao mjesta sastanka, druženja, šetnje?

„Pa ja sam mislila da ne a onda sam otkrila da se mladi ljudi stvarno nalaze u Avenea Mallu pod normalno tak' da očito da da.“

Ispitanik 18

Dob: 64 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Voltino naselje, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg Ivana, Antuna i Vladimira Mažuranića

Koji su vaši razlozi za posjetu ovog trga?

„Idem na meditaciju pa dođem petnaest minuta ranije pa sjedim malo.“

Znači lokacija?

„Da“

Da li dolazite nekad na ovaj trg a da nemate nikakvih obaveza u blizini?

„Ne, prije meditacije samo.“

Koliko često dolazite?

„Prije meditacije... tri puta tjedno.“

Na koji način dolazite?

„Autobusom.“

Što vam se sviđa na ovom trgu? Zašto baš na njemu boravite?

„Zato jer mi je usput. Ima zelenila... ima ljudi a oped ne baš previše.“

Da li ima nešto što vam se ne sviđa?

„Nema baš, sve je dobro, trg je u redu.“

Da li posjećujete neke druge trgove Lenucijeve potkove?

„Ne baš.“

Što mislite o cjelokupnom izgledu ovog djela garada?

„Pa sasvim je u redu ovaj parkić kak' je uređen, meni odgovara, meni se sviđa.“

Da li mislite da je čistoća trga dobro održavana?

„Pa je, koliko ja vidim je.“

Da li su fasade dobro održavane?

„Pogledajte ono tam', pa kak' je dobro kak' može bit dobro.“ (referenca na zgradu Hrvatskog Sokola i kola čija je fasada sa stražnje strane išarana grafitima)

Što se tiče sadržaja, dakle ugostiteljskih objekata i trgovina, da li mislite da ih ima dovoljno s obzirom da se radi o centru grada?

„Sasvim je dovoljan ovaj tam kafić. Tak' i tak' nije pun. Solidno, sasvim ok.“

Šta se tiče izgadnje trgovačkih centara u centru grada da li podupirete njihovu izgadnju? Da li posjećujete ovaj Importane centar?

„Di je to?“

Na Starčevićevom, kod Glavnog kolodvora...

„A... ne treba tam niš' više graditi, to bi sve uništilo.“

Da li mislite da je ploha trga narušena terasama kafića?

„Pa ne, to mi je ok.“

Što se tiče stanovanja, da li bi živjeli na ovom području, dakle na području potkove ?

„Pa bi, zašto ne.“

Koje su po vama prednosti i nedostaci života na ovom području, dakle, u centru grada?

„Pa rekla bi da su prednosti to šta si u gradu, može se svagdje pješice ići... a nedostaci buka... zagađeni zrak.“

Mislite da su zgrade dovoljno dobro održavane s obzirom na to da se radi o starim zgradama?

„Pa ne vjeujem da su baš dobro održavane... nije baš dobro.“

Da li mislite da je vaš kvart dovoljno dobro opremljen da nemate potrebu odlaziti u centar grada?

„Pa da... kod mene ima i banka i ambulanta i Konzum... ima sve što treba.“

Da li mislite da su svi dijelovi Zagreba javnim prijevozom dobro povezani sa ovim dijelom?

„Da, dobro je. Mislim da je to ok. Ja na bus pa sam tu za čas.“

S obzirom da je javni prijevoz po vašem mišljenju dobro organiziran, da li mislite da bi se trebalo nastojti ograničiti automobilski promet u centru grada?

„Da, pa da, pa naravno, ali ljudi koji imaju auto i žive u centru grada kam' bi s njima.“

Da li onda podržvate izgradnju javnih garaža u centru garada? Mislite da su potrebne?

„Ne... mislim da su poluprazne... ljudi nemaju novaca u ovoj krizi.“

Da li mislite da je ovaj centar veličinom dovoljan s obzirom na veličinu cjelokupnog grada?

„Ma dovoljan je.“

Ne mislite da je preopterećen recimo sadržajima?

„Pa sadržajima je, sve ovi kafići jedan na drugom.“

Da li mislite da bi se izgradnjom još jednog sekundarnog centra ovaj centar rasteretio?

„... pa možda, možda da, da ne bude tak zagušljivo.“

A gdje bi po vama trebao biti taj drugi centar?

„Hm... možda Novi Zagreb. Tam bi bilo u redu.“

Ispitanik 19

Dob: 43 godine

Spol: Ž

Prebivalište: nepoznato, doseljenik

Mjesto provođenja intervjua: Trg maršala Tita

„Sad ću vam ja reći šta ja mislim o Zrinjevcu. Tamo ima puno beskućnika i onih koji piju i puše i ja osobno mislim da taj trg da... tamo ima označeno da ne bi trebalo dovodit pse. A onda to se događa... na tom Zrinjevcu dolaze oni srednjoškolci, narkomani i puše, piju, zaljevaju se do besvjesti a mala djeca vide kako se oni ponašaju. Puno puta dođu pa se valjaju tamo a tu se valjaju životinje. Ja osobno mislim da to nije dobro... ako je označeno da ima znak kao npr. i tu da životinje ne smiju doći u park onda bi se to ipak trebalo... biti dosljedan tome i naplatiti njima kazne zato jer se ne pridržavaju. Zrinjevac su upropastili i tamo oprostite mi smrdi i ja tamo ne volim ić.“

A zašto boravite na ovom trgu? Ovdje vam je bolje nego na Zrinjevcu?

„Zato što tu ima manje životinja i pogledajte kako je lijepo, zar ovo nije lijepo sređen trg... mada se i tu već zna događat' da dođu psi ali manje a tamo je bože sačuvaj. Evo to je moje... ja sam to vidjela... ja gledam malu srednjoškolku, ona je bila pijana, ova ju dizala i stavljala na klupu da sjedne. Ja velim zašto ne prijavite policiji a ona je rekla, kaže, ja je prvi put vidim u životu a vodi je pijanu... mala je srednjoškolka bila. Ja sam vidjela kako se djecavaljaju... a mala djeca, šta oni znaju... a ovi dovode pse, pa psi vrše nuždu, neki pokupe jer su odgojeni a neki to ostave pa se djeca jadna valjaju. To je meni vrlo ružno i zato to ne volim... što manje da tamo budem... a ovdje mi je lijepo, mir i tišina mi je tu, onako kulturno i fino a tamo mi je katastrofa. Eto to je moje zapažanje, uočavanje... ja sam profesor po struci i to mi je ono... pedagoški, didaktički kako got hoćete, sociološki... sačuvaj bože.“

A ovi susjedni trgovi dolje niže?

„A tamo nisam išla iskreno baš pa ne znam.“

A Tomislavac, Strossmayerov trg?

„Tamo isto budem jako rijetko... stvarno ne, jedino tu budem.“

A postoji li nešto što vam se i na ovom trgu ne sviđa?

„Ovdje mi se ne sviđa kad dođu tu pa sjednu recimo grupice mladih i kad dođu pa se zaljevaju i onda počnu psovat i napadaju ljude. Eto... a na Zrinjevcu sve puno beskućnika koji dovode svoje cuceke pa vas onda još i napadnu. Eto, to mi se nikako ne sviđa, ja se od takvih ljudi mičem i od takve atmosfere.“

Koji trg potkove smatrate najreprezentativnijim?

„Meni je ovo ovdje super... tu možeš intelektualno učit' ak' 'oćeš, tu možeš radit a da te nitko ne maltretira, a tamo mi je katastrofa kad dođem. Tamo beskućnici hodaju, alkoholičari, ovi sa cucekima. Bože sačuvaj... Ima ih koji su odgojeni a ima ih koji su neodgojeni... pa napadaju psi djecu, pa se djeca prestraše, pa mene isto tako prestraše. A druga stvar, ja nemam ništa protiv da ljudi vole životinje ali nije u redu ako je označeno da se toga ne pridržavaju.“

Mislite da je loše održavana čistoća trgova?

„Tamo da... ja sam vidjela mlade srednjoškolce, srednjoškolke da sjede tamo, zaljevaju se, pa piju, drogiraju se... pa ja velim da se prijavi a oni ništa. Neku večer je tu došao sa psom i pas napao čovjeka, ovaj ga prijavio... ja nemem ništa protiv da ljudi vole pse mačke šta got, al' nemoj onda mene ugrožavat' ko' osobu.“

Da li bi živjeli na ovom području potkove?

„Ne, ma nije... to je sad sporedno di bi ja živjela. U gradu Zagrebu živim do smrti i gotovo, a sad, koji dio grada to je manje bitno.“

Pa da li vam se sviđa ovdje?

„Ne, ne, ja samo ovdje mogu bit' malo... kako bih rekla... kad odmaram ili kad nešto čitiam zato jer sam u miru.“

Što se tiče automobila, mislite li da je u centru prevelika gužva? Bi li možda trebalo ograničiti automobilski promet u centru grada?

„Pa ne, ja osobno mislim da je u centru dosta krcato, znači u samom centru, u Ilici, tamo i ovo prema trgu dosta krcato, već su ljudi živčani i onda bude svašta u prometu. Iskreno mislim da bi trebalo napraviti hitno reda u prometu.“

Na koji način?

„Kad bi našli neki adekvatni prostor i neko parkiralište gdje bi se mogli parkirat' a ne da u centru grada svako jutro svađe i maltretiranja. Nego naći ili adekvatno mjesto ili neko rješenje blizu centra da ne bi bilo toliko ujutro... toliko... kako bih rekla... intenzivni pritisak. A naći nekakvo rješenje ali koje je realno i normalno.“

Da li podupirete izgradnju javnih garaža u centru grada?

„U samom centru mislim da ne bi trebalo... možda jedna. Ali da ima više adekvatnih parkirališta... ili podjeliti se da u jednom dijelu bude parkiralište, u jednom garaža, nego napraviti ravnotežu da bude pola – pola... ali možda bolje parkiralište s obzirom da većina ljudi ide na posao.“

A gdje biste predožili to parkiralište? Ne mislite da bi time bili ugroženi ovi parkovi s obzirom da u centru ima malo prostora za tako nešto?

„To treba jednostavno sjest' i dobro promisliti... uzeti činjenice kakve jesu i odlučiti koliko, što... ja ne raspolazem sa tim statističkim podacima da bi' znala kako to riješiti, a to najbolje znaju oni koji imaju te podatke... naći neko realno rješenje za taj dio centra... ili tam dolje od Ilice ili uz rub centra... jer ujutro je prebukirano, svi zanju da ljudi idu na posao“

Dakle, mislite da je centar grada preopterećen?

„Je, strešno.“

Da li mislite da bi trebalo formirati neki sekundarni centar kako bi se ovaj rasteretio?

„Ne... mislim da svaki dio grada ima svoje al' mislim da bi taj dio trebao, onaj tko odlučuje o tom dijelu naći nekevo rješenje u tom dijelu... jer... svaki dio grada ima svoje kako bi trebalo funkcionirati, a ne sad selit' vamo, sad selit' tamo... nego... ako je taj dio centra toliko prebukiran onda naći rješenje u blizini tog centra.

Mislite da su drugi dijelovi grada dovoljno dobro opremljeni da građani nemaju razloga odlaziti u centar?

„Mislim da nije tako... ovisi kako koji kvart, nije svagdje isto, negdje to ima lijepo riješeno a negdje Bože sačuvaj...“

Što mislite o izgradnji trgovačkih centara u centru grada?

„Pa ja mislim da to što je... da ne bi trebalo više. Što će nam toliko trgovina, dućana, čemu bi to vodilo. Kad odete izvan Zagreba vidite koliko je tih velikih trgovačkih centara, lanaca... zašto bi to trebalo... možda bi bilo bolje uložiti... evo Zrinjevac obnoviti da bude lijepo riješen, pa onda sredit ta parkirališta a trgovačke centre onda ne bi trebalo staviti u samom centru... kad idete Ilicom jedna trgovina, druga trgovina, što bi vam još trebalo u samom centru.“

Ispitanik 20

Dob: 48 godina

Spol: Ž

Prebivalište: Donji grad, rođeni Zagrepčanin

Mjesto provođenja intervjua: Trg Marka Marulića

Koji je vaš razlog za posjetu upravo ovog trga?

„Pa... stambeni... živim tu blizu pa dođem i šećem psa.“

Znači često dolazite?

„Često dolazim, da.“

Koliko je to puta tjedno, dnevno?

„Svaki dan dva puta, ali često budem i na onom... Svačićevom trgu. Ja sam čula da oni imaju namjeru preurediti ovaj... taj Svačićev trg, da bi htjeli napraviti ono isto kako su napravili ono ispred Importanea, ovaj gornji dio, dakle cvijeće, maćuhice i tako mislim... gluposti. Mislim da to nikad nije postojalo u povijesti jer to je ovaj.. novi trg. Ovaj trg je recimo u redu, evo, samo ruže na čemu se minimalno radi... ali... mislim da se tu sve radi o novcu.“

Na koji način najčešće provodite vrijeme na ovom trgu? Da li je to samo šetanje psa ili duže borvite, družite se s nekim?

„Šećem psa... da, da... nije to meni za druženje... makar je sad ovo jako zgodno šta ovi mladi sjede na travi, trava je za ljude a ne za pse, mislim ima mjesta i za ljude i za pse. Ovi gradski psi su svi uredni, mislim, mi to sve čuvamo.“

Znači mislite da je dobro održavana čistoća trga?

„Je, je... da, mislim da svi ljudi koji su iz ovog kvarta imaju većice i to se samo skuplja, niša se za sobom ne ostvlja... da... mislim da je stvarno u redu.“

Što se tiče samog izgleda trga, da li mislite da je reprezentativan, da li dogovara svojoj ulozi užeg gradskog centra?

„Po meni da... al samo ovako kak bi se reklo minimalistički. Ovaj komadić cvijeća je u redu ali da sad tu netko počne sadit' cvijeće i mijenjat' ono... svaka tri mjeseca ja bi' dobila slom živaca... ako ne radite onda ne znate koliko' to sve košta... ono, dođe hrpa... jedno cvijeće, recimo maćuhice koje traju petnaesta dana onda dođu i to sve počupaju... al to se ne radi o jednoj maćuhici, to se radi o hrpi. Evo šta rade na Zrinjevcu to vam je ono... ko' bacanje novaca.“

Na koji način dolazite do ovog trga?

„Pješice... da, živim tu blizu pa nema potrebe...“

Da li postoji nešto što biste posebno istaknuli što vam se na ovom trgu najviše sviđa?

„Pa da... ovaj starinski izgled, taj stari dio mi se sviđa.“

A što mislite o atmosferi na ovim drugim trgovima, Zrinjvcu, Tomislavcu? To što mladi sjede na trvi, druže se?

„Meni je to odlično, jako lijepo... to rade ljudi u Londonu, mislim u Hyde parku, u Cambridgeu, tamo su ljudi družili se, plesali po travi... i sve je uredno i čisto, ko' i sad tu ovo. Mislim, dečki i cure, neki mali nered, to se za čas očisti... mislim zašto ne, ja bi im pustila da budu dok god hoće.“

Da li bi onda recimo poduprli ideju da se takva kultura znači druženja, sjedenja na travi proširi i na druge trgove potkove recimo na ovaj zapadni krak?

„Pa da, evo ovdje ima čak i ovaj veliki prostor, to je neko smislio, to je neka novotarija ovaj središnji dio... tu su kao trebale biti neke kazališne predstave ali mislim, ne znam za koga, tu je promet... fulali su totalno al' eto oni su to napravili šta je da je... ponekad tu ljudi sjede ali više sjede tamo, a znate zbog čega, tamo vam je onaj Importane... ljudi jednostavno... ti im moraš dati priliku da kupe neko piće. To može biti radler, ne mora biti ono, ja nisam vidjela da se tam' netko ne znam kaj napija... kupe ono litru vina, litru coca cole i od toga naprave bambus i od toga se njih dvadestet zabavlja, i to dobro zabavlja... u biti mogu se bolje družiti nego u kafiću di je muzika koja je dosta glasna, nitko s nikim ne razgovara a ovdje baš lijepo ljudi razgovaraju i fino se zabavljaju. Mislim, ja često idem platoom i vidim... nisam nikad vidla' tuču il' da se netko s nekim... možda je al' ja to nikad nisam vidla'.“

A što se tiče upravo tog Importane centra, da li podupirete izgradnju trgovačkih centara u centru grada?

„Ne, niti čut.“

A da li mislite da su trgovački centri danas preuzeli tu nekadašnju ulogu trgova kao mjesta druženja, okupljanja?

„Pa da... vjerojatno da.“

Da li mislite da na ovom području potkove ima dovoljno ugostiteljskih objekata s obzirom da se radi o centru garda?

„Ja kroz Importane nejdem ali prolazim i mislim da su to napravili zgodno ovo sa tim kafićima kod glavnog po ljeti i mislim da imaju dobar promet i to čak jako dobar promet, ljudi prolaze pa čak i ja evo koja idem kupiti samo hranu i usput ću popiti kavu... mislim to ću napraviti' i kad idem na Dolac. Dakle, to je u redu da ima puno kafića, to prije nije bilo... to otkad su uveli ovo da se ne smije pušiti dolje i uveli to vani... i to je... pristojno je, ugodno, lijepo izgleda, malo je dalo živost nekom tom prostoru... ali vidim da većina ljudi, ovi mladi sjede na travi jer za njih je to preskupo.“

S obzirom da ste rekli da živite tu u blizini možete li mi reći nešto o stambenim uvjetima, kakva je zrada, da li je dobro održavana?

„Pa dobro je da, da... u ovoj zgradi sam godinama i priča se dosta promijenila, sve zgrade imaju pričuvu, to se doboro održava... mislim dobro ja sam u zgradi koja je renovirana prije 26 godina pa imam i lift i nešto što drugi nemaju. Ali većina ovih šta vam žive u ovim zgradama koje su rađene oko 1900 – te, moja je izgrađena 1913., ona vam izgleda super... to vam se sve pomalo uređuje, krovovi, fasade... mislim neće se to desiti' u jednom danu ali sve se mijenja, jako se mijenja, treba od nečega početi. Mislim ta pričuva vam je jakoo skupa,

mi plaćamo dosta tu pričuvu, mislim ova tu zgrada vam je jedan kat jedan stan i ljudi i po 1000 kn mjesečno plaćaju, da bi promijenili krov, da bi oni imali kredit na pet godina, pa onda za pet godina kad urede krov uređuju fasadu, to je opet 1000 kn... problem je jedino što ima dosta ljudi koji neće imati tih 1000 kn i morat će otići iz centra... ono... promjenit će se generacija, većina ljudi je već i otišla iz centra.“

A što se tiče same lokacije u centru grada, da li vam smeta buka? Koje biste naveli glavne prednosti a koje nedostatke života u centru grada?

„Meni je sve jako dobro što živim u centru, kao prvo ne trebam voziti, sve mi je blizu, dućan mi je blizu, plac mi je blizu, sve mi je blizu, mislim... to šta ja živim na raskršću i čujem buku automobila, tu buku ja više ni ne registriram.“

A što se tiče baš tih automobila, da li podupirete korištenje automobila u centru grada?

„Ne, ne, ja mislim da bi ovo u pricipu trebala biti zadnja linija do koje automobili smiju ići. Kao npr u Amsterdamu tamo imaju dvije linije za bicikal, lijevo i desno, jednu liniju tramvaja i samo jednu traku za aute... u centru... znači samo oni ljudi koji žive u centru oni će moći voziti ali drugi će se morati parkirati negdje izvan centra... recimo ovo bi morao biti graničnik, dalje od ovoga ne bi smio ići ni jedan auto a trebale bi ići, evo tu ima dovoljno mjesta da budu dvije trake za bicikle, ima mjesta za jedan auto i to je to.“

Koje je vaše mišljenje o izgradnji javnih garaža u centru grada?

„Treba biti izvan centra, znači u ovoj drugoj zoni preko... znači na rubu, izvan centra... ali s time da... bila je ideja da netko kad plati parking onda s tim parkingom može ući i u tramvaj i onda s njim do trga, znači da se parkira tamo dalje, on bi znači s tom jednom kartom za parking mogao ući u tramvaj. Al' to je bilo samo jednom praktički na televiziji da sam ja čula nešto o tome... to je ok recimo ideja.“

Mislite li da je javni prijevoz dovoljno dobro organiziran da građani iz drugih dijelova grada mogu lako doći do centra grada?

„Po meni da... mi imamo sreću jer sa svih strana možete doći bilo gdje. Linije su uredne, sve funkcionira.“

Da li mislite da je ovaj današnji gradski centar dovoljno velik s obzirom na cjelokupnu veličinu grada? Mislite li možda da je preopterećen sadržajima, ljudima?

„Ne, ne, ne... ovaj naš centar, on je postao... on uopće nema nikakvu više funkciju... Danas ima puno raznih centara, jedan vam je uz Avenueu mall, drugi centar vam je na čnomercu, treći na Kvatriću, mislim, svaki kvart ima neki svoj centar.“

Znači mislite da su drugi kvartovi dovoljno dobro opremljeni da ljudi nemaju potrebe dolaziti u centar?

„Pa sada momentalno nema više nitko potrebe dolaziti u centar., u centru nema nikakvih sadržaja.“

